

ภายหลังฤดูทำนา ชาวบ้านหลักช้างนิยมแบ่งที่นาออกเป็นสวนๆเพื่อปลูกพืช พืชหลายชนิดพร้อมๆกัน ที่ดินส่วนใหญ่ใช้ปลูกข้าวสาลี และถั่วเหลือง แต่ในขณะ เดียวกัน ชาวหลักช้างนิยมแบ่งที่นาอย่างน้อยส่วนหนึ่งไว้ปลูกแตงโม หอมใหญ่ กระเทียม กระหล่ำ และถั่วดิน เพื่อการบริโภคภายในครอบครัวและเพื่อขาย ในช่วง 2-3 ปีมานี้ เริ่มมีพ่อค้าชาวเข่นำรถบรรทุกมารับซื้อแตงโมจากหมู่บ้านคนไทแถบเมืองซอน ซึ่งเป็น แตงโมคุณภาพดีและเป็นที่ต้องการของตลาด เพื่อนำไปขายยังคุณหมิงและกวางโจว แตงโมจึงเริ่มเป็นพืชพาณิชย์ที่ได้รับความนิยมจากชาวบ้านเพิ่มมากขึ้น

นอกเหนือไปจากการใช้ที่นาเพื่อปลูกข้าว ข้าวสาลี ถั่วเหลืองและพืชพาณิชย์ อื่นๆ ชาวหลักช้างนิยมแบ่งที่นาแปลงเล็กๆไว้แปลงหนึ่งเพื่อใช้ปลูกพืชผัก เช่น ผักกาด มะเขือ น้ำเต้า มันฝรั่ง บวบ จิง พริก ไว้สำหรับบริโภคภายในครอบครัวและเพื่อขายใน ท้องตลาดเป็นรายได้เสริมตลอดทั้งปี

#### ระบบการถือครองที่ดิน

ในระบบเศรษฐกิจและการผลิตทางด้านเกษตรกรรม ที่ดินนับเป็นปัจจัยการผลิต ที่สำคัญที่สุดประการหนึ่ง เทพนิยาย และนิทานพื้นบ้านของชาวนาไทได้คงเต็มไปด้วย เรื่องราวเกี่ยวกับวีรบุรุษในอดีตที่ต่อสู้และเสียสละชีวิตของตนเพื่อปกป้องผืนดินเอาไว้ ในนิทานพื้นบ้านของหมู่บ้านหนองบัว บ้านนาหมุและบ้านหลักช้าง ก็มีเรื่องราวเกี่ยวกับ บรรพบุรุษของหมู่บ้านซึ่งทำการต่อสู้ขับไล่ชาวขาง (จิงโป) และลีซอ ให้อพยพหนีไปจาก บริเวณแถบนี้<sup>4</sup> เพื่อที่ลูกหลานชาวไทจะได้ใช้ที่ดินทำมาหากินสืบกันมาอย่างสงบสุข ในปัจจุบัน ครุฑเรือนทั้งหมดในบ้านหลักช้างครอบครองที่ดินทำกินบริเวณพื้นที่รอบหมู่บ้าน ทั้งหมดประมาณ 2,500 ไร่

ระบบการถือครองที่ดินของคนไทในอดีตนั้น ถือว่าที่ดินเป็นทรัพย์สินร่วมของ ชุมชน ปังเจกบุคคลหรือครอบครัวไม่มีกรรมสิทธิ์เป็นเจ้าของที่นาซึ่งตนครอบครองทำ การผลิตอยู่ ชุมชนหมู่บ้านหรือเครือข่ายของหมู่บ้านเป็นเจ้าของที่นาทั้งหมด และหมู่บ้าน หรือผู้อาวุโสของหมู่บ้าน ร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน จะทำหน้าที่แบ่งปันและแจกจ่ายที่ดิน ทำกินให้กับสมาชิกของหมู่บ้านทุกครัวเรือนตามความจำเป็นและความต้องการของแต่ละ

<sup>4</sup> ตามตำนานพื้นบ้านของเมืองซอน ดินแดนแถบนี้ในอดีตเคยเป็นที่อยู่อาศัยของชาวขางมาก่อน แต่คนไทมาขับไล่ชาวขางและชนกลุ่มอื่นๆให้หนีขึ้นไปตั้งรกรากอยู่แถบที่ราบสูงรอบเมืองซอน และยึดเอาที่ดินเหล่านี้เป็นแหล่งทำมาหากินของคนไทสืบแทน

ละครว์เรือน ตามทฤษฎีแล้ว ที่ดินทั้งหมดเป็นของเจ้าฟ้า ซึ่งเป็นผู้กำหนดว่าหมู่บ้านแต่ละแห่งสามารถครอบครองเป็นเจ้าของที่ดินจากไหนไปถึงไหน คิดเป็นขนาดเท่าใด และผู้ใหญ่บ้านซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าฟ้า ก็จะทำหน้าที่แจกจ่ายแบ่งปันที่ดินให้กับครัวเรือนทั้งหมดของหมู่บ้าน โดยชาวนาทุกครัวเรือนมีหน้าที่จ่ายภาษีให้กับเจ้าฟ้าเป็นการตอบแทน เมื่อเวลาผ่านไปสักช่วงหนึ่ง อาจมีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงสัดส่วนการถือครองที่ดินตามแบบเดิม เนื่องจากประชากรในหมู่บ้านเพิ่มขึ้น หรือด้วยเหตุผลอื่น ผู้ใหญ่บ้านร่วมกับคณะผู้อาวุโสก็จะทำการจัดสรรแบ่งปันที่นาอันใหม่ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความเป็นจริงทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป การถือครองที่ดินจึงมิได้มีลักษณะถาวร หากแต่มีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมอยู่ตลอดเวลาเพื่อรองรับการโยกย้ายถิ่นของผู้อพยพมาอยู่ใหม่และการเพิ่มขึ้นของสมาชิกในหมู่บ้าน<sup>5</sup> ภายใต้ระบบเจ้าฟ้าชาวนาแต่ละครัวเรือนอาจครอบครองเป็นเจ้าของที่ดินได้ไม่เกินกว่ากำลังความสามารถของครัวเรือนนั้นในการใช้ประโยชน์และทำการผลิตบนที่ดินผืนนั้น และสามารถจ่ายภาษีทดแทนให้กับเจ้าฟ้าได้ การอพยพย้ายถิ่น การหยุดใช้ประโยชน์จากที่ดิน หรือการถูกขับไล่ออกจากหมู่บ้าน ส่งผลให้เจ้าของเดิมหมดสิทธิเหนือที่ดินของตนไปโดยปริยายที่ดินแปลงนั้นกลายมาเป็นทรัพย์สินร่วมของชุมชน ซึ่งจะถูกจัดสรรแบ่งปันให้กับผู้อพยพมาอยู่ใหม่หรือครัวเรือนอื่นๆตามความเหมาะสมต่อไป

ในพื้นที่ซึ่งประชากรมีน้อยและไม่มีการจำกัดทางด้านขนาดถือครองที่ดิน สิทธิเหนือที่ดินอาจได้รับการสืบทอดจากพ่อไปสู่ลูก ตราบใดที่ลูกหลานยังคงใช้ประโยชน์เหนือที่ดินแปลงนั้น ตัวอย่างเช่น ในเขตเมืองขอนแก่น การสืบทอดสิทธิครอบครองที่ดินจากพ่อไปสู่ลูกได้รับการยอมรับตามประเพณี ตราบเท่าที่ลูกหลานผู้สืบทอดยังคงพำนักอาศัยและทำมาหากินอยู่ในหมู่บ้านของตน เจ้าของที่ดินสามารถให้ผู้อื่นเช่าที่ดินบางส่วนของตนเพื่อทำประโยชน์ได้ตามสมควร หากแต่เจ้าของไม่มีสิทธิขายที่ดินนั้นได้

ระบบการถือครองที่ดินตามจารีตประเพณีเดิมของคนไทย ถูกล้มล้างไปหลังการปฏิวัติคอมมิวนิสต์ในปีค.ศ. 1949 และถูกแทนที่โดยระบบนารวมและระบบคอมมูน ระบบการถือครองที่ดินตามจารีตประเพณีเดิมได้รับการสถาปนาขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังจากปฏิรูปครั้งใหญ่ในปีค.ศ. 1976

<sup>5</sup> โปรดเปรียบเทียบกับระบบการถือครองที่ดินของฉาน ใน Pattaya (1959: 162-164)

ในปัจจุบัน หลักการที่สำคัญสูงสุดเกี่ยวกับการถือครองที่ดินมีอยู่ว่า ที่นา ทั้งหมดเป็นของรัฐ ไม่มีใครสามารถซื้อขายที่นาได้ คณะกรรมการที่ดินซึ่งได้รับการเลือกตั้งจากสมาชิกของหมู่บ้าน จะทำหน้าที่จัดสรรแบ่งปันที่นาทั้งหมดให้กับครัวเรือนทุกครัวเรือนในหมู่บ้านอย่างเท่าเทียมกัน การจัดสรรแบ่งปันที่ดินครั้งใหม่อาจเกิดขึ้นได้เมื่อมีความจำเป็น เช่น มีจำนวนครัวเรือนเพิ่มขึ้น เป็นต้น ในปัจจุบัน หลักประกันที่สำคัญที่สุดในชีวิตและระบบการผลิตของชาวนาไทมีอยู่ว่า ยังคงมีที่ดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่นาเพียงพอต่อการจัดสรรแบ่งปันอย่างยุติธรรมตามความต้องการของครัวเรือนแต่ละครัวเรือน ไม่มีชาวนาไร้ที่ดิน ไม่มีครัวเรือนใดมีที่ดินน้อยไปกว่าครัวเรือนอื่นๆ สังคมของชาวนาไทจึงมีความเท่าเทียมกันค่อนข้างมากในด้านโอกาสของการครอบครองปัจจัยการผลิตและรายได้

นับตั้งแต่ปีค.ศ. 1976 เป็นต้นมา ผืนนาของบ้านหลักช้างได้รับการจัดสรรแบ่งปันมาแล้ว 3 ครั้งด้วยกัน คือ ในปีค.ศ. 1982, 1986 และ 1994 ครัวเรือนจำนวนสองร้อยกว่าครัวเรือนของบ้านหลักช้างครอบครองเป็นเจ้าของที่ดินประมาณ 2,500 ไร่ โดยมีการถือครองที่ดินเฉลี่ยครัวเรือนละ 13 ไร่ ในทางปฏิบัติ ที่นาทั้งหมดของบ้านหลักช้างถูกจัดแบ่งออกเป็น 203 แปลงโดยมีขนาดของที่ดินแต่ละแปลงแตกต่างกันไปตั้งแต่ 10-16 ไร่ ความแตกต่างของขนาดการถือครองที่ดินขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ และความห่างของที่ดินจากหมู่บ้าน ครัวเรือนซึ่งได้รับการจัดสรรที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ให้ผลผลิตสูงหรืออยู่ใกล้หมู่บ้าน ก็จะได้ที่ดินขนาดเล็กกว่า ในทางกลับกัน ครัวเรือนที่ได้รับที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์น้อยกว่า หรืออยู่ไกลหมู่บ้านก็จะได้รับที่ดินแปลงใหญ่กว่า เพื่อให้ผลผลิตที่แต่ละครัวเรือนได้มีปริมาณใกล้เคียงกัน

โดยปรกติแล้ว การจัดสรรที่ดินจะคำนึงถึงความต้องการและจำนวนสมาชิกภายในครัวเรือนเป็นสำคัญ คณะกรรมการที่ดินของหมู่บ้านจะทำการสำรวจจำนวนสมาชิกของแต่ละครัวเรือนเป็นระยะๆ และทำการปรับเปลี่ยนการจัดสรรที่ดินให้เหมาะสมกับสมาชิกในครัวเรือนที่เพิ่มขึ้น ตัวอย่างเช่น ในปีค.ศ. 1982 ครัวเรือนของสามฟองซึ่งในขณะนั้นมีลูกชาย 4 คน และหลาน 5 คน ได้รับการจัดสรรที่นาทั้งสิ้น 16 ไร่ ในเวลาต่อมา บุตรชายคนโตและบุตรชายคนที่สองของสามฟองแต่งงานและแยกครัวเรือนออกไป ในปีค.ศ. 1986 ครัวเรือนของสามฟองซึ่งมีลูกชายเหลือเพียงสองคน ได้รับการจัดสรรที่นาทั้งสิ้น 12 ไร่ และในปีค.ศ. 1994 สามฟองได้รับการจัดสรรที่นา 11 ไร่

เป็นที่น่าสังเกตว่า ขนาดของที่ดินซึ่งครัวเรือนแต่ละครัวเรือนได้รับการจัดสรรมีแนวโน้มลดลงตลอดระยะเวลาสี่สิบปีที่ผ่านมา การลดลงของขนาดการถือครองที่ดินมิได้จำกัดอยู่แค่เพียงบ้านหลักช้างเท่านั้น หากแต่เป็นปัญหาสำคัญที่หมู่บ้านคนไทยแทบทุกแห่งกำลังเผชิญหน้าอยู่ การเพิ่มขึ้นของประชากรทำให้ ที่ดินที่แต่ละครัวเรือนได้รับการจัดสรรมีขนาดเล็กลง การสร้างบ้านเรือนเพิ่มขึ้นยังทำให้หมู่บ้านขยายตัวรุกกล้าเข้าไปในที่นาเพิ่มขึ้นด้วย แม้ว่านโยบายคุมกำเนิดอย่างเคร่งครัดของรัฐบาลจีนในรอบทศวรรษที่ผ่านมาช่วยให้อัตราการเพิ่มของประชากรเริ่มลดลง แต่ปัญหาการลดลงของที่ดินในภาคเกษตรก็ยังคงสร้างความกังวลใจให้กับชาวบ้านหลักช้าง และก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นภายในหมู่บ้านเป็นครั้งคราว

#### กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน

ในบ้านหลักช้าง การแลกเปลี่ยนแรงงานเป็นพื้นฐานสำคัญประการหนึ่งของความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้าน สามฟองและชาวบ้านหลักช้างคนอื่นๆมักอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมภายในหมู่บ้านในทำนองว่า "ชาวบ้านหลักช้างทั้งหมดเป็นพี่น้องกัน และทุกคนคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน" ในชีวิตประจำวัน ชาวหลักช้างร่วมมือกันในการสร้างและซ่อมแซมวัดของหมู่บ้าน ในการซ่อมถนนทางเข้าหมู่บ้านหลังฤดูฝน ในการซ่อมแซมและทำความสะอาดลำรางและระบบชลประทานของหมู่บ้าน เวลาว่างงาน แต่งงานและงานศพ ตัวแทนของครัวเรือนแทบทุกครัวเรือนในหมู่บ้านจะไปช่วยงานเพื่อแสดงไมตรีจิตแก่ครัวเรือนซึ่งเป็นเจ้าภาพจัดงาน ทั้งในด้านของความช่วยเหลือด้วยกำลังเงินและแรงงาน

รูปแบบของการแลกเปลี่ยนแรงงานที่สำคัญที่สุดในบ้านหลักช้าง คือ การแลกเปลี่ยนแรงงานในฤดูทำนา ซึ่งเป็นรูปแบบของการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานของชุมชน ชาวนาไทจัดการส่วนของการผลิตที่ต้องใช้กำลังแรงงานสูงและเป็นงานหนักเกินกว่ากำลังแรงงานภายในครัวเรือน ไม่ว่าจะเป็นการปักดำและการเกี่ยว ด้วยการใช้ความร่วมมือร่วมแรงกันในหมู่ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านในละแวกเดียวกัน และครัวเรือนที่มีผืนนาติดกัน เป็นต้น ทุกครัวเรือนในหมู่บ้านจะมีกลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานของตนเอง สมาชิกของกลุ่มจะมาช่วยทำงานเมื่อได้รับการบอกกล่าวนัดหมาย เพื่อเอาวันและครัว

เรือนที่ได้รับความช่วยเหลือจากกลุ่มก็จะไปช่วยครัวเรือนอื่นๆภายในกลุ่มเพื่อตอบวัน เป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานแบบสมมูล หมุนเวียนสลับกันไป

ในช่วงต้นฤดูทำนา ครัวเรือนต่างๆซึ่งเป็นสมาชิกของกลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน กลุ่มเดียวกัน จะเริ่มหว่านเมล็ดข้าวลงในแปลงเพาะแปลงเล็กๆ โดยคาดคะเนระยะเวลา ให้ต้นกล้าของแต่ละครัวเรือนโตพอจะถอนไปปักดำได้ในระยะเวลาที่ห่างกันออกไป ครัวเรือนละ 2-3 วัน การนัดหมายกันในลักษณะเช่นนี้ทำให้สมาชิกของกลุ่มสามารถไปช่วยงานกันได้โดยไม่ติดขัดกับภารกิจภายในครัวเรือนของตน หากสมาชิกของกลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานทุกครัวเรือนทำการคานาในเวลาเดียวกันหมด การแลกเปลี่ยนแรงงานและความร่วมมือกันทำงานก็คงเป็นไปได้ยาก เพราะทุกครัวเรือนต่างก็ต้องทำงานในที่นาของตนในเวลาเดียวกัน การหว่านกล้าโดยคาดคะเนระยะเวลาให้ห่างกันออกไปในแต่ละครัวเรือนที่เป็นสมาชิกของกลุ่ม จึงเป็นการสร้างความยืดหยุ่นของตารางเวลาทำงาน ในช่วงของการคานาและการเกี่ยวข้าวซึ่งเป็นเวลาที่ครัวเรือนต้องการแรงงานของกลุ่มมาช่วย

การแลกเปลี่ยนแรงงานเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่เน้นการตอบแทนในลักษณะเท่าเทียม สามฟองและหัวหน้าครัวเรือนแต่ละคนจะทำการจดบันทึกไว้ว่ามีครัวเรือนใดบ้างส่งสมาชิกมาช่วยทำงาน และจำนวนวันที่มาช่วย เพื่อที่จะได้จัดส่งคนภายในครัวเรือนไปช่วยงานเป็นการตอบแทนตามจำนวนคนและจำนวนวันที่เท่าเทียมกัน หากสมาชิกของกลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานไม่สามารถจัดคนมาช่วยงานในวันใดวันหนึ่งได้ หัวหน้าของครัวเรือนนั้นก็จะต้องจ้างผู้อื่นมาช่วยงานแทน ในระหว่างฤดูทำนา ค่าจ้างแรงงานสำหรับการคานาหรือเกี่ยวข้าวตกวันละ 10 หยวน

การแลกเปลี่ยนแรงงานช่วยให้การคานาและการเกี่ยวข้าวซึ่งเป็นงานหนักถูกลงไปอย่างรวดเร็ว การทำงานร่วมกันระหว่างญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านยังช่วยต่อยอดความสัมพันธ์อันดีให้แน่นแฟ้น ผลิตซ์ค่าความเป็นกลุ่มและชุมชน การทำงานร่วมกันยังนำมาซึ่งความเพลิดเพลิน การหยอกล้อระหว่างหนุ่มสาวและเพื่อนฝูง และยังเป็นพื้นฐานของการร่วมมือร่วมใจกันในด้านอื่นๆ เช่น การแต่งงาน และการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งอาจติดตามมาในโอกาสอันควร

กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานเป็นกลุ่มสังคมที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในสังคมชาวนาไท ขนาดของกลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานเป็นดัชนีชี้วัดสถานภาพทางสังคมของครอบครัว

ครัวได้เป็นอย่างดี ครัวเรือนเจ้าของงานในแต่ละวันจะรู้สึกได้หน้าและมีเกียรติหากสมาชิกของกลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานของตนส่งคนงานมาทำงานให้เป็นจำนวน 25-30 คน ในช่วงของการคานาหรือเกี่ยวข้าว จำนวนคนงานที่มาช่วยงานแสดงให้เห็นว่าครัวเรือนนี้มีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับครัวเรือนอื่นๆ หรือมีญาติมิตรเพื่อนฝูงเป็นจำนวนมาก

กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานภายในหมู่บ้าน เป็นกลุ่มทางสังคมที่มีการรวมตัวกันในลักษณะค่อนข้างถาวร สมาชิกของกลุ่มจะคอยทำหน้าที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งในด้านของแรงงานและในยามเมื่อเกิดความเดือดร้อนด้านอื่นๆ ความสัมพันธ์ที่พัฒนาขึ้นและได้รับการรักษาเป็นอย่างดี ทำให้กลุ่มแรงงานสะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันทางสังคมขั้นพื้นฐานที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการผลิตและการดำรงรักษาความเป็นชุมชนเอาไว้อย่างเหนียวแน่น อย่างไรก็ตาม ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา การปลูกพืชพาณิชย์และการเข้ามาของกลไกตลาดได้เริ่มส่งผลให้ความสัมพันธ์ทางการผลิตและความสัมพันธ์ทางสังคมในบ้านหลักข้างเริ่มเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น การแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างสมาชิกของกลุ่มจำกัดอยู่แต่เฉพาะในช่วงฤดูทำนาเท่านั้น และในการเพาะปลูกพืชพาณิชย์จะไม่มีแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างกลุ่มเกิดขึ้น หากครัวเรือนใดมีแรงงานไม่เพียงพอก็ต้องจ้างแรงงานโดยจ่ายค่าตอบแทนรายวันเป็นเงินสด ในทำนองเดียวกัน การปลูกสร้างบ้านเรือนซึ่งเคยเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้าน "ขอแรง" กันทำ กลายเป็น "งาน" ที่ต้องว่าจ้างกันด้วยเงินสดเป็นรายวัน เป็นต้น

#### การเลี้ยงสัตว์และกิจกรรมนอกภาคเกษตร

การเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาหารและแรงงาน และเพื่อขาย เป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งของระบบการผลิตในสังคมชาวนาไท ครัวเรือนทุกหลังเลี้ยงควายไว้อย่างน้อยหนึ่งตัวเพื่อเป็นแรงงานในการไถนา การที่ชาวหลักข้างใช้ที่ดินทำการผลิตอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี ควายจึงมักถูกขังให้อยู่ในคอกภายในบ้านมากกว่าจะปล่อยให้ออกไปหากินในท้องทุ่ง สมาชิกของครัวเรือนจึงต้องออกไปตัดหญ้าริมคันนาและลำเหมืองเพื่อนำมาเป็นอาหารเลี้ยงควายอยู่ทุกวัน ชาวนาไทไม่นิยมฆ่าและกินเนื้อควายเพราะถือว่าเป็นสัตว์ที่มีประโยชน์และมีคุณค่าต่อครอบครัว

ในทางตรงกันข้าม หมูเป็นสัตว์ที่นิยมเลี้ยงไว้เพื่อใช้บริโภคเป็นอาหารและเพื่อขาย คนไทนิยมกินเนื้อหมูซึ่งมีการชำแหละขายในหมู่บ้านเป็นประจำทุกวัน ทุกครัว

เรือนมีเล้าหมูอยู่ภายในบริเวณบ้าน โดยมีปริมาณการเลี้ยงเฉลี่ยครัวเรือนละ 4-5 ตัว เป็นอย่างน้อย การเลี้ยงหมูพันธุ์พื้นบ้านเป็นงานง่าย ๆ ซึ่งทำรายได้ให้กับครัวเรือนอย่างงาม โดยปรกติแล้วการเลี้ยงหมูเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ซึ่งจะทำการคัมข้าวหมูโดยนำเอาเศษอาหารประจำวัน คัมกับรำข้าว และพืชผักที่ตัดเก็บตามริมทางระหว่างไปไร่นา ครัวเรือนส่วนใหญ่นิยมคัมอาหารหมูเป็นปริมาณคราวละมากๆ เพื่อให้ใช้เลี้ยงหมูได้เป็นเวลาถึงสองวัน โดยปรกติแล้ว ชาวบ้านนิยมขายหมูที่โตเต็มที่ให้กับพ่อค้าชาวเข้ที่เดินทางมารับซื้อหมูถึงในหมู่บ้านเป็นประจำแทบทุกเดือน

ชาวบ้านหลักช้างยังนิยมเลี้ยงไก่เพื่อนำไปขายในตลาดเมืองขอนแก่น คนไทส่วนใหญ่ไม่นิยมบริโภคเนื้อหรือไข่ไก่ การเลี้ยงไก่จึงเป็นการเลี้ยงเพื่อขายโดยเฉพาะ ชาวบ้านมักปล่อยให้ไก่ออกคุ้ยเขี่ยอาหารกินเองในแต่ละวัน โดยจะให้ข้าวเปลือกและข้าวโพดเป็นอาหารเสริมบ้างเพียงเล็กน้อยเท่านั้น บางครัวเรือนในหมู่บ้านที่อยู่ติดกับลำรางและเหมืองฝายนิยมเลี้ยงเป็ดไว้สำหรับขายเช่นเดียวกัน ภาพของฝูงเป็ดแหวกว่ายอยู่ในลำรางเป็นทิวแถวเป็นภาพที่พบเห็นได้ทุกเช้าตรู่ เป็ดจิกกินปูนา แมลง หอยทากและศัตรูพืชอื่นๆเป็นอาหาร การเลี้ยงเป็ดจึงเท่ากับเป็นการควบคุมแมลงและศัตรูพืชในนาไปด้วยในตัว

นอกเหนือไปจากการเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคและเพื่อขายเป็นเงินสดแล้ว ชาวบ้านหลักช้างบางครัวเรือนยังประดิษฐ์งานฝีมือ เช่น การสานตะกร้า กระบุง กระจาด ตะเกียบ และหมวก เพื่อนำไปขายในตลาดนัดเมืองขอนแก่น การสานเครื่องมือเครื่องใช้จากไม้ไผ่เป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาเนิ่นนานและเป็นหน้าที่หลักของผู้ชาย ในขณะที่ผู้หญิงนิยมทอผ้า เย็บเสื้อและปักชายขอบผ้าชิ้นเมื่อมีเวลาว่าง ในปัจจุบัน การทำการผลิตในภาคเกษตรตลอดทั้งปี ทำให้ชาวหลักช้างมีเวลาว่างในการประดิษฐ์งานฝีมือและการทอผ้าน้อยลงไปกว่าเดิมเป็นอย่างมาก งานฝีมือส่วนใหญ่เป็นการทำไว้ใช้เองภายในครอบครัวและขายส่วนที่เหลือเกินความจำเป็นเท่านั้น

การค้า เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับชาวหลักช้าง คนไทได้คงมีชื่อเสียงมานานในแง่ของการเป็นพ่อค้าแม่ค้าผู้เชี่ยวชาญในธุรกิจการแลกเปลี่ยนและการค้าขาย ตลาดเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งสำหรับชุมชนไททุกระดับตั้งแต่หมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลออกไป จนถึงตลาดขนาดใหญ่ในเมือง โดยปรกติแล้ว ชุมชนต่างก็นิยมจัดตลาดนัดเป็นประจำทุกๆห้าวัน ในเมืองใหญ่ๆ เช่น เมืองขอนแก่น ตลาดนัดกลายเป็น

แหล่งรวมของสินค้า อาหาร และผลิตผลซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น เข่ ไท จิงโป นำเอามาวางขายตามแผงและทางเท้า ผู้หญิงชาวบ้านหลักช้างนิยมไปตลาดเมืองขอนแก่นทุกวันเพื่อนำเอาพืชผัก ไข่ ผลไม้ และผลิตผลอื่นๆ ไปวางขาย และซื้อหาเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็น เช่น เกลือ บุหรี่ ยาสีฟัน เสื้อผ้า และเครื่องมือเครื่องใช้ กลับไปบ้าน

#### รายได้และรายจ่ายของครัวเรือน

ชีวิตประจำวันของชาวบ้านหลักช้างผูกพันอย่างแนบแน่นกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาด กว่าร้อยละ 80 ของผลผลิตทางการเกษตรโดยเฉลี่ยถูกนำไปขายโดยตรงในเมืองขอนแก่นให้กับพ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อผลผลิตในหมู่บ้าน และผลผลิตที่เหลือเพียงร้อยละ 20 เป็นการบริโภคภายในครอบครัว ครัวเรือนต่างๆ ในบ้านหลักช้างมักมีรายได้ค่อนข้างใกล้เคียงกัน เนื่องจากขนาดการถือครองที่ดินมีลักษณะค่อนข้างเท่าเทียม รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนบ้านหลักช้างอยู่ระหว่าง 12,000 - 15,000 หยวนต่อปี

ผลผลิตทางการเกษตรซึ่งชาวหลักช้างขายเป็นรายได้หลัก คือ ข้าว ข้าวสาลี ถั่วเหลือง แตงโม หนุ่ย และพืชผักต่างๆ แม้ว่าชาวนาไทจะทำการผลิตข้าวเพื่อการบริโภคเป็นหลัก หากแต่การขายข้าวที่เกินความต้องการบริโภคของครัวเรือนในแต่ละปีกลับเป็นรายได้หลักของครัวเรือน โดยปรกติแล้วการขายข้าวมักกระทำกันในช่วงเดือนธันวาคม ภายหลังการเก็บเกี่ยวข้าว ชาวหลักช้างจะทำการขายข้าวเก่าที่เหลืออยู่ในยุ้งฉางจากปีที่แล้วให้กับพ่อค้าที่เข้ามารับซื้อในหมู่บ้าน เพื่อใช้ยุ้งฉางเก็บผลผลิตข้าวรุ่นใหม่สืบแทน ชาวบ้านหลักช้างพูดอย่างติดตลกว่า "เราขายข้าวเก่าเหลือกินให้พวกเข้ไป" เป็นที่น่าสังเกตว่า ในช่วงเดือนกรกฎาคมและเดือนสิงหาคม มักเป็นช่วงเวลาที่ข้าวเริ่มขาดตลาดและราคาข้าวจะเริ่มถีบตัวสูงขึ้นกว่าช่วงอื่นๆ ในแต่ละปี ดังนั้นหากชาวนาไทขายข้าวในช่วงนี้ก็ย่อมได้ราคาดีกว่าการขายข้าวในช่วงเดือนธันวาคมตามที่นิยมทำกัน แต่กลับปรากฏว่ามีครัวเรือนเพียง 2-3 ครัวเรือนเท่านั้นที่ขายข้าวให้กับพ่อค้าในช่วงเดือนกรกฎาคมและสิงหาคม แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่เก็บข้าวไว้และจะขายก็ต่อเมื่อมีผลผลิตรุ่นใหม่มาแทนที่เท่านั้น<sup>6</sup>

<sup>6</sup> เราจะกลับมาทำความเข้าใจและอธิบายประเด็นโดยละเอียดอีกครั้ง เมื่อทำการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างข้าวกับการดำรงอัตลักษณ์ความเป็นไท ในบทที่ 7



ผลผลิตทางการเกษตรที่ทำรายได้ให้กับชาวหลักช้างเป็นอันดับที่สอง คือ ข้าวสารี ชาวหลักช้างเริ่มเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวสารีในช่วงปลายเดือนมีนาคม และในเวลานี้เองพ่อค้าชาวเขจากเมืองขอนจะนำเอารถบรรทุกเข้ามารับซื้อข้าวสารีถึงในหมู่บ้าน นอกจากข้าวและข้าวสารีแล้ว ผลผลิตที่ทำรายได้ให้กับชาวหลักช้างค่อนข้างมากในช่วง 3-4 ปีมานี้ คือ ถั่วเหลืองและแตงโม นอกจากนั้น ชาวหลักช้างยังมีรายได้จากการขายพืชผักต่างๆ เช่น ผักกาด กะหล่ำ พริก เป็นต้น พืชผักเหล่านี้ใช้เวลาในการเพาะปลูกระยะสั้นเพียง 2-3 เดือน และชาวบ้านสามารถนำเอาผลผลิตเหล่านี้ไปขายในตลาดเมืองขอนได้ตลอดทั้งปี ชาวหลักช้างยังมีรายได้เป็นกอบเป็นกำจากการขายหมู ซึ่งทำเงินให้ครัวเรือนต่างๆ โดยเฉลี่ยปีละไม่ต่ำกว่า 1,000 หยวน

ตารางที่ 1: ค่าใช้จ่ายในการผลิตต่อปีโดยประมาณ

| ประเภท                      | จำนวนเงิน (หยวน) |
|-----------------------------|------------------|
| เมล็ดพันธุ์                 | 43               |
| ปุ๋ย                        | 250              |
| ยาปราบศัตรูพืช              | 136              |
| น้ำมันเชื้อเพลิง            | 560              |
| เครื่องมือเครื่องใช้        | 180              |
| ค่าใช้จ่ายอื่นๆ             | 200              |
| รวมค่าใช้จ่ายในการผลิตต่อปี | 1,369            |

ตารางที่ 1 และ 2 แสดงตัวเลขรายจ่ายและรายได้จากผลผลิตทางการเกษตรในแต่ละปีของชาวบ้านหลักช้าง เป็นที่น่าสังเกตว่าตัวเลขในตารางเหล่านี้มาจากการแจกแจงของชาวหลักช้างเองว่า ชาวบ้านคิดว่าเขามีรายจ่ายและรายได้จากการผลิตพืชผลทางการเกษตรเป็นจำนวนเท่าใดแน่นอน ค่าใช้จ่ายในการผลิตต่อปี ไม่ได้รวมถึงแรงงานภายในครัวเรือน ตลอดจน ค่าสึกหรอของเครื่องมือเครื่องใช้ ซึ่งชาวบ้านเองไม่ได้นับว่าเป็นส่วนหนึ่งของค่าใช้จ่ายในการผลิต

ตารางที่ 2: รายได้จากการขายผลผลิตต่อปีโดยประมาณ

| ประเภทของผลผลิต               | จำนวนเงิน(หยวน) |
|-------------------------------|-----------------|
| ข้าว                          | 5,000           |
| ข้าวสาลี                      | 4,000           |
| แตงโม                         | 1,200           |
| ถั่วเหลือง                    | 700             |
| หมู                           | 1,000           |
| พืชผัก                        | 800             |
| รวมรายได้จากการขายผลผลิตต่อปี | 12,700          |

ตารางที่ 3: รายจ่ายของครอบครัวต่อปีโดยประมาณ

| ประเภทของรายจ่าย           | จำนวนเงิน (หยวน) |
|----------------------------|------------------|
| อาหาร                      | 800              |
| เสื้อผ้า                   | 2,500            |
| บุตรและเหล่า               | 1,100            |
| รักษาพยาบาล                | 900              |
| บริจาควัดและทำบุญ          | 1,400            |
| รวมรายจ่ายของครอบครัวต่อปี | 6,700            |

ตารางที่ 3 แสดงค่าใช้จ่ายหลักโดยประมาณของครัวเรือนในแต่ละปี รายจ่ายของครัวเรือนรวมถึงค่าใช้จ่ายต่างๆซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับการผลิตในภาคเกษตร หากเปรียบเทียบรายได้และรายจ่ายของครัวเรือนบ้านหลักช้าง จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ชาวบ้านมีรายได้สูงกว่ารายจ่ายค่อนข้างมาก ในบ้านหลักช้าง ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารคิดเป็นเพียงร้อยละ 15 ของรายจ่ายทั้งหมดของครัวเรือน เนื่องจากอาหารส่วนใหญ่สามารถผลิตได้จากนาและสวนของครัวเรือนอยู่แล้ว ค่าใช้จ่ายก้อนใหญ่ถูกใช้ไปในการซื้อเสื้อผ้าเครื่อง

แต่งกายของสมาชิกในครอบครัว รองลงมาคือค่าใช้จ่ายในการทำบุญให้วัดและการบริจาคช่วยเหลือเพื่อนบ้านญาติมิตรในงานแต่งงาน งานศพ และงานปอยต่างๆ

หากเปรียบเทียบรายได้ของชาวนาบ้านหลักช้างกับกรรมกรหรือลูกจ้างรายวันในเมืองขอนแก่น จะเห็นได้ว่ารายได้ของชาวนาสูงกว่ากรรมกรค่อนข้างมาก กรรมกรหรือลูกจ้างในเมืองจะมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 150-200 หยวนต่อเดือนเท่านั้น<sup>7</sup> ในช่วงสิบปีมานี้ ชาวนาหลักช้าง ใช้รายได้ส่วนใหญ่ของครอบครัวไปในการซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคต่างๆ เช่น โทรศัพท์ วิทยุ รถอีแต๋น การปลูกสร้างบ้านเรือน หรือการลงทุนที่มีค่าใช้จ่ายมากที่สุด นั่นคือ การแต่งงาน

ในรอบทศวรรษที่ผ่านมา ชาวลักช้างใช้เงินรายได้ส่วนใหญ่ของครัวเรือนไปในการปลูกสร้างบ้านหลังใหม่ และการซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้นตามอย่างสมัยนิยม แต่การปลูกสร้างบ้านเรือนเพิ่มขึ้นเพื่อรองรับการเพิ่มของครัวเรือนทำให้หมู่บ้านขยายตัวกินเนื้อที่ของไร่นาออกไปเรื่อยๆ ประชากรของบ้านหลักช้างเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในรอบสองทศวรรษที่ผ่านมา และเพิ่งเริ่มทรงตัวในช่วง 4-5 ปีมานี้เอง<sup>8</sup> นั้นย่อมหมายความว่า ขนาดการถือครองที่ดินในบ้านหลักช้างยังคงมีแนวโน้มที่จะลดลงต่อไปอีกอย่างน้อยก็ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ด้วยเหตุนี้เอง รายได้จากการผลิตในภาคเกษตรที่ครัวเรือนต่างๆ ได้รับในอนาคตอาจมีแนวโน้มลดลงตามขนาดการถือครองที่ดินไปด้วย การปรับเปลี่ยนไปใช้เครื่องจักรทางการเกษตรที่ทันสมัยมากขึ้น การทำการผลิตแบบเข้มข้นขึ้น และการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตให้มีความหลากหลายมากขึ้น อาจเป็นแนวทางที่ชุมชนชาวนาไทจำเป็นต้องปรับตัวต่อไปในอนาคต

<sup>7</sup> ลูกจ้างหรือกรรมกรตามโรงงานต่างๆ ไปจนถึงพนักงานโรงแรมและพนักงานตามร้านอาหารในเมืองขอนแก่น มีรายได้ต่อเดือนค่อนข้างต่ำ แต่สามารถดำรงชีพอยู่ได้เพราะกินอยู่กับนายจ้างไปด้วยในตัว

<sup>8</sup> แม้ว่ารัฐบาลจีนจะมีนโยบายวางแผนครอบครัวและควบคุมการเพิ่มของประชากรอย่างเคร่งครัด โดยกำหนดให้ชาวฮั่นมีลูกได้เพียง 1 คน และชนกลุ่มน้อยต่างๆ รวมทั้งคนไท มีลูกได้เพียง 2 คน แต่นโยบายวางแผนครอบครัวก็เพิ่งเริ่มได้รับการคุมเข้มในช่วงสิบปีมานี้เอง ในปัจจุบัน ชาวนาไทครัวเรือนใดมีลูกมากกว่า 2 คน จะถูกถอนสิทธิการได้รับจัดสรรที่ดินของหมู่บ้าน ซึ่งนับเป็นบทลงโทษที่รุนแรงและได้ผลชะงัดเป็นอย่างยิ่ง

### บทที่ 3

#### การแต่งงาน ครอบครัวและระบบเครือญาติ

##### ครอบครัวและชุมชนหมู่บ้าน

ครอบครัวเป็นหน่วยพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในสังคมชาวไท โดยปกติแล้ว ครอบครัวมีขนาดเล็กหรือมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวประกอบไปด้วยพ่อแม่และลูก เป็นองค์ประกอบหลัก บางครั้ง ครอบครัวอาจมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย เช่น เมื่อลูกชายแต่งงานและภรรยาย้ายเข้ามาอยู่ในครัวเรือน และมีบุตรธิดาเกิดขึ้น โดยธรรมเนียมปฏิบัติ เมื่อสามีภรรยาเริ่มสร้างครอบครัวและมีลูก ทั้งคู่จะพยายามแยกตัวออกไปปลูกสร้างบ้านเรือนของตนเองอยู่ภายในละแวกเดียวกันแต่แยกต่างหากจากบ้านของพ่อแม่ ในท้ายที่สุด จะเหลือเพียงลูกชายคนเล็กที่อาศัยอยู่ในบ้านของพ่อแม่ ลูกชายคนเล็กเป็นผู้สืบทอดมรดกบ้านหลังนี้ และมีหน้าที่ดูแลพ่อแม่ยามแก่เฒ่า

คนไทได้คงเรียกครอบครัวว่า "เอน" หรือ เรือน ซึ่งมีความหมายเดียวกันกับคำว่า ครัวเรือนในภาษาไทย คำว่าครอบครัวตามแนวคิดของคนไท จึงหมายถึงคนที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกันนั่นเอง ครัวเรือนเป็นหน่วยทางสังคมขั้นพื้นฐานของคนไทได้คง ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดภายในหมู่บ้านวางอยู่บนพื้นฐานของครัวเรือน มิใช่ปัจเจกบุคคล ตัวอย่างเช่น ผู้ที่เป็นสมาชิกของกลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน คือ ครัวเรือน และครัวเรือนจะส่งตัวแทนไปเป็นแรงงานเพื่อทำงานเอาวันแลกเปลี่ยนกับญาติมิตรเพื่อนบ้าน เมื่อได้รับการร้องขอ ผู้ที่เข้าร่วมในการประกอบพิธีกรรม ในการสร้างและซ่อมแซมวัด ลอกลำเหมืองและซ่อมถนน คือ ครัวเรือน หรือตัวแทนของครัวเรือน หมู่บ้านแห่งหนึ่งอาจมีการแยกย่อยออกเป็นกลุ่มเพื่อนบ้านซึ่งอยู่ใกล้ชิดกัน หรือกลุ่มเครือญาติซึ่งสนิทสนมกันและเป็นสมาชิกของกลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานกลุ่มเดียวกัน<sup>1</sup>

หมู่บ้านคนไทได้คงแต่ละหมู่บ้านมีลักษณะเป็นชุมชนเอกเทศ ทั้งในด้านกายภาพ ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และลักษณะทางเศรษฐกิจสังคม ซึ่งแบ่งแยกออกจากหมู่บ้านอื่นๆอย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น คนไทที่อาศัยอยู่ในบ้านหลักช้าง จะมีความรู้สึกผูกพันเป็นคน "บ้าน" เดียวกัน และเรียกกลุ่มของตัวเองว่า "พี่น้องหลักช้าง" โดยแยกตนเอง

<sup>1</sup> โปรดเปรียบเทียบกับลักษณะหมู่บ้านคนไทภาคเหนือในงานของ Potter (1976: 36-47)

ออกจากคนไทหมู่บ้านอื่นที่อยู่ใกล้เคียง ความรู้สึกใกล้ชิดผูกพันของคนในหมู่บ้านเดียวกันได้รับการหนุนเสริมโดยค่านิยมของชาวบ้านที่ขอให้ลูกหลานแต่งงานเลือกคู่ครองจากคนในหมู่บ้านเดียวกัน<sup>2</sup> กว่าร้อยละ 90 ของผู้ชายในบ้านหลักช้าง และร้อยละ 95 ของผู้หญิงบ้านหลักช้างแต่งงานเลือกคู่ครองจากคนในหมู่บ้านหลักช้างด้วยกัน การแต่งงานในลักษณะเช่นนี้ทำให้ระบบเครือญาติในหมู่บ้านมีลักษณะพิเศษ กล่าวคือ คนในหมู่บ้านแทบทั้งหมดสามารถนับญาติกันได้ ไม่ว่าจะโดยทางสายเลือดหรือโดยการแต่งงาน คนในหมู่บ้านเรียกขานกันโดยอาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ในฐานะเป็นปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา พี่ น้อง หรือ ลูก หลาน พฤติกรรม กิริยาท่าทางและความเคารพนบที่บุคคลแสดงต่อผู้อื่น ถูกกำหนดโดยอาวุโสและความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นหลัก

คนไทได้คงนับญาติทั้งสองฝ่าย (cognatic system) ซึ่งหมายความว่า บุคคลแต่ละคนมีความใกล้ชิดสนิทสนมและเกี่ยวข้องกับญาติทั้งฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันคนไทได้คงจะรับเอาระบบการใช้แซ่ตามพ่อผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวตามแบบอย่างของชาวเข้ แต่คนไทก็ให้ความสำคัญและยอมรับนับถือญาติทั้งสองฝ่ายในลักษณะเท่าเทียมกัน

#### ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว

ระบบอาวุโส และการแสดงความเคารพนบต่อผู้มีอาวุโสสูงกว่าเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้านชาวนาไท การแสดงความนอบน้อมต่อผู้อาวุโสมิได้จำกัดอยู่แต่เพียงเฉพาะสมาชิกของคนต่างรุ่นกันเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงความแตกต่างของอายุระหว่างคนรุ่นเดียวกันอีกด้วย คนไทเรียกขานผู้อื่นโดยใช้สรรพนามที่ระบุถึงความแตกต่างของรุ่น และอายุอย่างชัดเจน การให้ความสำคัญกับอาวุโสปรากฏอย่างชัดเจนในคำเรียกขานญาติของคนไท คนในรุ่นเดียวกันจะถูกจัดลำดับก่อนหลังตามอาวุโสหรืออายุของคนๆ นั้น เช่น พี่ของพ่อคือลุง ในขณะที่น้องของพ่อคืออา เป็นต้น ในรุ่นเดียวกัน คนไทจะเรียกผู้มีอายุมากกว่าว่า “พี่” และผู้อาวุโสจะต้องได้รับความนอบน้อมจากผู้มีอายุน้อยกว่าเสมอไป

<sup>2</sup> ในทางมานุษยวิทยา เราเรียกการแต่งงานในลักษณะเช่นนี้ว่า Endogamous marriage

ระบบเครือญาติและการเรียกขานญาติซึ่งแบ่งสมาชิกออกเป็นรุ่นและลำดับตามอายุ เป็นภาพสะท้อนของความแตกต่างในด้านของสิทธิและหน้าที่ระหว่างพี่กับน้อง ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานของพันธะทางสังคม ตัวอย่างเช่น น้องชายมีพันธะผูกพันทางศีลธรรมที่จะต้องให้ความเคารพต่อพี่ชายและพี่สาว และในทางกลับกัน พี่ก็มีพันธะทางศีลธรรมที่จะต้องดูแลน้องและครอบครัวของน้องยามที่น้องไม่อยู่หรือตายจากไป พันธะดังกล่าวเป็นตัวกำหนดบทบาทหน้าที่ทางสังคมของสมาชิกทุกคนในระบบเครือญาติตามฐานะและตำแหน่งของแต่ละคน

เช่นเดียวกับสังคมอื่นๆแทบทุกแห่งหนทั่วโลก สัมพันธภาพที่แน่นแฟ้นที่สุดในสังคมของคนไทได้คง คือ สัมพันธภาพระหว่างสมาชิกของครอบครัวเดียวกัน หรือความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูก และระหว่างพี่น้อง ในบริบทของครอบครัว พ่อเป็นผู้มีอาวุโสสูงสุดและเป็นที่เคารพของสมาชิกทุกคนภายในครอบครัว พ่อมีที่นั่งประจำในโต๊ะอาหารของครอบครัว ภรรยาและลูกๆจะต้องค้อมหัวและย่อตัวลงเมื่อเดินผ่านบริเวณที่พ่อนั่งอยู่เพื่อเป็นการแสดงความเคารพ พ่อเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจภายในครอบครัว ในขณะที่แม่เป็นศูนย์กลางของความรัก ความผูกพันและความใกล้ชิดสนิทสนม<sup>3</sup>

แม้ว่าพ่อจะเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจและการตัดสินใจภายในครัวเรือน หากแต่ในชีวิตจริง ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยามีลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัย สามีจะทำการปรึกษาหารือกับภรรยาในเรื่องต่างๆที่สำคัญๆ และความเห็นของภรรยามีน้ำหนักค่อนข้างมากในการตัดสินใจของสามี การที่ผู้หญิงชาวไทมีบทบาทสำคัญในด้านเศรษฐกิจและการค้าของครอบครัว อาจเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งทำให้เธอมีฐานะทางสังคมค่อนข้างทัดเทียมกับสามี

ปู่ย่าตายาย เป็นผู้ที่มีอาวุโสสูงสุดภายในครอบครัวและได้รับการดูแลเอาใจใส่และความเคารพนบถจากลูกหลาน ลูกหลานมักปรึกษาหารือปู่ย่าตายาย ก่อนตัดสินใจในเรื่องต่างๆของครอบครัว และโดยปรกติแล้ว คำแนะนำของผู้อาวุโสมักได้รับการปฏิบัติตาม สังคมชาวนาไทถือว่าภาระเลี้ยงดูปู่ย่าตายายยามแก่ชราเป็นหน้าที่สำคัญของลูกหลานทุกคน<sup>4</sup> ในขณะเดียวกัน ปู่ย่าตายายหรือคนชรา จะทำหน้าที่เลี้ยงหลานตัวเล็กๆ และดูแลบ้านเรือนเพื่อให้ลูกๆใช้เวลาทำงานในไร่นาได้อย่างเต็มที่โดยไม่ต้องกังวลกับ

<sup>3</sup> โปรดเปรียบเทียบประเด็นนี้กับข้อมูลไทใหญ่ในรัฐฉาน จากงานของ Pattaya (1959: 202)

<sup>4</sup> Milne (1910: 76)

การเลี้ยงเด็ก ในทางกลับกัน เด็กๆที่เป็นลูกหลานเมื่อเริ่มโตขึ้นจะทำหน้าที่คอยช่วยเหลือปู่ย่าตายายดูแลบ้านเรือน คอยปรนนิบัติดูแลและติดตามปู่ย่าตายายไปวัดเพื่อให้ท่านได้ใช้เวลาในการนั่งสมาธิ ฟังธรรมหรือประกอบพิธีกรรมทางศาสนาต่างๆ<sup>5</sup>

ในครอบครัวชาวนาไท พ่อแม่มิได้เป็นเพียงญาติสนิทที่มีความสำคัญสูงสุดต่อลูกๆเท่านั้น หากแต่พ่อแม่ยังเป็นเสมือนศูนย์กลางของความสัมพันธ์ทางเครือญาติและความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดภายในหมู่บ้าน ลูกๆทุกคนเชื่อมโยงกับเครือญาติและชาวบ้านคนอื่นๆผ่านความสัมพันธ์ที่มีต่อพ่อแม่ ลูกทุกคนเป็นสมาชิกของหมู่บ้านผ่านการเป็นสมาชิกของครัวเรือนเป็นสำคัญ

ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกเป็นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น และเป็นฐานของความสัมพันธ์ทางเครือญาติทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูกอาจมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามแต่คู่ของความสัมพันธ์ต่างๆ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูกชาย พ่อกับลูกสาว แม่กับลูกชาย และแม่กับลูกสาว แม้ว่าคู่ของความสัมพันธ์ดังกล่าวข้างต้นอาจมีเนื้อหาและรายละเอียดแตกต่างกันออกไปบ้างในแต่ละครอบครัว หากแต่ความคาดหวังและบรรทัดฐานทางสังคมซึ่งกำหนดความสัมพันธ์ต่างๆเหล่านี้ทำให้เราสามารถบรรยายภาพกว้างๆเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในครอบครัวได้พอสมควร

โดยทฤษฎี ความผูกพันระหว่างพ่อแม่กับลูกชาย เป็นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกว่าความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูกสาว ชาวไทอธิบายความผูกพันที่มีต่อลูกชายมากกว่าลูกสาวด้วยเหตุผลในทำนองว่า ลูกชายเป็นผู้เลี้ยงดูพ่อแม่ยามแก่เฒ่า ลูกชายและภรรยาของลูกชายจะเป็นผู้ซักเสื้อผ้า หุงหาอาหาร และรักษาพยาบาลพ่อแม่ยามเจ็บไข้ได้ป่วย ในขณะที่ผู้หญิงแต่งงานไปเป็นสมาชิกของครัวเรือนอื่น ความรู้สึกผูกพันระหว่างพ่อแม่กับลูกชาย อาจได้รับการส่งเสริมจากกฎเกณฑ์ในการจัดที่อยู่อาศัยภายหลังการแต่งงานซึ่งกำหนดให้ลูกสะใภ้ย้ายเข้ามาอยู่ในบ้านของสามี และคอยดูแลรับใช้สามีและพ่อแม่ของสามี นอกจากนั้น คนไทได้คงยังมีกฎเกณฑ์ในการสืบทอดมรดกด้วยการให้ลูกชายคนเล็กเป็นผู้ได้รับมรดกบ้านของพ่อแม่ และมีหน้าที่คอยเลี้ยงดูพ่อแม่จนกว่าจะตายจากไป

<sup>5</sup> Milne (1910: 87)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าค่านิยมและความคาดหวังทางสังคมจะทำให้ดูเหมือนว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูกชายเป็นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกว่าลูกสาว หากแต่ ในชีวิตจริง ความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกสาว เป็นความสัมพันธ์ที่แนบแน่นและยั่งยืน แม้ว่าจะแต่งงานและย้ายครัวเรือนไปอยู่กับสามีแล้วก็ตาม แต่ลูกสาวก็ยังคงมาเยี่ยมเยียน พ่อแม่ซึ่งโดยปกติมักอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันเป็นประจำแทบทุกวัน เป็นเรื่องปกติ ที่ลูกสาวจะกลับมาบ้านเพื่อปรนนิบัติพ่อกับแม่ยามเจ็บไข้ ลูกสาวจะเป็นแรงงานสำคัญ เมื่อ ครัวเรือนของพ่อแม่มีงานแต่งงานหรืองานศพและต้องการคนช่วยเหลือในด้านต่างๆ

คนไทยได้คงเชื่อว่า สัมพันธภาพระหว่างแม่กับลูกๆ ทั้งลูกชายและลูกสาว มีความอบอุ่นและผูกพันมากกว่าสัมพันธภาพระหว่างพ่อกับลูกๆ แม้ว่าทั้งพ่อและแม่ต่างก็ลง โทษลูกเมื่อกระทำผิด แต่พ่อมักเป็นผู้ลงโทษบ่อยครั้งกว่าและการลงโทษก็มักรุนแรงกว่า แม่ ตั้งแต่วัยเด็กเรื่อยมา พ่อจึงเป็นเสมือนกับสัญลักษณ์ของอำนาจที่อยู่ห่างไกลจากชีวิต ของลูกๆ เด็กจะรู้สึกเคารพยำเกรงพ่อ และความรู้สึกยำเกรงจะติดตัวลูกไปจนเติบโต เป็นผู้ใหญ่ เด็กเล็กและเด็กที่เข้าสู่วัยรุ่น มักไม่ค่อยไปหาพ่อเมื่อมีปัญหาหรือมีเรื่องเดือดร้อน โดยปกติแล้ว ลูกๆ มักปรึกษาปัญหากับแม่ น้ำและลุง คนเหล่านี้จะเป็นผู้รายงานและ/หรือแก้ต่างแทนเด็กให้พ่อได้รับรู้อีกต่อหนึ่ง บางครั้ง ความรู้สึกยำเกรงหรือไม่กล้าปรึกษาหารือกับพ่อของตนเอง ติดตัวเด็กไปจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่<sup>6</sup> ดังเช่นในกรณี ของกง หลานชายของสามฟอง ซึ่งไม่กล้าแม้กระทั่งจะบอกกับพ่อของเขาเมื่อแฟนสาว ของเขาดังครรภ์ และเขาต้องการแต่งงานกับเธอ กงปรึกษากับแม่และขอให้แม่พูดกับพ่อ ของเขาแทน สามฟองเล่าเรื่องของกงอย่างติดตลก แต่ในขณะเดียวกัน กรณีของกงก็ สะท้อนให้เห็นว่า ความผูกพันระหว่างพ่อกับลูกมีลักษณะของความรู้สึกเคารพยำเกรง ในขณะที่ความผูกพันระหว่างแม่กับลูกมีความใกล้ชิดและอบอุ่นกว่า

หากพ่อเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจภายในครอบครัว แม่กลับเป็นสัญลักษณ์ของ ความรักและความผูกพัน คนไทยเชื่อว่า ความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกเป็นความผูกพัน ที่ลึกซึ้ง แม่เป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดในชีวิตของลูก และหน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูเด็กนั้น เป็นหน้าที่หลักของแม่ หากลูกเติบโตขึ้นเป็นคนเลว ก็แสดงว่าแม่อบรมสั่งสอนมาไม่ดี ด้วยเหตุที่ว่าแม่เป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดในชีวิตของลูก การกำพร้าแม่จึงถือว่าเป็นโชคร้าย และเป็นบาปกรรมที่เกิดจากการกระทำชั่วอย่างร้ายแรงแต่ชาติปางก่อน ในกรณีของการ

<sup>6</sup> Milne (1910: 76) ได้ให้ข้อสังเกตอย่างหนึ่งเกี่ยวกับความรู้สึกยำเกรงที่เด็กมีต่อพ่อแม่ในกรณีของหลานในพม่าด้วยเช่นกัน



หย่าร้าง<sup>7</sup> เด็กๆจะอยู่กับครัวเรือนของแม่จนกระทั่งเติบโตใหญ่จึงกลับไปพำนักอาศัยกับ ครัวเรือนของพ่อตามธรรมเนียมปฏิบัติ

แม้ว่าแม่จะมีความรักและผูกพันอย่างแนบแน่นกับลูกทุกคน แต่โดยปรกติแล้ว แม่รักใกล้ชิดกับลูกสาวมากกว่าลูกชาย แม้ว่าลูกสาวจะแต่งงานและย้ายออกไปอยู่กับ ครัวเรือนของสามีแล้วก็ตาม แต่แม่กับลูกสาวก็ยังคงไปมาหาสู่กันเป็นประจำตลอดเวลา ลูกสาวมักกลับไปหาแม่เมื่อมีปัญหาค้างคาใจ แม่เป็นที่ระบายความรู้สึกอัดอั้นตันใจ ความคับแค้นและข้อพิพาทบาดหมางระหว่างสามีกับภรรยา หรือแม่พัวพันกับลูกสะใภ้ แม่ ทำหน้าที่เป็นที่พึ่งพิงให้กับหลาน หรือลูกของลูกสาว ยามเมื่อลูกสาวมีธุระหรือภารกิจ การงานจำเป็นอื่นๆ คำ ภรรยาของสามฟอง อธิบายว่า ภาระการเลี้ยงหลาน (ลูกของลูกสาว) เป็นหน้าที่ของยาย ในขณะที่ภาระการเลี้ยงหลานย่า (ลูกของลูกชาย) เป็นหน้าที่ของลูก สะใภ้และแม่ของลูกสะใภ้ โดยเนื้อแท้ความจริงแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก สาว เป็นพื้นฐานสำคัญของความสัมพันธ์ทางสังคมภายในและระหว่างครัวเรือนชาวนา ไท การแต่งงานไม่ได้ทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกสาวเจือจางลงแต่อย่างใด

ภายในครัวเรือนชาวนาไท สายสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องมีความสำคัญรองลงมาจาก ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูก พี่น้องจะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันและมีความใกล้ชิด ซิดสนิทสนมกันไปจนตลอดชีวิต ในวัยเด็ก พี่สาวเป็นผู้มีบทบาทสำคัญสำหรับน้องๆ ทั้งหญิงและชาย พี่สาวเป็นตัวแทนของแม่ในการปกป้องและเลี้ยงดูน้องยามที่แม่ต้อง ทำงานในไร่นาหรือไปตลาด ในชีวิตประจำวัน เราจะพบเห็นภาพของเด็กผู้หญิงอายุ เพียง 7-8 ปี อุ้มน้องเดินไปตามท้องถนนในหมู่บ้าน คอยวิ่งไล่ต้อนไม่ให้น้องพลัด ตกลงไปในคูน้ำข้างถนน หรือคอยป้อนข้าวน้อง ในทางกลับกัน พี่ชาย จะทำหน้าที่เป็น เสมือนกับพ่อคนที่สองของน้องๆ พี่ชายมีพันธะผูกพันทางศีลธรรมที่จะต้องคอยปกป้อง ค้ำครองน้องๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งน้องสาว ให้รอดพ้นจากการลวนลามแตะโลมจนกว่า เธอจะแต่งงานมีเหย้าเรือนไป

โดยปรกติแล้ว พี่น้องมักเป็นเพื่อนคู่คิด คอยให้คำปรึกษาและช่วยแก้ปัญหาให้ แก่กันและกัน ในสังคมชาวนาไท การแบ่งแยกกลุ่มตามเพศเป็นลักษณะทางสังคมขั้น พื้นฐาน เด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชาย หนุ่มและสาวจะแบ่งแยกกลุ่มเพื่อนตามเพศอย่างชัดเจน และถือว่าการคบหาสมาคมระหว่างหนุ่มสาวเป็นสิ่งไม่สมควร ยกเว้นกรณีที่เป็นพี่

<sup>7</sup> ในหมู่บ้านชาวนาไท การหย่าร้างมีผู้น้อยมาก และไม่มีปรากฏอยู่ในบ้านหลักข้าง

น้องหรือลูกพี่ลูกน้องกัน เวลามีงานเลี้ยงหรือกิจกรรมทางสังคมอื่นๆ เด็กหนุ่มและเด็กสาวจะนั่งโต๊ะแยกกัน ในบริบทของการแบ่งแยกทางเพศอย่างเด็ดขาดเช่นนี้ พี่สาวหรือน้องสาวมีบทบาทสำคัญในการเป็นแม่สื่อให้กับพี่ชายหรือน้องชายของตน หญิงชาวหลักช้างคนหนึ่งสรุปประเด็นนี้อย่างชัดเจนว่า “สายสัมพันธ์และความรักระหว่างหนุ่มสาว คงไม่อาจเริ่มต้นขึ้นได้ หากปราศจากความช่วยเหลือของพี่สาวน้องสาว หรือลูกพี่ลูกน้องผู้หญิงทำหน้าที่เป็นแม่สื่อให้ ในทำนองเดียวกัน การแต่งงานก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ หากลูกชายไม่ได้รับความเห็นชอบจากแม่” การที่แม่ใช้ชีวิตในบ้านปลายกับลูกชายและลูกสะใภ้ อาจเป็นสาเหตุประการหนึ่งทำให้แม่พยายามเข้ามามีบทบาทและอิทธิพลในการเลือกลูกสะใภ้ของตนโดยส่งเสริมและสนับสนุนให้ลูกชายพัฒนาความสัมพันธ์กับเด็กสาวที่แม่ถูกใจและหมายตาไว้ให้ แม่ยังสามารถใช้อิทธิพลของเธอผ่านลูกสาวซึ่งมักทำหน้าที่เป็นแม่สื่อให้กับพี่ชายหรือน้องชาย บทบาทและอิทธิพลของแม่ที่มีต่อการตัดสินใจเลือกคู่ครองของลูกชาย มิได้หมายความว่า ระบบการแต่งงานในสังคมไทยมีลักษณะเป็นแบบคลุมถุงชน และความรักระหว่างหนุ่มสาวถูกกีดกัน ในทางตรงกันข้าม การเกี้ยวพาราสีระหว่างชายหนุ่มหญิงสาวเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา หนุ่มสาวชาวไทยมีโอกาสพบปะพูดคุยและเกี้ยวพาราสีกันในระหว่างการทำงานในไร่นา ในงานบุญและพิธีกรรมต่างๆของหมู่บ้านที่มีอยู่เป็นประจำ

อย่างไรก็ตาม การแต่งงานอาจมีขวากหนามพอสมควรหากแม่ไม่ต้องการเห็นชอบกับคู่รักของลูกชาย แม่อาจปฏิเสธไม่เจรจากับพ่อแทนลูก และการแต่งงานอาจมีอุปสรรคตั้งแต่เริ่มต้น ด้วยเหตุนี้เอง ลูกชายจึงมักปรึกษาพี่สาวหรือน้องสาวเกี่ยวกับคู่ครองในอนาคตของตน เพื่อให้มั่นใจว่าจะได้รับความเห็นชอบจากผู้เป็นแม่ หากชายหนุ่มหมายปองหญิงสาวสักคนหนึ่ง เขาจะบอกให้พี่สาวหรือน้องสาวของเขารับทราบเป็นคนแรก พี่สาวหรือน้องสาวจะเป็นแม่ื่อนำเอาความในใจของชายหนุ่มไปบอกให้หญิงสาวได้รับทราบเพื่อสอบถามความรู้สึกหรือปฏิกิริยาของเธอ หากหญิงสาวมิได้มีใจต่อชายหนุ่ม เธอจะบอกกับน้องสาวของเธออย่างตรงไปตรงมา โดยธรรมเนียมปฏิบัติ ผู้ชายโดยตัวแทนของเขาจะต้องเป็นฝ่ายเริ่มต้นเลียบเคียงถามความสมัครใจและความรู้สึกของฝ่ายหญิงก่อนเสมอ ในทางกลับกัน หากหญิงสาวคนหนึ่งมีใจชอบพอชายหนุ่มสักคน เธอจะมีโอกาสหรือช่องทางในการบอกให้ชายหนุ่มรู้ตัวได้ก็โดยผ่านพี่สาวน้องสาวหรือญาติผู้หญิงของเขา เธออาจพูดจาชมเชยความขยันขันแข็ง หรือฝีมือการทำงานของเธอ

เขาให้พี่สาวน้องสาวของเขาได้รับฟัง น้องสาวจะเข้าใจโดยทันทีว่าหญิงสาวคนนี้สนใจหรือต้องการที่จะคบหากับพี่ชายของตน หนุ่มสาวอาจเริ่มต้นแลกเปลี่ยนจดหมายบอกความในใจกันโดยมีน้องสาวของฝ่ายชายทำหน้าที่เป็นผู้รับส่ง หญิงสาวอาจเชิญให้ชายหนุ่มแวะไปเยี่ยมเธอที่บ้านเพื่อพูดคุยกัน และความสัมพันธ์ระหว่างหนุ่มสาวคู่นี้อาจเริ่มต้นขึ้นจากตรงนั้น

ความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างพี่น้องเป็นพื้นฐานสำคัญของความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้านชาวนาไท พี่น้องถูกคาดหวังให้ช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันในยามขัดสนหรือต้องการความช่วยเหลือในด้านต่างๆ พี่น้องจะเป็นแรงงานสำคัญเมื่อมีกิจกรรมของครัวเรือน เช่น งานแต่งงาน งานบุญ หรืองานศพ พี่น้องและครอบครัวของพี่น้องเป็นแหล่งที่มาของแรงงาน แหล่งเงินกู้ และเป็นหลักประกันของสวัสดิการทางสังคมที่ยั่งยืนไปจนตลอดชีวิต

#### การเลือกคู่ครอง

การแต่งงานมีครอบครัวของตนเอง เป็นสิ่งสำคัญและเป็นที่ปรารถนาของชาวนาไทแทบทุกคน ในบ้านหลักช้าง มีผู้ชายเพียงคนเดียว (อายุ 50 ปี) และผู้หญิง 2 คน (อายุ 43 และ 45) ที่ไม่เคยแต่งงานมีครอบครัวมาก่อน อัตราส่วนของคนโสดซึ่งมีจำนวนน้อยมากเป็นดัชนีชี้ให้เห็นถึงนัยสำคัญของการแต่งงานต่อความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้านชาวนาไท

โดยปรกติแล้ว พ่อแม่มักหวังใยและต้องการให้ลูกๆ ของตนแต่งงานมีคู่ครองที่ดี แม่มักพยายามมองหาคู่ครองที่ดีให้กับลูกชายของตนอยู่เป็นประจำ ครัวเรือนหรือพ่อแม่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการเลือกคู่ครองและการแต่งงานของลูกๆ แม้ว่าโดยธรรมเนียมปฏิบัติ พ่อแม่จะเป็นฝ่ายจัดการแต่งงานให้กับลูกๆ แต่ในความเป็นจริงพ่อแม่จะจัดงานแต่งงานได้ก็ต่อเมื่อได้รับความยินยอมพร้อมใจจากลูกของตนเท่านั้น การจัดการของพ่อแม่ หมายความว่า พ่อแม่ของฝ่ายชายเป็นฝ่ายเริ่มต้นเจรจาคู่ครองกับพ่อแม่ของฝ่ายหญิงเพื่อเสนอและจัดให้มีการแต่งงานขึ้น โดยจะต้องได้รับความยินยอมจากหนุ่มสาวทั้งสองฝ่าย

โดยปกติแล้ว พ่อแม่จะไม่บีบบังคับให้ลูกของตนแต่งงานโดยไม่ยินยอมพร้อมใจ ในทำนองเดียวกัน ลูกก็จะถูกประณามจากประชาคมหมู่บ้านหากคือถึงเลือกคู่ครองที่พ่อ

แม่ไม่เห็นดีและยอมรับ พ่อแม่ชาวไทมีเกณฑ์สำคัญในการพิจารณาคู่ครองของลูกอยู่หลายประการด้วยกัน ประการแรก คู่ครองของลูกควรเป็นคนไท พ่อแม่ชาวหลักช้างไม่ยินยอมให้ลูกของตนแต่งงานกับคนกลุ่มอื่นๆ และในหมู่บ้านยังไม่เคยมีการแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์เกิดขึ้นแม้แต่รายเดียว ประการที่สอง พ่อแม่มักต้องการให้ลูกแต่งงานกับคนบ้านเดียวกัน การที่พ่อแม่ปรารถนาให้ลูกแต่งงานเลือกคู่ครองจากคนบ้านเดียวกันมีเหตุผลประกอบหลายประการ เช่น พ่อแม่มักไม่รู้จักประวัติความเป็นมาของคนภายนอกหมู่บ้านดีเท่ากับคนในหมู่บ้าน พ่อแม่อยากให้ลูกอยู่ใกล้ๆ แม้ว่าจะแต่งงานมีเหย้าเรือนไปแล้วก็ตาม และคนนอกมักมีปัญหาในด้านของการปรับตัวเข้ากับชาวบ้าน เป็นต้น ประการที่สาม ฝ่ายชายควรมีอายุมากกว่าฝ่ายหญิงอย่างน้อย 2-3 ปี โดยปรกติแล้ว ผู้หญิงไทมักแต่งงานเมื่ออายุประมาณ 18-20 ปี ในขณะที่ผู้ชายมักแต่งงานเมื่ออายุประมาณ 20-22 ปี คนไทถือว่าการที่ภรรยาอายุมากกว่าสามีจะก่อให้เกิดความสับสนในบทบาทฐานะทางด้านเพศและอายุระหว่างสามีภรรยาต่อไป เพราะในด้านหนึ่ง ภรรยาควรให้เกียรติและเคารพเชื่อฟังสามี แต่ในอีกด้านหนึ่ง ผู้มีอายุน้อยกว่าก็ควรเคารพนบถนอบต่อผู้มีอาวุโสกว่า การแต่งงานกับหญิงสาวที่อายุมากกว่าจึงนับเป็นการไม่เหมาะสม เพราะจะทำให้เกิดความขัดแย้งในด้านบทบาทและฐานะระหว่างสามีภรรยา และมักไม่ได้รับความยินยอมจากพ่อแม่ของทั้งสองฝ่าย จากมุมมองของพ่อแม่ เกณฑ์พื้นฐานในการพิจารณาคู่ครองทั้งสามประการข้างต้นมีลักษณะค่อนข้างเด็ดขาด คุณสมบัติอื่นๆ นอกเหนือไปจากเกณฑ์เหล่านี้ถือว่าเป็นสิ่งที่สามารถเจรจาต่อรองและผ่อนปรนกันได้

เราอาจจัดแบ่งรูปแบบของการเลือกคู่ครองในสังคมไทออกได้เป็น 3 แบบใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ แบบแรก หนุ่มสาวรักกันและพ่อแม่ของทั้งสองฝ่ายให้ความเห็นชอบกับการแต่งงานด้วยความยินดี แบบที่สอง หนุ่มสาวรักกัน พ่อแม่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายพยายามกีดกันขัดขวางด้วยวิธีการต่างๆ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ จึงจำใจให้ลูกของตนแต่งงานอยู่กินกันอย่างถูกต้องตามประเพณี และแบบที่สาม พ่อแม่เป็นฝ่ายจัดการแต่งงาน โดยได้รับความยินยอมจากลูกๆ

ตามปรกติแล้ว การแต่งงานมักเริ่มต้นขึ้นเมื่อชายหนุ่มสามารถขอความรักจากหญิงสาวและเธอตกลงปลงใจที่จะเป็นภรรยาของเขาด้วยความสมัครใจ ในกรณีเช่นนี้ ชายหนุ่มจะขอให้แม่ของเขาช่วยพูดขออนุญาตจากพ่อ หากพ่อไม่ขัดข้อง ครัวเรือนของ

ฝ่ายชายก็จะส่งพ่อสื่อ<sup>8</sup> ไปเจรจาต่อรองเพื่อคู่ขอลูกสาวจากครัวเรือนของฝ่ายหญิง หาก พ่อแม่ของฝ่ายหญิงไม่ขัดข้อง ขั้นตอนต่อไปพ่อแม่ของฝ่ายชายก็จะไปเจรจาเพื่อตกลง เกี่ยวกับสินสอด ที่พ่อแม่ของฝ่ายหญิงจะเรียกร้องจากฝ่ายชาย ราคาของสินสอดอาจขึ้นอยู่กับความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างครัวเรือนทั้งสองฝ่ายเป็นสำคัญ<sup>9</sup> หากครัวเรือนทั้งสองฝ่ายเป็นญาติใกล้ชิดหรือมีความสนิทสนมกัน ราคาของสินสอดอาจไม่สูงนัก โดยปรกติแล้ว ฝ่ายหญิงอาจเรียกร้องค่าสินสอดเป็นเงินประมาณ 15,000 หยวน และหลังจากเจรจาต่อรองกันตามสมควร ค่าสินสอดอาจลดลงมาเหลือประมาณ 10,000-12,000 หยวน<sup>10</sup> เมื่อตกลงค่าสินสอดกันเป็นที่เรียบร้อย พ่อของฝ่ายชายจะต้องจ่ายค่าสินสอดให้กับพ่อของฝ่ายหญิงล่วงหน้าก่อนวันทำพิธีแต่งงานหนึ่งสัปดาห์ ค่าสินสอดมักรวมถึง เนื้อหมูและเหล้าขาวจำนวนหนึ่ง เพื่อใช้ในการจัดงานเลี้ยงฉลองการแต่งงานของครัวเรือนฝ่ายหญิง

ก่อนจะมีการกำหนดวันแต่งงานอย่างแน่นอน พ่อแม่ของทั้งสองฝ่ายจะนำเอาดวงชะตาของคู่บ่าวสาวไปให้พระหรือหมอดูประจำหมู่บ้านตรวจสอบเพื่อกำหนดฤกษ์ในการทำพิธีแต่งงาน เมื่อได้ฤกษ์ในการทำพิธีแต่งงานมาแล้ว ครัวเรือนของเจ้าบ่าวและเจ้าสาวจะเริ่มทำหนังสือเชิญ<sup>11</sup> ให้ญาติมิตรเพื่อนฝูงมาร่วมงานเลี้ยงฉลองการแต่งงาน ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านเริ่มพูดคุยกันถึงงานมงคลที่กำลังจะมาถึงอย่างใจจดใจจ่อ การแต่งงานกลายเป็นหัวข้อของการสนทนาของคนทุกกลุ่มทุกวัยในหมู่บ้าน

### งานแต่งงานในบ้านหลักช้าง

สามสัปดาห์หลังจากที่เราเริ่มทำงานเก็บข้อมูลในบ้านหลักช้าง เช้าวันหนึ่งครัวเรือนตระกูลลิ้วก็เริ่มพลุกพล่านไปด้วยผู้คนอย่างไม่เคยมีมาก่อน คง หลานชายคนโตของสามฟอง กำลังจะเข้าพิธีแต่งงานในอีกสองวัน เพื่อนๆและญาติพี่น้องเริ่มหลั่งไหลเข้ามาช่วยเตรียมจัดงานเลี้ยง พิธีแต่งงานของคนไทได้คงแตกต่างโดยสิ้นเชิงจากพิธีแต่ง

<sup>8</sup> การใช้พ่อสื่อ ซึ่งโดยปรกติเป็นผู้อาวุโสที่ใกล้ชิดกับครัวเรือนของฝ่ายชาย ไปเจรจาขอลูกสาวจากพ่อแม่ของฝ่ายหญิง เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาชยาวนานของคนไทได้คง การใช้พ่อสื่อยังเป็นรูปแบบการเจรจาต่อรองที่ปรากฏในสังคมอื่นๆอีกหลายแห่ง โปรดดู Spiro (1977: 180)

<sup>9</sup> ภายใต้การปกครองระบอบเจ้าฟ้า สินสอดในเมืองขอนแก่นกำหนดเพดานไว้ที่จำนวนเงิน 500 หยวน นั่นหมายความว่า พ่อแม่ของฝ่ายหญิงไม่สามารถเรียกร้องค่าสินสอดเกินกว่าเพดานที่กำหนดไว้ หากแต่ในปัจจุบัน ค่าสินสอดได้พุ่งสูงขึ้นอย่างรวดเร็วตามฐานะและรายได้ของชาวนาไท

<sup>10</sup> 8 หยวน = 1 ดอลลาร์สหรัฐ<sup>1</sup> โดยประมาณ

<sup>11</sup> ในปัจจุบัน หนังสือเชิญมาร่วมงานเลี้ยงแต่งงานของคนไท มีรูปแบบและลักษณะคล้ายกับการเชิญมาร่วมงานแต่งงานของชาวจีน

งานของชาวไทในรัฐฉาน<sup>12</sup> ในขณะที่ชาวไทในรัฐฉาน จัดพิธีแต่งงานอย่างเรียบง่าย แต่ชาวไทได้คงจัดงานแต่งงานอย่างใหญ่โตมโหฬาร งานเลี้ยงจะถูกจัดขึ้นตลอดสามวัน สามคืน เจ้าภาพจะเลี้ยงอาหารวันละสี่มื้อ ตลอดระยะเวลาสามวัน รวมเป็นงานเลี้ยงอาหารทั้งสิ้น 12 มื้อด้วยกัน<sup>13</sup>

การแต่งงานในสังคมชาวนาไท เป็นการประกาศให้เพื่อนฝูง ญาติมิตรและเพื่อนบ้านโดยทั่วไปรับทราบถึงการตัดสินใจใช้ชีวิตร่วมกันของหนุ่มสาวคู่ใหม่ในหมู่บ้าน โดยได้รับความเห็นชอบจากพ่อแม่ของทั้งสองฝ่าย ด้วยเหตุผลนี้เอง จึงมีพิธี คพิธีแต่งงาน การเลี้ยงฉลอง และมีแขกเหรื่อมาเป็นสักขีพยานในการประกาศจุดเริ่มต้นของชีวิตคู่ การแต่งงานช่วยสร้างสถานภาพใหม่ สิทธิและโอกาสใหม่ๆ ให้กับคู่บ่าวสาว การแต่งงานเป็นกลไกในการสร้างครัวเรือนใหม่ซึ่งกำลังจะกลายมาเป็นสมาชิกรุ่นใหม่ของชุมชน

ในทางทฤษฎี บุคคลสำคัญในพิธีแต่งงานคือเจ้าบ่าวและเจ้าสาว หากแต่ในความเป็นจริง การจัดงานแต่งงานกลับเป็นการแสดงความยิ่งใหญ่หรือการลงทุนเพื่อรักษาหน้าตาของพ่อแม่ ด้วยเหตุนี้เอง รายละเอียดต่างๆ ทั้งหมดของงานแต่งงานจึงได้รับการดูแลจัดการโดยพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่เป็นสำคัญ สำหรับคู่บ่าวสาว การแต่งงานเป็นการเริ่มต้นชีวิตใหม่ การแต่งงานเป็นขั้นตอนสำคัญซึ่งหนุ่มสาวกำลังจะเปลี่ยนผ่านไปเป็นพ่อแม่คน ต้องแบกรับภาระและความรับผิดชอบเพิ่มมากขึ้น การแต่งงานจึงเป็นพิธีเลื่อนสถานภาพที่จำต้องมีการวางแผนเอาไว้ล่วงหน้าเป็นระยะเวลานาน การแต่งงานเป็นจุดหักเหสำคัญและมีความหมายที่สุดครั้งหนึ่งในชีวิต ยิ่งวันแต่งงานใกล้เข้ามาเท่าใด เจ้าสาวก็มักตกอยู่ในสภาวะเคร่งเครียดและกระวนกระวายใจเพิ่มมากขึ้น เธอจะต้องจากบ้านที่คุ้นเคย จากพ่อแม่พี่น้องไปอยู่ในครัวเรือนใหม่ เธอกังวลถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ไม่แน่ใจว่าความสัมพันธ์ระหว่างเธอกับสามีและสมาชิกอื่นๆ ในครอบครัวของสามีจะดำเนินไปเช่นไร ฝ่ายเจ้าบ่าวเองก็ตื่นเต้นและเคร่งเครียดไม่น้อยไปกว่าเจ้าสาวเท่าใดนัก หากแต่ธรรมเนียมปฏิบัติของผู้ชายไททำให้เจ้าบ่าวจำต้องแสดงความเข้มแข็ง วางเฉยและกลบเกลื่อนซ่อนเร้นความรู้สึกตื่นเต้นกังวลเอาไว้

<sup>12</sup> โปรดดู Milne (1910: 78)

<sup>13</sup> โดยปกติแล้ว ชาวนาไทรับประทานอาหารวันละ 4 มื้อ คือ ข้าวกล้อง เป็นอาหารเช้า, ข้าวกลางวันเรียกว่า ข้าวคั่ว, ช่วงบ่ายประมาณสี่โมง จะทานข้าวผอม และมื้อสุดท้าย คือ ข้าวคั่ว จะรับประทานประมาณสองทุ่ม

แม้ว่าการแต่งงานจะเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในชีวิตของคู่บ่าวสาว แต่การแต่งงานก็นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงในชีวิตของพ่อแม่ด้วยเช่นกัน เมื่อลูกคนแรกของครอบครัวแต่งงานมีเหย้าเรือนไป ครัวเรือนของพ่อแม่ย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ลูกสาวออกจากบ้านไปอยู่กับสามี ลูกสะใภ้ย้ายเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ พ่อแม่เริ่มปล่อยให้ลูกๆ เป็น ryw แรงสำคัญในกิจกรรมการผลิตของครัวเรือนมากยิ่งขึ้น สำหรับพ่อแม่ของเจ้าสาว การแต่งงานเป็นเสมือนกับการพลัดพรากจากกันไป แม้ว่าพ่อแม่จะยินดีกับความสุขของลูก แต่เมื่อเธอจากบ้านไป พ่อแม่ก็อดรู้สึกถึงความว่างเปล่าและห้วงหาอาวรณ์ที่เกิดขึ้นในครัวเรือนของตนไม่ได้ แม้ว่าสายสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูกสาวจะมีได้ขาดสะบั้นลงไปจริงๆ หากแต่หลังจากการแต่งงานออกไป ลูกสาวก็กลายเป็น “คนของครัวเรือนอื่น” เธอต้องเปลี่ยนความจงรักภักดีจากครัวเรือนของพ่อไปสู่ครัวเรือนของสามี เธอต้องย้ายบ้านไปสู่สภาพแวดล้อมใหม่ ด้วยเหตุนี้เอง ชีวิตจึงเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่มีวันหวนกลับสำหรับพ่อแม่ของเจ้าสาว

สำหรับพ่อแม่ของเจ้าบ่าว การแต่งงานเป็นกิจกรรมทางสังคมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในแง่ของการแสดงความมั่งมีและการรักษาหน้าตาของครัวเรือน การจัดการแต่งงานอย่างใหญ่โตไม่ควรจะเป็น “ภาระ” เกินกำลังความสามารถของครัวเรือนที่จะแบกรับเอาไว้ได้ เพราะชื่อเสียงของครัวเรือนขึ้นอยู่กับการจัดงานเลี้ยงให้สมกับฐานะ การแต่งงานจึงเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อรักษาหน้าตา และสร้างเกียรติภูมิให้กับครอบครัวของฝ่ายชาย ซึ่งเป็นฝ่ายแบกรับค่าใช้จ่ายจำนวนมหาศาลของการจัดงานเลี้ยงและค่าสินสอดที่จ่ายให้ครัวเรือนของฝ่ายหญิง การแต่งงานของกง หลานชายของสามฟอง ก็หนีไม่พ้นกฎเกณฑ์ทางสังคมเหล่านี้

หนึ่งสัปดาห์ก่อนพิธีแต่งงานจะเริ่มขึ้น พ่อแม่ของกงนัดหมายกับพ่อแม่ของฝ่ายหญิงเพื่อเจรจาเรื่องเงินค่าสินสอดและรายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับการแต่งงาน พิธีทั้งหมดถูกจัดเตรียมขึ้นอย่างค่อนข้างเร่งรีบ เพราะว่าที่ภรรยาของกงตั้งครรภ์ได้สองเดือนเศษแล้ว<sup>14</sup> ทั้งสองฝ่ายตกลงค่าสินสอดกันเป็นเงิน 11,000 หยวน รวมทั้งเนื้อหมูอีก 1,050 กิโลกรัมและเหล้าขาว 250 ขวด

<sup>14</sup> การมีเพศสัมพันธ์ก่อนการแต่งงาน เป็นปรากฏการณ์ธรรมดาสามัญที่พบกันได้อีกครั้งในหมู่บ้านชานานไท หากหญิงสาวที่ยังไม่แต่งงานเกิดตั้งครรภ์ขึ้น และพ่อของเด็กในท้องไม่ยอมรับผิดชอบ เธอจะกลายเป็นที่อับอายของชาวบ้านโดยทั่วไป หากแต่โดยปกติแล้ว พ่อแม่ของฝ่ายหญิงจะบีบบังคับให้ลูกสาวบอกความจริงว่าใครเป็นพ่อของเด็กในท้อง และสร้างความกดดันให้ชายหนุ่มคนนั้นยอมรับผิดชอบต่อการกระทำของเขา และส่งพ่อแม่ไปสู่ความวุ่นวายโดยเร็ว

ยี่งวันแต่งงานใกล้เข้ามาเท่าใด บ้านตระกูลลี้ก็ยิ่งสาละวนวุ่นวายกับการจัดเตรียมงานเลี้ยงและพิธีการต่างๆอย่างเร่งรีบ การเตรียมงานแต่งงานมีรายละเอียดและกิจกรรมต่างๆมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดแต่งห้องหอสำหรับบ่าวสาว การต้มเหล้าสำหรับเลี้ยงแขกหรือ การเตรียมภาชนะถ้วยชามโต๊ะเก้าอี้สำหรับรับแขก เป็นต้น ห้องนอนเก่าของกงถูกรื้อเพื่อแต่งเตรียมเป็นห้องหอ ฝาห้องทำด้วยไม้ไผ่สานซึ่งกั้นระหว่างห้องนอนของกงกับห้องนั่งเล่นของครอบครัวถูกรื้อทิ้งและเปลี่ยนใหม่ ห้องทั้งห้องได้รับการทาสีใหม่ ฝ้าม่านสีแดงผืนใหม่ถูกนำมาซึ่งกันหน้าต่างห้องอย่างสวยงาม แสงอาบของกง กำลังยุ่งอยู่กับการสร้างเตียงนอนหลังใหม่ให้กับหลานชาย ชาวไทได้ลงนิยมนประดับตกแต่งห้องหอด้วยข้าวของเครื่องใช้ใหม่เอี่ยมทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นเตียง ที่นอนหมอน ผ้าปูที่นอน มุ้ง ผ้าห่มและเครื่องประดับอื่นๆ

สองวันก่อนพิธีแต่งงานจะเริ่มขึ้น ครัวเรือนของกงเริ่มระดมถ้วยชาม โต๊ะเก้าอี้ หม้อ กะทะ และอุปกรณ์ในการทำกับข้าวอื่นๆ จากบ้านของญาติพี่น้องเพื่อเตรียมทำอาหารเลี้ยงแขก บริเวณบ้านได้รับการจัดวางโต๊ะกินข้าว 25 ตัว เพื่อใช้ต้อนรับญาติมิตรผู้มาอวยพร ครัวถูกขยายออกมาทางหลังบ้านเป็นการชั่วคราว เพื่อตั้งเตาไฟอีกหลายเตาสำหรับหุงหาอาหาร ญาติฝ่ายหญิงของครัวเรือน ป้า น้ำ อา พี่สาวน้องสาวของกง และลูกพี่ลูกน้องทั้งหมดต่างระดมกำลังกันทำงานอยู่หน้าเตาไฟเพื่อเตรียมอาหาร แรงงานเหล่านี้จะทำงานแทบตลอดเวลาในการหุงหาอาหาร ล้างถ้วยชาม เช็ดโต๊ะ เสริฟอาหาร ฯลฯ ตลอดระยะเวลาสามวันของงานเลี้ยงโดยแทบไม่ได้หยุดพักเลยแม้แต่ร้อยละ

งานเลี้ยงถูกจัดขึ้นแยกต่างหากจากกัน ทั้งในบ้านของเจ้าบ่าวและบ้านของเจ้าสาว ครัวเรือนทั้งสองต่างก็ส่งจดหมายเชิญไปยังญาติสนิทมิตรสหายของแต่ละฝ่ายให้มาร่วมแสดงความยินดีกับงานแต่งงานที่มีขึ้น ในช่วงเวลานั้น ดูเหมือนว่าชาวบ้านทั้งหมดถูกแบ่งแยกออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มหนึ่งเป็นญาติมิตรของฝ่ายชายและอีกกลุ่มหนึ่งเป็นญาติมิตรของฝ่ายหญิง แม้ว่าในความเป็นจริงแล้วทั้งสองกลุ่มมีสมาชิกที่คาบเกี่ยวกันเกินกว่าครึ่ง

เช้าตรู่ของวันเริ่มพิธีแต่งงาน แขกหรือเริ่มทยอยกันเดินทางมาถึงบ้านตระกูลลี้ตั้งแต่เวลาประมาณแปดโมงเพื่อร่วมงานเลี้ยงมือแรก หน้าบ้านมีโต๊ะตัวเล็กๆตั้งอยู่เพื่อรับเงินบริจาคช่วยงานจากบรรดาแขกผู้มาเยือน รายชื่อของแขก และจำนวนเงินที่บริจาคช่วยงานจะได้รับการจดบันทึกอย่างละเอียด เพื่อว่าเมื่อบุคคลเหล่านี้จัดงานมงคลใน



โอกาสต่อไป ครัวเรือนของคงจะได้ให้เงินตอบแทนเป็นจำนวนใกล้เคียงกัน จำนวนเงินสมทบทุนช่วยงานที่ชาวบ้านจากแต่ละครัวเรือนให้กับเจ้าภาพอาจแตกต่างกันออกไปตามความใกล้ชิดสนิทสนม โดยปรกติแล้ว เงินสมทบทุนที่ได้รับจะตกประมาณรายละ 5-10 หยวน<sup>15</sup> จากนั้นบรรดาแขกหรือจะทยอยกันเข้าไปในบ้านและได้รับการต้อนรับจากสามฟองและญาติผู้ใหญ่ของครัวเรือน เจ้าภาพจะเชื้อเชิญให้ร่วมรับประทานอาหารและดื่มเหล้าร่วมกันอย่างครื้นเครง งานเลี้ยงจะดำเนินต่อไปโดยไม่หยุดยั้งตั้งแต่เช้ายันดึกจนถึงประมาณเที่ยงคืน แขกจะทยอยกันเข้ามา รับประทานอาหารจนอิ่มหน้าแล้วลาจากไป แขกชุดใหม่เข้ามาแทนที่หมุนเวียนไปอย่างไม่มีสิ้นสุด บรรดาหนุ่มๆผู้เป็นเพื่อนของเจ้าบ่าว เพื่อนของพ่อเจ้าบ่าวหรือผู้ที่ไม่มีภารกิจใดในวันนั้น อาจอยู่ร่วมสังสรรค์และดื่มกินในงานเลี้ยงไปตลอดทั้งวัน งานเลี้ยงของชาวนาไทนิยมเสิร์ฟอาหารพิเศษอุดมไปด้วยโปรตีน โดยเฉพาะเนื้อหมูในปริมาณค่อนข้างมาก เจ้าภาพที่จัดงานเลี้ยงอย่างกระหึ่มตระการหน้า หรือเสิร์ฟอาหารที่ค้อยคุณภาพจะถูกค่อนข้างอดนินทาจากผู้มาร่วมงานและถือว่าเป็นเรื่องเสื่อมเสียชื่อเสียงเป็นอย่างยิ่ง

งานเลี้ยงที่บ้านของฝ่ายหญิงดำเนินไปเช่นเดียวกับที่บ้านของฝ่ายชาย เจ้าสาวยังคงอยู่ที่บ้านของเธอในระหว่างงานเลี้ยงสองวันแรก เธอจะร่วมดื่มกินกับเพื่อนๆ ครอบครัวและญาติสนิทมิตรสหายของเธอ ในช่วงบ่ายของวันที่สอง พ่อของเจ้าสาวจะส่งของขวัญไปให้กับคู่บ่าวสาวซึ่งจะเริ่มคืนใช้ชีวิตกันในบ้านของฝ่ายชาย ตามธรรมเนียมปฏิบัติ พ่อของเจ้าสาวจะต้องใช้เงินส่วนหนึ่งที่ได้จากค่าสินสอดเพื่อซื้อของขวัญให้กับคู่บ่าวสาว ของขวัญเหล่านี้มักเป็นข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับการสร้างครัวเรือนใหม่ เช่น โทรทัศน์สี วิทยุ ถ้วยชาม ที่นอน หมอน มุ้ง จักรยาน ตู้ใส่เสื้อผ้า ฯลฯ ฝ่ายเจ้าบ่าวจะนำเอาของขวัญทั้งหมดที่ครัวเรือนเจ้าสาวมอบให้มาตั้งเรียงไว้กลางลานบ้านเพื่อให้แขกหรือ ที่มาร่วมงานได้ชื่นชม หากของขวัญมีน้อยเกินไป แขกหรือที่อาจวิพากษ์วิจารณ์และขบขันนินทา ทำให้พ่อของเจ้าสาวเป็นฝ่ายเสียหน้า

ช่วงเย็นของวันที่สอง เพื่อนๆของเจ้าบ่าวกลุ่มใหญ่จะมาที่บ้านเพื่อร่วมขบวนเดินทางไปรับเจ้าสาว ขบวนรับเจ้าสาวจะประกอบไปด้วยนักดนตรี 4-6 คน ตีกลอง ฆ้อง และเล่นเครื่องเป่าต่างๆบรรเลงเพลงนำหน้าขบวน ต่อจากนักดนตรี จะมี "สาวฮับ" หรือ

<sup>15</sup> เป็นที่น่าสังเกตว่า เงินสมทบทุนที่เจ้าภาพได้รับจากแขกหรือที่มาร่วมงานนั้น นับได้ว่าเป็นจำนวนเงินน้อยมาก เมื่อเทียบกับงานเลี้ยงถึง 12 มื้อที่แขกหรือมาร่วมดื่มกิน

สาวรับ ซึ่งเป็นญาติของฝ่ายชายร่วมขบวนเพื่อไปรับเจ้าสาว และนำเธอมายังบ้านของเจ้า  
บ่าว สาวรับจะประกอบไปด้วยผู้หญิงสี่คน สองคนเป็นสาวโสด อีกผมเปียและนำเอาเปีย  
พันรอบศีรษะ ประดับด้วยปิ่นปักผมและดอกไม้สดโคยรอบ นุ่งฉิ่นไหม้เอี่ยมและเสื้อ  
ชมพูสดใส สาวรับอีกสองคนเป็นสาวที่ออกรื้อนไปแล้ว แต่งกายคล้ายกับสาวโสด แต่  
จะมีข้อแตกต่างคือ เธอทั้งสองจะมีผ้าคาดผมซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของสตรีที่ออกรื้อนมีสามี  
แล้ว ต่อจากสาวรับจะเป็นกลุ่มผู้อาวุโสผู้เป็นญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายชาย กลุ่มเพื่อนของพ่อ  
เจ้าบ่าว และเจ้าบ่าวกับเพื่อนๆ เมื่อขบวนรับเจ้าสาวเดินทางมาถึงบ้านของฝ่ายหญิง กลุ่ม  
ผู้อาวุโสจะนำเจ้าบ่าวและสาวรับเข้าไปในบ้านของเจ้าสาว เพื่อขอรับตัวเจ้าสาวกลับไป  
โดยธรรมเนียมแล้ว ผู้อาวุโสตัวแทนของฝ่ายชายจะต้องขอตัวเจ้าสาวจากพ่อของเธอสืบ  
ตามครั้งด้วยกัน ในการขอสองครั้งแรกนั้น พ่อของเจ้าสาวจะปฏิเสธ โดยอ้างว่าเขาได้  
เปลี่ยนใจและต้องการให้ลูกอยู่กับเหย้าเรือนของพ่อแม่ต่อไปอีกระยะหนึ่ง เมื่อผู้อาวุโส  
เอ่ยปากขอเป็นครั้งที่สาม พ่อของเจ้าสาวจึงเรียกให้ภรรยาไปตามลูกสาวออกมา เจ้าสาว  
ซึ่งเก็บตัวเงียบอยู่ภายในห้องมาโดยตลอด จะต้องพยายามเหนียวรั้งถ่วงเวลาหรือเล่นตัว  
ไม่ยินยอมออกไปพบกับเจ้าบ่าว บรรดาสาวรับที่มาพร้อมกับขบวนจะต้องพยายามเข้าไป  
เกลี้ยกล่อมให้เธอออกไปพบกับว่าที่สามีซึ่งกำลังรอเธออยู่ข้างนอก เจ้าสาวจะจับไล่สาว  
รับออกไปแล้วเริ่มร้องไห้ฟูมฟายประหนึ่งว่าไม่อยากจากอ้อมอกของพ่อแม่ไป ตาม  
ธรรมเนียมปฏิบัติแล้วเป็นการเหมาะสมที่เจ้าสาวจะร้องไห้หรือน้อยๆก็แสร้งทำเป็น  
ร้องไห้เสียใจที่ต้องจากบ้านไป หลังจากเกลี้ยกล่อมอยู่นานพอสมควร สาวรับก็จะพาเจ้า  
สาวออกจากห้องไปหาพ่อของเธอ พ่อของเจ้าสาวจะจับมือเธอวางลงบนมือของเจ้าบ่าว  
พลางกล่าวว่า “พาภรรยาของเธอไป”

ขบวนพิธีรับเจ้าสาวเริ่มต้นเดินทางกลับไปยังบ้านของฝ่ายชาย โดยมีนักดนตรีนำ  
ขบวน ตามด้วยสาวรับและกลุ่มผู้อาวุโสเช่นเดียวกับเมื่อตอนเข้ามา แต่ในช่วงขากลับ  
ขบวนพิธีจะเพิ่มตัวเจ้าสาวและ “สาวส่ง” อีก 4 คน ประกอบไปด้วยญาติฝ่ายหญิงที่แต่ง  
งานแล้ว 2 คนและสาวโสดอีก 2 คน คล้ายกับกลุ่มสาวรับ เจ้าบ่าวเดินอยู่หลังสุดของ  
ขบวนกับกลุ่มเพื่อนของเขาตามเดิม พ่อแม่และญาติพี่น้องของเจ้าสาวยังคงทำหน้าที่เป็น  
เจ้าภาพในงานเลี้ยงที่บ้านของตนและไม่ได้ร่วมขบวนส่งตัวเจ้าสาวด้วย

ชาวไทยได้คงไม่มีเครื่องแต่งกายพิเศษสำหรับเจ้าบ่าวและเจ้าสาว เจ้าบ่าวสวมชุด  
ตามอย่างสากลนิยม ในขณะที่ฝ่ายเจ้าสาวแต่งกายด้วยชุดไทยไหม้เอี่ยมเช่นเดียวกับกลุ่ม

สาวรับและสาวส่ง มีข้อแตกต่างก็ตรงที่เจ้าสาวจะมีผ้าไหมสีแดงคลุมหน้า และสวมเครื่องประดับศีรษะตามอย่างเจ้าสาวของชาวเข

เมื่อขบวนรับเจ้าสาวเดินทางกลับมาถึงบ้านของฝ่ายชาย ผู้ชนกลุ่มย่อยๆ ซึ่งรอคอยอยู่จะเริ่มตีโหมร้องแสดงความยินดีและจุดประทัดต้อนรับขบวนพิธีดังสนั่นหวั่นไหว เจ้าบ่าวจึงมือเจ้าสาวเข้าไปในบ้าน ท่ามกลางเสียงเชียร์ของแขกเหรื่อและญาติมิตร และเดินตรงไปยังห้องนั่งเล่น ที่นั่น กลุ่มผู้อาวุโสของหมู่บ้าน ญาติผู้ใหญ่ และพ่อแม่ของเจ้าบ่าวนั่งเรียงอยู่เป็นแถว เจ้าบ่าวและเจ้าสาวคุกเข่าลงต่อหน้ากลุ่มผู้อาวุโส ผู้ใหญ่ท่านหนึ่งจะสั่งให้เจ้าบ่าวและเจ้าสาวค้ำน้ำผู้อาวุโส ญาติผู้ใหญ่และพ่อแม่ เพื่อขอให้ท่านเหล่านี้ยอมรับการแต่งงานครองคู่ของทั้งสองอย่างเป็นทางการ อีกทั้งขอมาต่อพ่อแม่หากทั้งคู่ได้เคยล่วงเกินท่านไป ตัวแทนของผู้อาวุโสประจำหมู่บ้าน จะสั่งสอนคู่บ่าวสาวถึงบทบาทหน้าที่และการวางตัวของสามีภรรยา หลังจากนั้น พ่อแม่และผู้อาวุโส จะให้พรกับคู่บ่าวสาวด้วยการกล่าวคำว่า “อยู่ดีกินหวาน” ซึ่งหมายถึง การอำนวยความสะดวกให้ทั้งคู่มีสุขภาพแข็งแรงและมีความสุขในชีวิตต่อไป

หลังจากพิธีค้ำน้ำผู้ใหญ่ผ่านพ้นไป กลุ่มสาวส่งจะพาเจ้าสาวเข้าไปในห้องหอ เทียนสีแดงเล่มใหญ่คู่หนึ่งถูกจุดขึ้นบนตู้ข้างเตียง และจะถูกจุดทิ้งไว้ตลอดทั้งคืนเช่นเดียวกับตะเกียงดวงเล็กๆ ใต้เตียงนอน เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของชีวิตคู่ที่ยืนยาวต่อไป เตียงวิวหัพพ์ด้วยผ้าไหมสีแดงสด เจ้าสาวในเครื่องแต่งกายชุดเดิมจะนั่งก้มหน้ารอเจ้าบ่าวอยู่บนเตียง หากแต่เจ้าบ่าวกลับไม่มีโอกาสได้พบกับเจ้าสาวจนกว่าจะถึงช่วงดึกหรือเกือบรุ่งเช้า เพราะกลุ่มเพื่อนของเขาจะพยายามโน้มน้าวให้เจ้าบ่าวค้ำเหล้าท่ามกลางเสียงกระเซ้าเย้าแหย่ของเพื่อนและแขกเหรื่อที่มาร่วมงาน การมอมเหล้าเจ้าบ่าวเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีการละเล่นที่เพื่อนเจ้าบ่าวต้องพยายามเหนี่ยวรั้งเจ้าบ่าวเอาไว้ให้นานที่สุดเมื่อหลบผองเพื่อนของตนมาได้ เจ้าบ่าวก็ยังคงเผชิญหน้ากับกลุ่มสาวส่งซึ่งพยายามขวางไม่ให้เจ้าบ่าวเข้าไปในห้องหอจนกว่าจะให้ของขวัญเป็นเงินตอบแทนให้จนพอใจ เจ้าบ่าวจะต้องพยายามฝ่าฝืนอุปสรรคกีดขวางต่างๆ เพื่อเข้าไปในห้องหอและเปลื้องผ้าคลุมหน้าของเจ้าสาวออกในที่สุด<sup>16</sup>

<sup>16</sup> ประเพณีการแต่งงานของคนไทดำในปัจจุบัน เป็นการนำเอาสัญลักษณ์หลายอย่างในประเพณีแต่งงานของชาวเขมาประยุกต์ใช้ไม่ว่าจะเป็นการจุดเทียนแดง และตะเกียงน้ำมันไว้ในห้องหอ การปิดผ้าคลุมหน้า และการจัดงานเลี้ยงอย่างเอิกเกริก

ในวันรุ่งขึ้น งานเลี้ยงยังคงดำเนินต่อไปอีกเป็นวันที่สาม เจ้าสาวจะปรากฏตัวในชุดของหญิงที่แต่งงานแล้ว เป็นครั้งแรกในชีวิตที่เธอจะรวบผมเป็นมวยอยู่กลางศีรษะ พันด้วยผ้าคาดผมสีชมพูสด อันเป็นสัญลักษณ์ของหญิงมีสามี เจ้าสาวอาจเข้าไปช่วยญาติของเจ้าบ่าวทำงานในครัว และแขกหรือที่มาร่วมงานในวันนี้ จะพยายามมองหาเธอเพื่อเอ่ยปากชมเชยในท่าทีที่มะดะเมงและขยับเขยื้อนของเธอ งานเลี้ยงสิ้นสุดลงในช่วงดึกของวันที่สาม บรรดาญาติพี่น้องที่มาช่วยเจ้าภาพจัดงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้หญิงต่างพากันเหน็ดเหนื่อยหมดแรง และอาจต้องใช้เวลาอีกหลายวันเพื่อพักผ่อนและจัดเก็บข้าวของเครื่องใช้ จนกว่าทุกสิ่งทุกอย่างจะกลับคืนสู่สภาพปกติอีกครั้งหนึ่ง

การแต่งงานในสังคมชาวนาไท เป็นเรื่องทางโลกแต่เพียงอย่างเดียว ไม่มีพิธีกรรมทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องเลยแม้แต่น้อย ไม่มีการทำบุญตักบาตร หรือนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ให้พรแก่คู่บ่าวสาวแต่อย่างใด การแต่งงานเป็นการประกาศอย่างเป็นทางการให้ชุมชนได้รับรู้ถึงการอยู่กินเป็นสามีภรรยาของหนุ่มสาวอีกคู่หนึ่งเท่านั้น อย่างไรก็ตาม พิธีแต่งงานเป็นสิ่งสำคัญเป็นอย่างยิ่งในสายตาของชาวบ้าน พิธีแต่งงานซึ่งไม่ได้จัดขึ้นโดยครัวเรือนของทั้งสองฝ่ายไม่ใช่การแต่งงานที่ถูกต้อง และฝ่ายหญิงจะถูกครหานินทาจากชาวบ้านหากเธออยู่กินกับผู้ชายโดยไม่ผ่านพิธีแต่งงานและการยอมรับจากครัวเรือนทั้งสองฝ่าย สำหรับพ่อแม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อแม่ของฝ่ายหญิง การหนีตามกันไปนับเป็นสิ่งที่น่าอับอายเป็นอย่างยิ่ง ความกลัวลูกจะพากันหนีไปเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งทำให้พ่อแม่ยอมตามใจให้ลูกแต่งงานกับชายที่เธอรัก แม้ว่าพ่อแม่อาจไม่ชอบใจในตัวลูกเขยคนนี้นัก

การแต่งงานยังมีความสำคัญต่อความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้านหลายประการด้วยกัน ประการแรก การแต่งงานเป็นกลไกเพียงหนึ่งเดียวเพื่อประกาศให้ชุมชนยอมรับการตัดสินใจของหนุ่มสาวที่จะอยู่กินเป็นสามีภรรยากันต่อไป ประการที่สอง การแต่งงานเป็นการประกาศให้ชุมชนได้รับรู้ว่า การอยู่กินกันของทั้งสองได้รับความเห็นดีเห็นชอบจากพ่อแม่ของทั้งสองฝ่าย การแต่งงานจึงเป็นการประกาศอย่างเป็นทางการว่าครัวเรือนของทั้งสองฝ่ายรู้เห็นเป็นใจและยอมรับการตัดสินใจของทั้งสอง ไม่มีใครหรือครัวเรือนฝ่ายใดมีสิทธิปฏิเสธการแต่งงาน และสิทธิที่จะตามมา เช่น การสืบทอดมรดก หากสามีตายจากไป ทรัพย์สินของสามีย่อมตกเป็นของภรรยา และลูกๆ เป็นต้น ประการที่สาม การแต่งงานเป็นกลไกเพียงหนึ่งเดียวในการสร้างครัวเรือนใหม่ขึ้นในหมู่บ้าน การ

แต่งงานอย่างถูกต้องตามประเพณีเท่านั้น ที่จะทำให้สามีภรรยาสร้างครัวเรือนใหม่ที่ได้รับการยอมรับจากชุมชนในโอกาสต่อไป ครัวเรือนใหม่ที่ผ่านพิธีการแต่งงานและการยอมรับของชุมชนเท่านั้นจึงจะมีสิทธิในการขอแบ่งที่ดินทำกินจากคณะกรรมการที่ดินของหมู่บ้าน การหนีตามกันไปหรือการแต่งงานโดยปราศจากการยอมรับจากผู้อาวุโสของหมู่บ้าน เท่ากับเป็นการตัดสิทธิในการใช้ที่ดินของสามีภรรยาต่อไปโดยปริยาย

สำหรับพ่อแม่ของทั้งสองฝ่าย การแต่งงานเป็นโอกาสสำคัญในการสร้างเกียรติภูมิและหน้าตาให้กับครัวเรือน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในวิถีคิดของคนไทได้คง ในสังคมหมู่บ้าน ศักดิ์ศรีที่ครัวเรือนทั้งสองฝ่ายได้รับขึ้นอยู่กับ “คุณภาพ” ของการจัดงานเลี้ยง คุณภาพและปริมาณของอาหารและเหล้า ราคาค่าสินสอดที่ครัวเรือนเจ้าบ่าวจ่ายไป และคุณภาพและปริมาณของ “ของขวัญ” ที่ได้รับคืนกลับมาจากครัวเรือนของเจ้าสาว การแต่งงานจึงเป็นโอกาสสำคัญในการแสดงความมั่งคั่งร่ำรวย ความเป็นคนใจกว้าง และมีหน้ามีตาในสังคม ศักดิ์ศรีและหน้าตานี้เอง ที่ทำให้การแต่งงานในบ้านหลักช้างดังตัวอย่างของการแต่งงานของคง ต้องใช้เงินค่าใช้จ่ายรวมกันทั้งสิ้นประมาณเกือบ 30,000 หยวน<sup>17</sup> ค่าใช้จ่ายในการแต่งงานแต่ละครั้ง จึงมีปริมาณมากกว่ารายได้ของครัวเรือนตลอดทั้งปีถึงกว่าสองเท่าตัว<sup>18</sup> ด้วยเหตุนี้เอง พ่อของเจ้าบ่าวจึงจำต้องยืมเงินจากญาติพี่น้องเพื่อมาเป็นค่าใช้จ่ายในการแต่งงานของลูกชายและค่อยๆผ่อนใช้โดยอาจกินเวลานานหลายปี

ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายจำนวนมหาศาลสำหรับการจัดงานแต่งงานนั้นอยู่ที่ว่า ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับพิธีแต่งงานเลยแม้แต่น้อย แต่เป็นเงินค่าอาหารสำหรับงานเลี้ยง ค่านิยมซึ่งเน้นความมีหน้ามีตาทางสังคมของคนไทได้คง ทำให้การจัดงานเลี้ยงเป็นการแสดงศักดิ์ศรีของครอบครัว โดยใช้เวลาในการเลี้ยงถึงสามวัน และด้วยเหตุที่งานเลี้ยงเป็นการแสดงออกซึ่งศักดิ์ศรีและหน้าตาของครัวเรือนนี้เองที่ทำให้ จำนวนแขกหรือที่มาร่วมงานในแต่ละวัน คุณภาพและปริมาณของอาหารและเหล้าที่ใช้เลี้ยงแขก กลายเป็นสิ่งสำคัญ ยังมีแขกมาร่วมงานมากและได้รับคำชมในคุณ

<sup>17</sup> ค่าใช้จ่ายหลักได้แก่ ค่าสินสอด ซึ่งตกประมาณ 10,000-15,000 หยวน และค่าใช้จ่ายในการจัดงานเลี้ยง ซึ่งตกประมาณ 15,000-20,000 หยวน

<sup>18</sup> การสิ้นเปลืองเงินจำนวนมหาศาลในการแต่งงาน คงมิได้จำกัดอยู่แต่เพียงในกรณีของคนไทได้คงเท่านั้น การแต่งงานเป็นโอกาสในการแสดงความมั่งคั่งร่ำรวยและการใช้จ่ายอย่างเกินตัวในสังคมอื่นๆอีกมากมายหลายแห่งในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สปิโร (Spiro 1977:189) ได้ตั้งข้อสังเกตว่าการแต่งงานในพม่าจำเป็นต้องเสียค่าใช้จ่ายเท่ากับรายได้ของชาวบ้านตลอดทั้งปี ในทำนองเดียวกัน การแต่งงานในสังคมอินเดีย (Mandelbaum 1970: 115) ก็เห็นความหรูหราฟุ่มเฟือยและทำให้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายเป็นอันมาก

ภาพและปริมาณของอาหาร เกียรติภูมิและความมีหน้ามีตาของครัวเรือนเจ้าภาพก็จะยิ่งสูงขึ้นตามไปด้วย ปัจจัยเหล่านี้ย่อมทำให้การจัดงานแต่งงานในแต่ละครั้งต้องใช้เงินจำนวนมากอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในทำนองเดียวกัน ของขวัญที่ครัวเรือนฝ่ายหญิงมอบให้กับคู่บ่าวสาว ก็เป็นดัชนีชี้วัดเกียรติภูมิของครัวเรือนเช่นเดียวกัน

### การแต่งงานและเพศสัมพันธ์

ในสังคมชนบทไทย การมีเพศสัมพันธ์ก่อนการแต่งงานและการมีเพศสัมพันธ์นอกบริบทของครอบครัวเป็นสิ่งต้องห้ามหรือกระทำได้อ่อนช้อยยาก การมีเพศสัมพันธ์จึงเป็นแรงจูงใจสำคัญประการหนึ่งของการแต่งงานมีเหย้าเรือน ทั้งนี้ มิได้หมายความว่าคนไทยให้ความสำคัญกับเพศสัมพันธ์มากไปกว่าสังคมอื่นๆ ในทางตรงกันข้าม ชนบทไทย เช่นเดียวกันสังคมอื่นๆ ทั่วโลก มองการมีเพศสัมพันธ์กับการแต่งงานว่าเป็นของคู่กัน เพศสัมพันธ์เป็นทั้งแรงจูงใจและองค์ประกอบหลักของการแต่งงาน

ชาวหลักช้างเชื่อว่าในบรรดาพลังขับเคลื่อนหรือเกสตัต์ทั้งหมดที่มนุษย์เรามีอยู่ แรงขับในเรื่องเพศสัมพันธ์เป็นแรงขับทรงพลังและมีอำนาจมากที่สุด ผู้ชายส่วนใหญ่มองว่าแรงขับหรือความต้องการทางเพศจะค่อยๆ ลดลงตามอายุ เมื่อคนมีอายุมากขึ้น แรงขับอื่นๆ เช่น ทรัพย์สินเงินทอง และการทำบุญ เริ่มมีมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ชาวหลักช้างทั้งหญิงและชาย ต่างยอมรับว่า เพศสัมพันธ์เป็นแรงขับที่สำคัญ และผู้หญิงมีความสามารถในการควบคุมตนเองในเรื่องนี้ได้ดีกว่าผู้ชาย ชาวบ้านโดยทั่วไปเชื่อว่าผู้ชายมีความสามารถในการควบคุมอารมณ์และความต้องการทางเพศได้น้อย ผู้ชายทุกคนจะหลับนอนหรือมีเพศสัมพันธ์กับผู้หญิงอื่นเสมอหากโอกาสเอื้ออำนวย

ความคิดที่ว่าผู้ชายทุกคนมีความต้องการทางเพศสูง อาจช่วยอธิบายบรรทัดฐานทางสังคมของคนไทย ที่ห้ามมิให้ชายและหญิงอยู่ด้วยกันโดยลำพังในสถานที่ลับตาผู้คน คนส่วนใหญ่มักมองว่าผู้ชายจะพยายามถูกเนื้อต้องตัวหรือหากำไรจากผู้หญิง หากมีโอกาสดูอยู่กับเธอเพียงลำพัง หากมีใครพบเห็น ชายหนุ่มและหญิงสาวอยู่ด้วยกันเพียงลำพัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามค่ำคืน เขามักจะสันนิษฐานไว้ก่อนเสมอว่า ทั้งคู่กำลังแอบพลอดรักหรือมีความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งต่อกันและกัน ด้วยเหตุนี้เอง หญิงสาวจึงไม่

ควรไปไหนต่อไหนเพียงลำพังกับชายหนุ่ม โดยไม่มีแม่ เพื่อนสาว หรือพี่ชายไปเป็นเพื่อนด้วย

สังคมชาวไทยังเน้นความสำคัญของการปกปิดสัดส่วนของร่างกายผู้หญิงให้รอดพ้นจากการลวนลามด้วยสายตาของชายอื่น คนไทถือว่าเป็นเรื่องน่าอับอายเป็นอย่างยิ่ง หากมีใครโชว์ร่างกายเปลือยให้ผู้อื่นพบเห็น สาวไทมีศิลปะพิเศษในการเปลี่ยนเสื้อผ้าหลังจากนุ่งกระโจมอกอาบน้ำสระผมในลำธารหรือลำรางในหมู่บ้าน โดยไม่มีใครได้เห็นสัดส่วนใดในร่างกายของเธอเลยแม้แต่น้อย อย่างไรก็ตาม บรรทัดฐานในเรื่องนี้ ไม่ได้ครอบคลุมไปถึงผู้หญิงแต่งงานแล้วหรือสตรีสูงอายุแต่ประการใด ในทางตรงกันข้ามเป็นเรื่องปกติที่แม่ลูกอ่อน แม้จะอยู่ในวัยสาว จะให้นมลูกกินในที่สาธารณะ เวลาอากาศร้อนอบอ้าว เราอาจพบเห็นหญิงวัยกลางคนทำงานอยู่ในบ้านโดยไม่มีผ้าคาดผมและใส่ผ้าชั้นกระโจมอกอยู่เพียงผืนเดียว เมื่อทำงานในไร่นา หญิงไทอาจถลกผ้าชั้นขึ้นสูงเหนือเข่า โดยไม่ถือว่าเป็นเรื่องน่าอายที่จะอวดขาอ่อนให้ผู้อื่นเห็นยามทำงาน

คนไทไม่นิยมพูดคุยในเรื่องเพศสัมพันธ์เมื่อมีคนต่างเพศอยู่ในกลุ่ม แต่เมื่ออยู่กันในกลุ่มชายล้วนหรือหญิงล้วน การวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับรูปร่างหน้าตา และเสน่ห์ดึงดูดใจเพศตรงข้ามของคนบางคนในหมู่บ้าน ตลอดจนการเล่าเรื่องตลกสองแง่สองง่าม เป็นเรื่องปกติธรรมดาที่พบเห็นได้ในวงสนทนาทั่วไป

เป็นเรื่องแปลกที่ว่า แม้สังคมชาวไทจะให้ความสำคัญกับมารยาทในการพูดจาเกี่ยวกับเรื่องเพศ ตลอดจน มารยาทในการแต่งกายรัดกุมไม่ประเจิดประเจ้อ หากแต่บรรทัดฐานและกฎข้อห้ามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางเพศกลับมิได้มีลักษณะที่เคร่งครัดหรือเข้มงวด คนไทถือว่าพรหมจรรย์เป็นสิ่งสำคัญ การมีเพศสัมพันธ์ก่อนการแต่งงานจึงเป็นพฤติกรรมที่ไม่สมควร และเป็นเรื่องน่าอาย โดยเฉพาะสำหรับผู้หญิงและครัวเรือนของเธอ แม้กระนั้นก็ดี ในชีวิตจริง ชายหนุ่มและหญิงสาว มีเสรีภาพค่อนข้างมากในการคบหาสมาคมหรือการพบกันในเวลาและสถานที่ต่างๆ การมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่ลึกซึ้งระหว่างคู่รักจึงเป็นเรื่องธรรมดา โดยเนื้อแท้ความจริงแล้ว เราอาจพบว่าหญิงสาวบางคนมีชายหนุ่ม 3-4 คน แวะเวียนมาหาเป็นประจำ และเธอก็อาจคบหากับชายหนุ่มเหล่านั้นจนกระทั่งตัดสินใจเลือกคนใดคนหนึ่งเป็นคู่รัก พ่อแม่ของเธออาจรู้สึกกังวลกับปัญหาการตั้งครรภ์ก่อนแต่งงานแต่พ่อแม่ก็ไม่อาจควบคุมพฤติกรรมของลูกได้

ตลอดเวลา<sup>19</sup> หากหญิงสาวคนหนึ่งเกิดตั้งครรภ์ขึ้น ปัญหาเฉพาะหน้าที่จำต้องแก้ไขคือ การค้นหาว่าใครคือพ่อของเด็กในท้อง และรีบจัดงานแต่งงานให้เร็วที่สุดโดยไม่ให้เกิดเรื่องฉาวโฉ่ การตั้งครรภ์โดยไม่มีใครรับเป็นพ่อของเด็กในท้อง เป็นเรื่องน่าละอายและนำความเสื่อมเสียมาสู่ครัวเรือนและญาติพี่น้องทั้งหมด

แม้ว่าเด็กที่เกิดนอกสมรสจะไม่ถูกรังเกียจหรือล้อเลียนจากสังคมรอบข้าง แต่พ่อแม่ของหญิงสาวที่ตั้งครรภ์นอกสมรส จะกลายเป็นเป้าของการขบขันนินทาของสังคมด้วยเหตุนี้เอง แม่จึงมักอบรมสั่งสอนลูกสาวตั้งแต่เริ่มย่างเข้าสู่วัยรุ่นให้รู้จักในเรื่องของเพศสัมพันธ์และการวางตัวอย่างเหมาะสมในโอกาสต่างๆ เด็กผู้หญิงสามารถพูดคุยและซักถามแม่ น้ำ พี่สาวและญาติผู้หญิงเกี่ยวกับเรื่องเพศสัมพันธ์ ในขณะที่เด็กผู้ชายมักเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้จากเพื่อนๆ และพี่ชาย

ในบ้านหลักช้าง รักร่วมเพศ การข่มขืน หรือเพศสัมพันธ์ในรูปแบบอื่นๆ ไม่มีปรากฏให้เห็นแต่อย่างใด โดยทั่วไปแล้ว การมีเพศสัมพันธ์หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิงในบริบทของการแต่งงานสร้างครอบครัวเท่านั้น เพศสัมพันธ์นอกบริบทของครอบครัว และการคบชู้<sup>20</sup> ถือเป็นการกระทำผิดอย่างร้ายแรง ทั้งกับผู้ชายและผู้หญิง

### ครอบครัวและวัฏจักรของชีวิต

หน้าที่ทางสังคมประการหนึ่งของการแต่งงาน คือ การมีลูกเพื่อสืบทอดวงศ์ตระกูล ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา นโยบายคุมกำเนิดของทางการจีน กำหนดให้ชาวไทยซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อย มีลูกได้เพียงครอบครัวละ 2 คน เท่านั้น ครอบครัวในชุมชนชาวนาไทจึงมีขนาดเล็กลงค่อนข้างมาก โดยมีสมาชิกครอบครัวโดยเฉลี่ยเพียง 4-5 คน เท่านั้น

ตามคติพื้นบ้านดั้งเดิมของคนไท การมีลูกสืบตระกูลเป็นผลบุญที่สั่งสมมาแต่ชาติปางก่อน หากครัวเรือนใดมีลูกหลายคน แสดงให้เห็นว่าพ่อแม่ได้ทำความดี มีเมตตา

<sup>19</sup> ในกลุ่มคนไทในรัฐฉาน Metford (1935: 199) อ้างจาก Pattaya (1959: 203) ได้พูดถึงสภาพของหนุ่มสาวไว้ในลักษณะใกล้เคียงกัน

<sup>20</sup> การคบชู้หรือการ “ผิดลูกเมีย” ผู้อื่น ถือว่าเป็นการกระทำผิดอย่างร้ายแรงในสังคมชาวนาไท จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสท่านหนึ่งที่เราสัมภาษณ์ บ้านหลักช้างเคยมีกรณีผู้สาวเกิดขึ้นครั้งหนึ่งเมื่อหลายสิบปีมาแล้ว โดยมีชาวบ้านคนหนึ่งไปสัมพันธ์สาวกับภรรยาของเพื่อนสนิท และเมื่อถูกจับได้ ชายและหญิงคู่นี้ก็ถูกขับออกไปจากหมู่บ้าน



กรุณาแก้ตัวโลกผู้ยาก จนเป็นที่รู้จักกันไปทั้งในโลกมนุษย์และโลกแห่งวิญญาณ<sup>21</sup>  
ในทางตรงกันข้าม สามภรรยาผู้ใดไม่มีบุตร ย่อมเปี่ยมไปด้วยความเศร้าโศกและ  
อ้างว้างหงอยเหงา การไม่มีลูกเป็นประจักษ์พยานยืนยันว่า สามภรรยาหรือทั้งสอง  
คนได้สั่งสมบุญมาน้อย ลูกเป็นสัญลักษณ์ของการเป็นผู้มีบุญ ความน่าเชื่อถือ ความรับ  
ผิดชอบ และกรรมดีที่พ่อแม่สั่งสมมาแต่ชาติปางก่อน<sup>22</sup>

ดังนั้น การให้กำเนิดเด็กทารกจึงเป็นวาระแห่งความชื่นชมยินดีสำหรับครัวเรือน  
ชาวนาไท แม้ในปัจจุบัน ครัวเรือนในอุดมคติประกอบไปด้วยพ่อแม่ ลูกชายและลูกสาว  
อย่างละหนึ่งคน ตามคติพื้นบ้านของคนไท การให้กำเนิดลูกชายเป็นที่ชื่นชมมากกว่าลูก  
สาว เพราะคนไทเชื่อว่าผู้ชายมีฐานะสูงกว่าผู้หญิงในจักรวาลวิทยาแห่งบุญ ลูกชายจะ  
เป็นผู้สืบทอดมรดกของวงศ์ตระกูล และดูแลพ่อแม่ยามแก่เฒ่า อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงก็มี  
บทบาทฐานะสำคัญในครอบครัว และลูกสาวก็เป็นที่ชื่นชมและต้อนรับเช่นเดียวกัน<sup>23</sup>

ในปัจจุบัน คนไทบ้านหลักช้างยังคงนิยมคลอดลูกที่บ้านมากกว่าเดินทางไปโรง  
พยาบาลในเมืองขอนแก่น เมื่อหญิงมีครรภ์แก่ใกล้คลอด และช่วงเวลาหลังคลอด บ้านของ  
เธอจะเต็มไปด้วยญาติฝ่ายหญิง: แม่ พี่สาว น้องสาว ป้า น้า และเพื่อนๆ ซึ่งจะพากันแวะ  
เวียนมาเยี่ยมอาการและช่วยดูแลทำความสะอาดบ้านเรือน หุงหาอาหาร ซักเสื้อผ้าและ  
ช่วยงานอื่นๆอีกต่อไป ในระหว่างการคลอดลูก สามภรรยาและญาติผู้ชายจะไม่ได้รับอนุญาตให้  
อยู่ในบ้านหรือในห้องคลอด แม่หรือน้ำของเธอกับหมอดำแย จะทำหน้าที่คอยดูแลอย่าง  
ใกล้ชิดในระหว่างการคลอดลูก เมื่อเด็กคลอดออกมา หมอดำแยจะพยายามทำให้เด็ก  
ร้องด้วยการตบกันหรือรดน้ำเย็นเล็กน้อยลงบนกระหม่อมของเด็ก เมื่อเด็กส่งเสียงร้อง  
ยายหรือป้าของเด็กจะใช้น้ำอุ่นชำระล้างร่างกายของเด็กจนสะอาด ใช้ผ้าผืนเล็กพันรอบ  
เอวตรงบริเวณสะดือ แล้วใช้ผ้าสำลีผืนใหญ่ห่อหุ้มร่างของเด็กเอาไว้ ยายจะนำเอาผ้า  
ไหมสีสดผูกรอบศีรษะเด็กแล้วมัดด้วยเข็มเล่มใหญ่ทางด้านหน้า คนไทเชื่อว่าเข็มจะ  
ช่วยขับไล่ผีร้ายไม่ให้กล้ากรายเข้ามาใกล้และทำอันตรายเด็กได้

<sup>21</sup> โปรดดู Milne (1910: 31)

<sup>22</sup> ในบ้านหลักช้าง หญิงแต่งงานแล้วแต่ยังไม่มีบุตร จะทำตุ๊กตาเด็กด้วยเชือกผูกคางด้วยเสื้อผ้าสีสดใส่สายจอมและนำไปวางไว้ใกล้กับพระพุทธรูปในวัด ชาวไท  
เชื่อว่าการทำเช่นนี้จะทำให้ญาติพี่น้องที่ชักนำวิญญาณของเด็กมาสู่แม่รับรู้ความต้องการของเธอและช่วยให้เธอสมหวังในเวลาต่อมา

<sup>23</sup> ผู้หญิงบ้านหลักช้างหลายคนพูดตรงกันว่า โดยปกติแล้ว แม่มักอยากได้ลูกสาวอย่างน้อยหนึ่งคน เพราะลูกสาวนั้นจะเป็นเพื่อนสนิทของแม่ เป็นเพื่อนคู่คิด  
ให้คำปรึกษาหารือและคอยดูแลแม่ยามเจ็บไข้ได้ป่วย ในขณะที่ลูกชายมักไม่ค่อยคำนึงถึงความรู้สึกและความต้องการของแม่เท่าที่ควร

เมื่อแม่ได้พักผ่อนสักครู่หนึ่งหลังคลอด หมอตำแยก็จะส่งลูกให้เธออุ้มและให้ลูกดูดนมเป็นครั้งแรก หลังจากนั้นเป็นต้นมา แม่ก็จะให้ลูกกินนมของเธอไปจนกว่าจะอายุได้อย่างน้อย 1 ขวบ หรืออาจยาวนานกว่านั้นหากเธอไม่ตั้งท้องลูกคนต่อไปเสียก่อน คนไทได้คงไม่นิยมให้ลูกกินนมผงหรือนมวัว โดยอธิบายว่าเด็กที่ไม่ได้กินนมแม่จะโตขึ้นเป็นคนเลว มีจิตใจหยาบกระด้างเหมือนสัตว์ ไม่มีความกตัญญูรู้คุณ ไม่รักพ่อแม่และครอบครัว แม่ชาวไทจะอุ้มลูกขึ้นจากที่นอนหรือเปลและให้ลูกกินนมทุกครั้งที่ถูกร้องไห้

ภายหลังการคลอดลูก คนไทนิยมนำเอาเตาไฟมาวางไว้ใกล้กับเตียงนอน และเติมฟืนให้ไฟลุกอยู่ตลอดทั้งวันทั้งคืนเป็นระยะเวลา 29 วัน ในระหว่างช่วงเวลาดังกล่าว แม่ลูกอ่อนจะไม่สามารถรับอนุญาตให้ทำงานบ้าน หุงหาอาหารให้สามี ยกของหนักหรือออกกำลัง ช่วงเวลานี้เป็นเวลาของการพักผ่อนร่างกายให้แข็งแรงสมบูรณ์ ญาติพี่น้องของเธอโดยเฉพาะอย่างยิ่ง แม่ น้ำ พี่สาวหรือน้องสาว จะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันมาช่วยทำงานบ้าน ซักเสื้อผ้า หุงหาอาหารและช่วยดูแลลูกอ่อนให้ ช่วงเวลาของการ “อยู่ไฟ” เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่พบเห็นได้ในกลุ่มคนพม่าและคนไทยเช่นเดียวกัน<sup>24</sup> คนไทมีความเชื่อว่า ในระหว่างการคลอดบุตร ร่างกายจะขับเลือดและสิ่งสกปรกต่างๆออกมาพร้อมกับเด็กทารก สิ่งเหล่านี้ถือเป็นปฏิญ์และมลภาวะ แกะจุดมุ่งหมายของการอยู่ไฟก็เพื่อชำระล้างร่างกายให้สะอาด<sup>25</sup> โดยให้ร่างกายขับเหงื่อ น้ำคาวปลาและสิ่งปฏกปรกอื่นๆออกมาให้หมด การอยู่ไฟจึงหมายถึงการชำระร่างกายด้วยไฟ หรือการทำสิ่งสกปรกต่างๆให้แห้งไป

ในช่วงอยู่ไฟ แม่ลูกอ่อนจะได้รับการเฝ้าระวังรักษาในหลายวิธีด้วยกัน ทุกๆเช้าก่อนทานอาหาร แม่ของเธอจะเตรียมห่อยาโดยตำเกลือ ใบมะขาม ขมิ้นและสมุนไพรอื่นๆอีกหลายอย่างเข้าด้วยกัน ห่อด้วยผ้าขาว มัดจนแน่นเพื่อทำเป็นลูกประคบ จากนั้นแม่จะนำลูกประคบไปชุบลงในหม้อยาสมุนไพรที่เพิ่งต้มเดือดมาใหม่ๆ แล้วนำมาวางจนทั่วร่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณหน้าอกและหัวนม คนไทเชื่อว่าหลังการคลอดบุตรเต้านมของผู้หญิงจะมีอาการคัดนมจนแข็งเป็นไต เวลาสัมผัสจะรู้สึกเจ็บแปลบ การ

<sup>24</sup> ไพวคณ Anuman Rajadon (1961: 146)

<sup>25</sup> คนไทมีความเชื่อว่า การคลอดบุตรเป็นมลภาวะอย่างหนึ่ง หญิงที่เพิ่งคลอดบุตร รวมทั้งบุคคลอื่นๆ ที่อยู่ในห้องคลอดหรือมีส่วนช่วยในการทำคลอดจะกลายเป็นมลภาวะทางสังคม ด้วยเหตุนี้เองจึงมีกฎข้อห้ามไม่ให้ผู้ชายเข้าใกล้ห้องคลอด โดยเกรงว่าคาถาอาคมและรอยสักจะคลาญมนต์ดังไป

ประคบด้วยสมุนไพรและความร้อนเป็นประจำทุกวันจะช่วยให้อาการเจ็บค่อยๆทุเลาลงจนหายไปในที่สุด

หลังจากนวดร่างกายด้วยลูกประคบเสร็จสิ้นลง แม่หรือน้ำของเธอจะเตรียมหม้อดินใส่เกลือปิดฝาแล้วนำไปตั้งไฟให้ร้อนจัดจนกระทั่งเม็ดเกลือในหม้อแตกออก หลังจากนั้นนำหม้อเกลือมาพั่นด้วยผ้าผืนใหญ่ พั่นปลายทั้งสองข้างเป็นปมสำหรับจับแล้วนำเอาหม้อเกลือนั้นมานาบตามเนื้อตัวของแม่ลูกอ่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตรงบริเวณท้องน้อย คนไทเชื่อว่าการประคบด้วยหม้อเกลือทำให้มดลูกหดตัวและเข้าสู่โดยเร็ว หลังจากทำการประคบเสร็จสิ้นลง แม่ลูกอ่อนก็จะชำระล้างร่างกายด้วยสมุนไพร ตามด้วยน้ำอุ่นอีกครั้งหนึ่ง การนวดและประคบเหล่านี้กลายเป็นภารกิจประจำวันจนกระทั่งได้เวลาออกไฟ

ตลอดระยะเวลาของการอยู่ไฟ แม่ลูกอ่อนจะกินอาหารที่จัดเตรียมไว้สำหรับเธอเป็นพิเศษ โดยปรกติแล้ว แม่ลูกอ่อนจะทานข้าวต้มกับปลาแห้ง หรือแกงจืดร้อนๆ เธอไม่ได้รับอนุญาตให้กินเนื้อสัตว์ เช่น หมู เป็ด ไก่ หรือกินอาหารที่เย็น เช่น แดงโม แม่ลูกอ่อนจะต้องดื่มน้ำสมุนไพรเพื่อบำรุงเลือดเป็นประจำทุกวัน ประตุน้ำต่างในห้องนอนของเธอจะถูกปิดไว้ตลอดเวลาเพื่อป้องกันไม่ให้ตัวเธอถูกลม เพราะในสภาพร่างกายที่ยังอ่อนแออยู่ เธออาจเป็นหวัดหรือเจ็บไข้ได้ง่าย คนไทให้เหตุผลว่า การปิดประตุน้ำต่างทั้งหมดไว้ก็เพื่อป้องกันไม่ให้ผีร้ายเข้ามารบกวน

พ่อของเด็กมีบทบาทน้อยมากในระหว่างการทำพิธีกรรม การทำคลอดและหลังคลอด หลังจากการทำคลอดผ่านพ้นไป พ่อของเด็กจะทำพิธีฝังรก สายสะดือและสิ่งอื่นๆที่ออกมาพร้อมกับเด็ก โดยนำเอาสิ่งเหล่านี้มาล้างให้สะอาด ห่อด้วยใบตอง บรรจุลงในกระบอกไม้ไผ่ แล้วนำไปฝังไว้ใต้ต้นไม้ ในระหว่างการทำพิธีฝังรก ผู้เป็นพ่อจะต้องพยายามทำตนให้สดชื่นร่าเริง เพื่อที่ลูกจะได้เติบโตขึ้นเป็นคนอารมณ์ดี เวลาเดินจากบ้านไปยังต้นไม้ใหญ่ซึ่งเป็นที่ฝัง พ่อของเด็กจะต้องสลับสับเปลี่ยนมือข้างที่ถือกระบอกไม้ไผ่อยู่ตลอดเวลา คนไทเชื่อว่าการทำเช่นนี้จะทำให้เด็กโตขึ้นถนัดการใช้มือทั้งสองข้างเท่าเทียมกัน หากพ่อใช้มือข้างเดียวถือกระบอกไม้ไผ่ไปตลอดทาง เด็กก็จะเป็นคนถนัดมือข้างนั้นเมื่อโตขึ้น คนไทนิยมฝังรกไว้ใต้ต้นไม้ใหญ่โดยเชื่อว่าจะทำให้ชีวิตของเด็กร่มเย็นเป็นสุขและยืนยาวเช่นเดียวกับต้นไม้ บางครั้ง ชาวบ้านอาจฝังรกไว้ใต้บันไดบ้าน โดยเชื่อว่าการทำเช่นนี้จะทำให้ครัวเรือนมีความมั่งคั่งและสงบสุข

ตามคติพื้นบ้านของคนไท วันเกิดของเด็ก เช่น วันจันทร์ อังคาร ฯลฯ มีอิทธิพลอย่างมากต่อชีวิตและกิจกรรมต่างๆที่จะเกิดขึ้นต่อไปในภายหน้า คนไทมีความเชื่อและกฎข้อห้ามหลายประการที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างๆ เช่น การปลูกเรือน การทำนา ค้าขาย หรือแต่งงาน ไปจนกระทั่งถึงพฤติกรรมธรรมดาๆ เช่น การตัดผมหรือตัดเล็บ ตัวอย่างเช่น ชายหนุ่มที่เกิดวันเสาร์จะแต่งงานกับหญิงสาวที่เกิดวันเดียวกันไม่ได้ เพราะจะทำให้ทั้งคู่มีชีวิตที่อัปโชคและอคอยากยากจน เป็นต้น ข้อห้ามและความเชื่อเช่นนี้มีอยู่มากมายและแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของวันเกิดในโลกทัศน์ของคนไท

ภายหลังการคลอดบุตร คนไทมีข้อห้ามไม่ให้สามีภรรยาหลับนอนด้วยกันเป็นเวลาอย่างน้อยหนึ่งเดือน เมื่อเด็กทารกอายุได้ประมาณหนึ่งเดือน พ่อแม่จะจัดทำพิธีตั้งชื่อให้ลูก พิธีนี้เริ่มต้นขึ้นด้วยการทำพิธีล้างมลภาวะให้สิ้นไปจากครวเรือน ในพิธีดังกล่าว เด็กทารก หมอตำแย ชาย แม่และญาติคนอื่นๆที่ช่วยทำคลอดจะไปที่ลำรางใกล้บ้าน แม่จะสระผมอาบน้ำชำระล้างร่างกายจนสะอาดตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้า อาบน้ำให้ลูกและราคน้ำลงบนผมของสามี หมอตำแย ชายและญาติคนอื่นๆ พิธีนี้เป็นการชำระล้างมลภาวะจากการทำคลอดให้สิ้นไปเป็นครั้งสุดท้าย หลังจากนั้นแม่ของเด็กจะคืนสู่สภาวะปกติ เธอสามารถทำงานบ้าน ปรงอาหารให้สามี และกลับคืนสู่บทบาทของการเป็นภรรยาอีกครั้งหนึ่ง

ภายหลังจากการทำพิธีล้าง ครวเรือนของเด็กจะจัดงานเลี้ยงเล็กๆขึ้นที่บ้าน เพื่อทำพิธีตั้งชื่อเด็ก โดยหมอตำแยซึ่งทำคลอดเด็กจะเป็นผู้เตรียมอาหารทั้งหมด ผู้อาวุโสของหมู่บ้านและบรรดาญาติสนิทของครอบครัวจะได้รับเชิญมาร่วมงานเลี้ยงครั้งนี้ เมื่อเดินทางมาถึง ผู้มาร่วมงานแต่ละคนจะนำเอาเงินประมาณ 1-5 หยวนไปส่งไปในขันที่ตั้งไว้หน้าประตูบ้าน เพื่อเป็นของขวัญให้กับเด็ก แต่เดิมนั้น คนเฒ่าคนแก่เล่าว่า คนไทนิยมเอาขันใส่น้ำวางเอาไว้และญาติสนิทผู้มาร่วมอวยพรให้เด็กจะนำเอาเหรียญเงินหรือทองไปส่งไปในขัน จากนั้นบรรดาญาติก็จะพากันมาเยี่ยมชมเด็ก และอวยพรให้เด็กกับพ่อแม่ นั้นอยู่ดีกินหวาน มีความสุขและสุขภาพแข็งแรง เมื่อญาติทั้งหลายพากันมาจนครบ ผู้อาวุโสจะทำพิธีรดน้ำเด็ก หมอตำแยทำพิธีมัดข้อมือเด็กด้วยด้ายขาว และนำเอาเหรียญเงินโบราณที่มีรูปผูกติดกับด้ายเป็นสัญลักษณ์ของความมั่งมีศรีสุข หมอตำแยจะอวยพรให้เด็กอยู่ดีกินหวาน หลังจากนั้นแม่ของเด็กจะล้างมือของหมอตำแย ผู้อาวุโสมัดข้อมือเด็ก

ด้วยด้ายขาวและบอกเด็กให้รู้ชื่อของตนเองเป็นครั้งแรก โดยปกติแล้ว ปู่หรือพ่อของเด็กจะเป็นผู้ตั้งชื่อให้กับเด็ก

เมื่อเด็กได้รับการตั้งชื่อ หมอตำแยหรือย่าของเด็กจะทำพิธีโกนผมรอบศีรษะ โดยเหลื่อมกลางกระหม่อมไว้ คนไทเชื่อว่าการเหลื่อมตรงกลางกระหม่อมไว้เป็นการปกป้องกระหม่อมซึ่งยังคงบางอยู่ไม่ให้กระทบกระทั่งสิ่งใดจนเป็นอันตราย หมอตำแยจะนำผมของเด็กซึ่งถูกโกนออกไปวางบนใบบัวแล้วลอยน้ำไป หลังจากนั้นพ่อแม่ของเด็กจะนำอาหารคาวหวานใส่กระทงเล็ก ๆ นำไปบูชาผีเจ้าบ้าน การทำพิธีล้าง การตั้งชื่อเด็ก การโกนผม และการเลี้ยงผีเจ้าบ้าน เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการรับเด็กรายนี้เข้าเป็นสมาชิกใหม่ของชุมชนหมู่บ้าน

ในเวลาต่อมา เด็กบางคนที่ไม่สุขภาพดี เจ็บไข้ได้ป่วยบ่อยๆ หรือรักษาไม่หาย พ่อแม่ของเด็กจะเปลี่ยนชื่อเด็ก โดยเชื่อว่าการเปลี่ยนชื่อทำให้ผีร้ายผู้เป็นตัวการทำให้เด็กป่วยเกิดความสับสน หากการเปลี่ยนชื่อไม่ได้ทำให้เด็กหายอาการป่วยไข้ อาจเป็นเพราะว่าเด็กมีดวงชะตาไม่ถูกกับพ่อแม่ ผู้เป็นพ่อแม่จึงอาจทำพิธีแก้กรรมนำลูกไปทิ้งเอาไว้แล้วพากลับมาบ้านในตอนกลางคืน หรือนำลูกไปขายให้กับผู้อื่นแล้วซื้อคืนกลับมา หรือบางครั้งก็นำลูกไปฝังโดยให้ศีรษะโผล่อยู่แล้วค่อยขุดขึ้นมาในภายหลัง เป็นต้น<sup>26</sup> ตามคติพื้นบ้านของคนไท การเจ็บไข้ได้ป่วยหรืออุบัติเหตุต่างๆ มาจากการกระทำของผีร้าย เมื่อเด็กเกิดอาการเจ็บไข้บ่อยครั้งหรือรักษาไม่หาย พ่อแม่มักไปปรึกษาหมอหรือคนทรง ซึ่งจะตรวจดวงชะตาของเด็กและบอกสาเหตุแท้จริงของการเจ็บไข้รวมทั้งวิธีการรักษาหรือสะเดาะเคราะห์ให้ บางครั้ง เด็กอาจถูกจับแต่งตัวเป็นเพศตรงข้าม ถูกเปลี่ยนชื่อ หรือพ่อแม่อาจแสร้งทำเป็นว่าเด็กนั้นตายหรือหายตัวไป เพื่อให้ผีร้ายเกิดความสับสนว่าเด็กคนนั้นได้หายสาบสูญไปแล้ว เมื่อไม่มีเด็กให้รังควาน ผีร้าย<sup>27</sup> ก็จะไปจากบ้านหลังนี้และเด็กก็จะหายจากอาการเจ็บไข้

ช่วงวัยเด็กในสังคมชาวนาไท เป็นช่วงเวลาแห่งความสนุกสนานรื่นเริง เด็กเล็กๆ ทั้งชายและหญิงจะจับกลุ่มเล่นกันตลอดทั้งวัน โดยมีพี่ๆ คอยดูแลอยู่ห่างๆ ช่วงอายุระหว่าง 7-12 ปี เด็กทุกคนจะเข้าเรียนในโรงเรียนของหมู่บ้าน และจะเรียนรู้การอ่านเขียนภาษาจีน เลขคณิต ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์จีน หลังเลิกเรียนหรือในช่วงวัน

<sup>26</sup> ไพรศุ มลิเน (1910: 37-39)

<sup>27</sup> ความเชื่อในเรื่องของผี ยังคงมีอยู่ในสังคมชาวนาไท สำหรับรายละเอียดในเรื่องนี้ไพรศุ บทที่ 5

หยุด เด็กที่โตแล้วโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เด็กผู้หญิง จะถูกคาดหวังให้ช่วยแม่ทำงานบ้าน หุงหาอาหารและซักเสื้อผ้า ในปัจจุบัน เด็กไทในหมู่บ้านเริ่มปรับตัวตามค่านิยมใหม่ๆของสังคมจีนอย่างรวดเร็ว เด็กรุ่นใหม่นิยมสวมกางเกงยีน เสื้อยืดและรองเท้าผ้าใบ ชอบเสื้อผ้าสีฉูดฉาด เมื่อเดินทางไปนอกหมู่บ้าน เด็กสาววัยรุ่นนิยมสวมเสื้อและกางเกง มากกว่าผ้าซิ่น

เมื่อจบการศึกษาภาคบังคับ เด็กหญิงและชายซึ่งอายุย่างเข้าสู่วัยรุ่น จะเริ่มมีการแบ่งแยกกลุ่มตามเพศอย่างชัดเจน เมื่ออายุได้ 15-16 ปี เด็กๆจะเริ่มกลายสภาพมาเป็นหนุ่มสาว เป็นแรงงานสำคัญของครัวเรือนและเริ่มเข้าสู่กระบวนการปรับเปลี่ยนสถานภาพทางสังคมของตน เด็กผู้ชายจะกลายเป็นหนุ่มเมื่อสักลาย ผู้ชายไทยยุคก่อนนิยมสักลายกันทุกคน เพราะหากไม่สักลายถือว่าไม่ใช่ผู้ชายเต็มตัว เป็นคนขลาดกลัว และจะไม่ได้รับความสนใจจากผู้หญิง คนเฒ่าคนแก่เล่าว่า ใครไม่สักลายจะถูกนิทว่าร้ายและจะถูกผู้หญิงหัวเราะเยาะ การสักลายจึงเป็นเครื่องพิสูจน์ความอดทน ความกล้าหาญและเป็นสัญลักษณ์ของการเป็นผู้ชายเต็มตัว แต่เดิมมาผู้ชายไทยนิยมสักลายด้วยหมึกดำตั้งแต่คาดุมขึ้นไปจนถึงโคนขา ตรงหน้าอก แผ่นหลัง กระหม่อม หน้าผาก หัวไหล่และแขน บางคนนอกจากสักลายแล้วยังสักยันต์พร้อมทั้งลงคาถาอาคมเอาไว้ด้วย คนไทเชื่อว่าการสักทำให้คงกระพัน ฟันแทงไม่เข้า อีกทั้งแคล้วคลาดปลอดภัยจากอันตรายใดๆ บางคนยังนิยมสักที่ปลายลิ้น โดยเชื่อว่าเป็นเสน่ห์ทำให้หญิงรักและเชื่อคำพูด ทุกวันนี้ ชายไทยยังคงนิยมสักตามร่างกาย ด้วยเหตุผลคล้ายคลึงกันกับในอดีต หากแต่ในปัจจุบัน คนไทยนิยมสักในพื้นที่เล็กลงและมักจำกัดอยู่เพียงตามแขน โคนขาและหัวไหล่ เท่านั้น สำหรับเด็กหญิงที่เริ่มแตกเนื้อสาว ไม่มีกิจกรรมหรือพิธีการใดๆบ่งบอกการเปลี่ยนสถานภาพจากเด็กเป็นสาวเต็มตัว ตามวิถีคิดของคนไท เด็กหญิงโตเป็นสาวเมื่อร่างกายของเธอเริ่มอวบอ้วนและเป็นที่สนใจของบรรดาชายหนุ่มในหมู่บ้าน

ช่วงเวลาของการเป็นหนุ่มสาวในสังคมชาวนาไท เป็นช่วงเวลาของความรักและความกังวลใจซึ่งเกิดขึ้นควบคู่กันไป วัยหนุ่มสาวเป็นวัยแห่งความตื่นเต้นสนุกสนาน การเกี้ยวพาราสี การหยอกล้อกับเพื่อนๆและการจับกลุ่มซุบซิบนินทากัน หญิงสาวและชายหนุ่มอาจคบหากันเป็นเวลานานหลายปี กว่าจะตัดสินใจเป็นคู่รักกัน และอาจต้องฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆเพื่อให้พ่อแม่ของทั้งสองฝ่ายยินยอมให้เขาและเธอแต่งงานกัน แต่เมื่อ

แต่งงานอยู่กินเป็นสามีภรรยากันแล้ว ชีวิตคู่มักยั่งยืนไปจนตายจากกัน การหย่าร้างในสังคมชานาไทเป็นเรื่องผิดปกติและเกิดขึ้นน้อยมาก<sup>28</sup>

เมื่อลูกๆแต่งงานมีเหย้ามีเรือนกันไป พ่อแม่ก็เริ่มถอนตัวออกจากกิจกรรมการผลิตและปล่อยให้ลูกๆรับผิดชอบในกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งการเงินของครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น พ่อแม่เริ่มเข้าสู่วัยกลางคนและหันมาสนใจกับการฟังเทศน์ การจัดงานบุญและการช่วยงานของวัดเพิ่มมากขึ้น หญิงกลางคนในวัยเกิน 40 ปี มักเลิกสวมใส่เสื้อผ้าสีสดและหันมาสวมเสื้อสีดำและผ้าคาดผมสีดำ คนเฒ่าคนแก่มักทำหน้าที่ดูแลบ้าน และเด็กเล็กและใช้เวลาว่างส่วนใหญ่ในการกวาดวัด จัดดอกไม้บูชาพระ<sup>29</sup> และเป็นเรี่ยวแรงสำคัญในการจัดงานปอยและพิธีกรรมทางศาสนาต่างๆ<sup>30</sup>

คนชราหรือผู้อาวุโสมีสถานภาพพิเศษในสังคมชานาไท คนเฒ่าคนแก่ใช้ชีวิตอย่างสงบเงียบ ปลอดภัยจากความวุ่นวาย และได้รับความเคารพนับถือด้วยวัย และประสบการณ์ต่างๆที่สั่งสมมาเป็นระยะเวลานาน หากพิจารณาเพียงผิวเผิน เราอาจมีความรู้สึกที่ผู้อาวุโสดูเหมือนว่าถอนตัวออกจากกิจกรรมทางสังคมส่วนใหญ่และไม่ค่อยยุ่งเกี่ยวกับเรื่องราวและความเป็นไปในหมู่บ้านมากนัก หากแต่ในความเป็นจริงแล้ว ผู้อาวุโสมีบทบาทสำคัญในทางสังคม ผู้อาวุโสและคณะผู้อาวุโสของหมู่บ้านจะทำหน้าที่เป็นประธานในพิธีการสำคัญๆ ไม่ว่าจะเป็นพิธีตั้งชื่อเด็ก งานแต่งงาน พิธีศพ การจัดแบ่งที่ดินของหมู่บ้าน และงานสำคัญอื่นๆ<sup>31</sup> ผู้อาวุโสแต่ละคนคือหัวหน้าของตระกูล กลุ่มเครือญาติ หรือกลุ่มครัวเรือนกลุ่มหนึ่งภายในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นพื้นฐานของโครงสร้างสังคมหมู่บ้าน การเป็นสมาชิกของหมู่บ้านย่อมหมายถึงการเป็นสมาชิกของครัวเรือนและ กลุ่มเครือญาติซึ่งมีผู้อาวุโสเป็นหัวหน้า

ในสังคมชานาไท ปิงเจกบุคคลไม่มีความหมาย ไม่มีสถานที่และสถานภาพทางสังคมอื่นใดนอกเหนือจากการเป็นสมาชิกของครัวเรือนและกลุ่มเครือญาติกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดิน เป็นองค์กรสังคมที่คอยพิทักษ์ปกป้องและให้สิทธิแก่สมาชิก เป็นหน่วยของการแลกเปลี่ยนแรงงานและการจัดตั้งองค์กรทางสังคมการเมืองภายในชุมชน ด้วย

<sup>28</sup> ในบ้านหลักช้าง ไม่มีสามีภรรยาอยู่ใดหย่าร้างกันแต่แม่แต่รายเดียว

<sup>29</sup> Milne (1910: 86-87)

<sup>30</sup> T'ien (1949: 46-48)

<sup>31</sup> สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับกลุ่มผู้อาวุโสในฐานะเป็นองค์กรทางสังคมและการเมือง โปรดดูบทที่ 4

เหตุนี้เอง      ครอบครัวหรือครัวเรือนจึงยังคงเป็นรากฐานสำคัญของสังคมชาวนาไทใน  
ปัจจุบัน



## บทที่ 4

### องค์กรสังคมและการเมือง

ก่อนการปฏิวัติคอมมิวนิสต์ในปีค.ศ. 1949 อาณาจักรของคนไทในเขตใต้คง รัฐฉานและบริเวณพรมแดนพม่า-ยูนนาน แบ่งแยกออกเป็น “เมือง” ใหญ่น้อยต่าง ๆ มากมาย แต่ละเมืองปกครองโดยเจ้าฟ้าและมีอาณาเขตของตนเองไม่ขึ้นต่อกัน งานของนักเขียนและนักวิชาการตะวันตก<sup>1</sup> มักกล่าวถึงรัฐหรือเมืองต่างๆของคนไทว่ามีความแตกแยก มีการรบพุ่งและช่วงชิงอำนาจระหว่างกันและกันอยู่ตลอดเวลา ทศนะดังกล่าวอาจได้รับอิทธิพลจากวิธีคิดของชนชั้นนำชาวพม่า ซึ่งมองคนไทในรัฐฉาน รวมทั้งชนกลุ่มน้อยอื่นๆ ว่าเป็นพวกป่าเถื่อน กระจายเลือด และต้องถูกปกครองอย่างเฉียบขาดเพื่อมิให้เป็นอันตรายต่ออารยธรรม<sup>2</sup> ก่อนที่รัฐฉานและประเทศพม่าจะถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเครือจักรภพอังกฤษในปีค.ศ. 1886 เจ้าฟ้าของเมืองต่างๆในรัฐฉานส่วนใหญ่สวามิภักดิ์กับกษัตริย์พม่า และต้องถวายเครื่องบรรณาการให้กับกษัตริย์พม่าเป็นประจำทุกปี มิลเน<sup>3</sup> ได้บรรยายความสัมพันธ์ทางสังคมและการเมืองระหว่างคนไทกับพม่าและชนกลุ่มน้อยอื่นๆ ตลอดจน บทบาทของรัฐบาลอังกฤษไว้ดังนี้

“ขุนนางชาวพม่าปกครองชาวฉานแบบเผด็จการ และชาวฉานก็ถูกบังคับให้จ่ายภาษีอย่างหนัก จนทำให้ประชาชนอยู่ในสภาพพร้อมจะลุกฮือขึ้นโค่นล้มขับไล่เจ้าฟ้าของตนได้ตลอดเวลา บรรดาเจ้าฟ้าของเมืองต่างๆก็ต่อสู้กันอยู่เสมอและในขณะเดียวกันก็พยายามหาโอกาสที่จะเป็นอิสระต่อการปกครองของพม่า สภาพของรัฐไทภายใต้การปกครองของพม่า ... ยังถูกรุกรานจากพวกกะฉิ่น ซึ่งอาศัยอยู่บนภูเขาในบริเวณนี้ เราอ่านพบจากบันทึกของรัฐบาลในช่วงปี 1859-1876 ว่า “พวกกะฉิ่นเป็น ... กลุ่มชน

<sup>1</sup> เช่น งานของ Parker (1893); Milne (1910); และ Scott (1936) เป็นต้น

<sup>2</sup> Inge Sargent ศตริชาวอภคตริซึ่งแต่งงานกับเจ้าฟ้าเมืองสิทพและใช้ชีวิตอยู่กับคนไทในรัฐฉานนานกว่าทศวรรษก่อนจะหลบหนีออกมาภายหลังจากการยึดอำนาจของเนวินในปีค.ศ. 1962 ได้บรรยายวิธีคิดและอคติของผู้นำพม่าที่มีต่อคนไทและชนกลุ่มน้อยอื่นๆอย่างชัดเจน โปรดดู Sargent (1994: 19)

<sup>3</sup> Milne (1910: 186)

ที่อาศัยอยู่อย่างกระจัดกระจายในแถบทางตอนเหนือของรัฐอัสสัม มาจนถึงทางตอนเหนือของพม่าและทางตะวันตกของประเทศจีน ... พวกกะฉิ่นได้ขับไล่ชาวมานในหลายพื้นที่ และคอยออกปล้นชิงทรัพย์สินค้าของจนทำให้ทั้งชาวพม่าและมานไม่กล้าที่จะเดินทางคนเดียว หรือแม้เป็นกลุ่มโดยไม่มีอาวุธ” ในบริเวณที่คนเหล่านี้อาศัยอยู่สภาพวุ่นวายยุ่งเหยิงไร้ระเบียบเช่นนี้ดำรงอยู่เสมอมาจนกระทั่งอังกฤษผนวกดินแดนเหล่านี้และรัฐบาลของเราได้ทำงานสำเร็จราวกับปาฏิหาริย์ เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของชาวมาน ที่สันติภาพเกิดขึ้นในบริเวณนี้” <sup>4</sup>

บรรยาการทางสังคมการเมืองของคนไทในรัฐมาน ตามจินตนาการของมิลเน้นั้นมิได้เกิดขึ้นลอยๆ หากแต่เป็นผลผลิตของกระบวนการสร้างจิตสำนึกของชาวยุโรป <sup>5</sup> หรือเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่ยีนและจอห์น คอमारอฟ <sup>6</sup> เรียกว่า “วาทกรรมของการสร้างจินตนาการจักรวรรดินิยม” กล่าวอีกนัยหนึ่ง การบรรยายสภาพทางสังคมการเมืองในภูมิภาคแถบนี้ว่าเกลื่อนกล่นไปด้วยความรุนแรง การชิงดีชิงเด่นและความขัดแย้ง เป็นความพยายามในการอธิบายหรือสร้างความชอบธรรมให้การเข้ามาแทรกแซงภูมิภาคแถบนี้ของจักรวรรดินิยมอังกฤษ การวาดภาพรัฐไทและสัมพันธ์ภาพระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในลักษณะดังกล่าว ยังเป็นความพยายามในการสร้างตัวแบบของความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษกับโลกตะวันออก ระหว่างอารยธรรมกับอนารยชน ผู้เจริญกับคนป่า ผู้ครอบงำกับเหยื่อ และผู้กระทำกับผู้ถูกกระทำ ความสัมพันธ์ดังกล่าวถูกสร้างขึ้นให้ดูราวกับว่าการเข้ามายึดดินแดนแถบนี้เป็นอาณานิคมของอังกฤษเป็นความจริงที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในประวัติศาสตร์ และเป็นกระบวนการปฏิบัติสัมพันธ์ซึ่งช่วยให้ความป่าเถื่อนลดน้อยลง การเจ็บปวดทุกข์ระทมของชาวบ้านได้รับการบรรเทา และสังคมที่วุ่นวายยุ่งเหยิงได้รับการจัดระเบียบใหม่ให้ปลอดภัยซึ่งความขัดแย้งและความรุนแรง เมื่อชนพื้นเมืองแถบนี้ได้รับการปลดปล่อยโดยความกรุณาของอังกฤษ มนุษยธรรมจึงก่อกำเนิดขึ้น และคนป่าเถื่อนเหล่านี้ก็ได้รับ โอกาสให้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของเครือจักรภพอังกฤษ

ข้อมูลจากบันทึกทางประวัติศาสตร์และตำนานของคนไทได้คง <sup>7</sup> ทำให้เราเรียนรู้ว่า ตลอดระยะเวลาหลายศตวรรษที่ผ่านมา บรรยาการทางการเมืองของรัฐไทใน

<sup>4</sup> Milne (1910: 186-187)

<sup>5</sup> ไพรศุ Said (1978) และ Gates (1986)

<sup>6</sup> Jean and John Comaroff (1991: 86-87)

<sup>7</sup> ไพรศุ นันทสิงห์ (2540)

บริเวณนี้มีลักษณะเป็นวัฏจักรหมุนเวียนเปลี่ยนผ่านของเจ้าฟ้าผู้ปกครองเมืองที่เรืองอำนาจขึ้นแล้วตกต่ำลง องค์การทางการเมืองในดินแดนแถบนี้มีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ในเวลาใดเวลาหนึ่ง หน่วยทางการเมืองขนาดเล็กที่เป็นอิสระอาจมารวมตัวกันกลายมาเป็นรัฐขนาดใหญ่ภายใต้การนำของเจ้าฟ้าผู้เข้มแข็ง หรืออาณาจักรขนาดใหญ่อาจล่มสลายและแตกกระจายกลายเป็นองค์การทางการเมืองขนาดเล็กมากมาย ซึ่งต่างก็เป็นอิสระต่อกัน<sup>8</sup> บางครั้ง การเปลี่ยนแปลงอาจเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและรุนแรง ตามตำนานของคนไทได้คง เจ้าฟ้าหลายพระองค์ได้ทำการแผ่ขยายขอบเขตอิทธิพลและการปกครองออกไปบดบังอำนาจและบารมีของเจ้าฟ้าเมืองอื่นๆ หรือในบางครั้ง เจ้าฟ้าบางพระองค์ก็สามารถผนวกเอาเมืองอื่นๆ ให้เข้ามาสวามิภักดิ์และอยู่ภายใต้พระราชอำนาจของตนได้ ในทางกลับกัน หากเจ้าฟ้าผู้อ่อนแอขึ้นปกครองเมืองขนาดใหญ่ซึ่งมีเมืองบริวารมากมาย ความอ่อนแอของผู้นำอาจทำให้เมืองบริวารแข็งข้อตั้งตัวเป็นอิสระ ขอบเขตอิทธิพลของเจ้าฟ้าพระองค์นี้ก็ย่อมลดลงจนอาจถึงขั้นล่มสลายลงไปบ่อยครั้งในยามปราศจากผู้นำที่เข้มแข็ง หรือเกิดวิกฤตการณ์ทางการเมือง ชุมชนท้องถิ่นมักพยายามดิ้นรนต่อสู้เพื่อให้หลุดพ้นไปจากอำนาจปกครองเดิม เพื่อดังตนเป็นใหญ่หรือเพื่อไปสวามิภักดิ์ต่อผู้นำท่านอื่นที่มีบารมีและความชอบธรรมสูงกว่า<sup>9</sup>

ขนาดของอาณาเขตและอิทธิพลอำนาจของเมืองต่างๆ ในเขตได้คงและในรัฐฉานมีความแตกต่างกันออกไป โดยปรกติแล้ว “เมือง” แห่งหนึ่งจะมีอาณาเขตครอบคลุมกลุ่มบ้านหลายกลุ่ม เจ้าฟ้าจะประทับอยู่ในชุมชนที่ใหญ่ที่สุดซึ่งเป็นศูนย์กลางของเมืองแห่งนั้น เมืองขนาดใหญ่อาจแผ่อำนาจอิทธิพลครอบคลุมเมืองเล็กเมืองน้อยซึ่งเป็นบริวารโดยรอบเอาไว้

การเป็นสมาชิกของเมืองแห่งใดแห่งหนึ่งย่อมหมายถึงการสวามิภักดิ์ต่อเจ้าฟ้าของเมืองนั้น ประชากรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านในเขตเมืองแห่งหนึ่ง ย่อมต้องสวามิภักดิ์ต่อเจ้าฟ้าของเมืองนั้นไปด้วยเป็นธรรมดา เจ้าฟ้าเป็นผู้แต่งตั้งผู้เฒ่า หรือผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งทำหน้าที่เป็นหัวหน้าดูแลลูกบ้านและคอยเก็บภาษีค่าเช่าที่ดินเพื่อส่งให้กับเจ้าฟ้า แม้กระนั้นก็ดี ความรู้สึกจงรักภักดีต่อเจ้าฟ้าของคนไท เป็นความรู้สึกที่วางอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ส่วนบุคคล มิใช่การยึดติดอยู่กับพื้นที่ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความจงรัก

<sup>8</sup> ไพรทญ Leach (1954:6)

<sup>9</sup> ไพรทญ Pattaya (1959: 110-111)

ภักดีที่ประชาชนมีต่อเจ้าฟ้าเมืองใดเมืองหนึ่ง ขึ้นอยู่กับความรู้สึกผูกพันและความมั่นคงปลอดภัยที่เจ้าฟ้าในฐานะเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองราษฎรสามารถทำหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยามใดที่ประชาชนรู้สึกว่าตนถูกกดขี่ข่มเหง การหลบหนีหรืออพยพโยกย้ายไปอยู่เมืองอื่นกลายเป็นเรื่องปกติธรรมดา การอพยพหลบหนีของประชาชนทั้งหมดบ้านเพื่อไปสวามิภักดิ์ต่อเจ้าเมืองอื่น เกิดขึ้นหลายครั้งในประวัติศาสตร์ของคนไทได้คงและไม่ถือว่าเป็นสิ่งแปลกประหลาดแต่อย่างใด<sup>10</sup>

ลักษณะของการจัดองค์กรทางการเมืองของคนไทได้คงกับคนไทในรัฐฉานของพม่า<sup>11</sup> มีความคล้ายคลึงกันเป็นอย่างมาก แม้ว่าอาจมีความแตกต่างในด้านของรายละเอียด ขนาดและจำนวนประชากรในแต่ละเมืองก็ตาม หัวหน้าผู้มีอำนาจสูงสุดในองค์กรทางการเมือง คือ เจ้าฟ้า ซึ่งทำการปกครองเมืองจากหอ หรือพระราชวัง โดยความช่วยเหลือของคณะอำมาตย์ ทำหน้าที่ดูแลบริหารจัดการในด้านต่างๆ เจ้าฟ้าและคณะอำมาตย์จึงเปรียบเสมือนกับศูนย์กลางของอำนาจการปกครองส่วนกลาง คำสั่งจากส่วนกลางเกี่ยวกับงานราชการ การเก็บภาษี การส่งส่วย การเกณฑ์แรงงาน และการรบจะถูกส่งจากส่วนกลางออกไปยังหัวหน้าของกลุ่มบ้าน หรือหมู่บ้าน และหมู่บ้านจะส่งผ่านคำสั่งเหล่านั้นต่อไปยังผู้ใหญ่บ้านต่อไป ปู่เหงและปู่เก็งจึงเปรียบเสมือนกับตัวแทนของอำนาจการปกครองในระดับท้องถิ่น<sup>12</sup>

### เจ้าฟ้าเมืองไท

คำว่า เจ้าฟ้า ในภาษาไทยหมายถึง เจ้าแห่งท้องฟ้า ตำแหน่งของคนไทมากมายหลายฉบับเล่าตรงกันว่า ในช่วงศตวรรษที่ 6 วิจารณ์สองท่าน คือ ขุนลุงและขุนไล่เหาะลงมาจากสวรรค์ และคนไทได้พร้อมใจกันยกให้พี่น้องสองท่านนี้ขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองไพร่ฟ้าสืบไป คำว่าเจ้าฟ้าจึงอาจมาจากคำที่ราษฎรใช้เรียกผู้นำที่เหาะลงมาจากสวรรค์และมีสิทธิธรรมในการปกครองนั่นเอง ตามประเพณีแต่โบราณกาลของคนไทได้คง เจ้าฟ้าจะสืบทอดตำแหน่งโดยสายเลือดจากพ่อไปสู่ลูก โดยผู้ขึ้นดำรงตำแหน่งเจ้า

<sup>10</sup> Scott (1936: 40-44); Parker (1893: 312-326)

<sup>11</sup> โปรดดู Scott (1900) เปรียบเทียบกับ Parker (1959)

<sup>12</sup> ในเมืองขนาดใหญ่มากแห่งหนึ่งเมืองหนึ่ง การปกครองในระดับท้องถิ่นจะแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ มีปู่ก้าง เป็นผู้ดูแลการปกครองของกลุ่มบ้านหลายกลุ่ม ปู่เหงเป็นผู้ดูแลกลุ่มบ้านกลุ่มหนึ่ง และปู่เก็ง ทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลหมู่บ้านแต่ละแห่ง ปู่ก้าง ปู่เหงและปู่เก็ง อาจเทียบได้กับ นายอำเภอ กำนันและผู้ใหญ่บ้านของไทยเรานั่นเอง

ฟ้าจะเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน เป็นเจ้าของที่นาทั้งหมดและสามารถกำหนดความเป็นความตายของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของตนได้ ตามทัศนะของลีช<sup>13</sup> เจ้าฟ้าตามอุดมคติของคนไทเป็นผู้ปกครองที่ดำรงชีวิตแยกออกจากราชกรโดยทั่วไป เจ้าฟ้าประทับอยู่ในหอซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ใช้ชีวิตอย่างหรูหราแวดล้อมไปด้วยข้าทาสบริวารและนางสนมมากมาย การบริหารงานราชการส่วนใหญ่ถูกมอบหมายให้กับคณะอำมาตย์เป็นผู้ปฏิบัติงานแทน บรรดาอำมาตย์ทั้งหลายไม่ได้รับเงินเดือนเบี้ยหวัดจากเจ้าฟ้า แต่สามารถดำรงชีวิตอย่างมั่งคั่งร่ำรวยโดยอาศัยหน้าที่การงานจากตำแหน่งฐานะของตนจากข้อมูลของยูล<sup>14</sup> คนไทในรัฐฉานเชื่อว่าเจ้าฟ้าเป็นผู้ปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินด้วยบุญบารมี เจ้าฟ้าจึงต้องดำเนินชีวิตอย่างหรูหรา ประทับในหอหรือพระราชวังที่ใหญ่โตสวยงาม แวดล้อมไปด้วยข้าราชบริวารและบรรดาสนมต่างๆ เพื่อให้สมกับตำแหน่งฐานะของตน ตามประเพณีนิยม เจ้าฟ้าต้องแต่งงานกับน้องสาวต่างมารดาของตนเพื่อรักษาสายเลือดที่บริสุทธิ์ เจ้าฟ้ามีราชบัลลังก์และเสวตฉัตรสีขาวเป็นสัญลักษณ์ดังเช่นกษัตริย์ของพม่า

เมื่อเข้าเฝ้าเจ้าฟ้าหรือสมาชิกของราชวงศ์ ราษฎรจะต้องแสดงท่าทีเคารพบนอบด้วยการคุกเข่าลงและพูดด้วยความสุภาพอ่อนน้อม แนวคิดเรื่อง “เทวราชา” ไม่ได้พัฒนาขึ้นอย่างเต็มที่ในสังคมไทได้คง อิทธิพลจากอินเดียและเขมร ไม่ได้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าฟ้า ในลักษณะที่เป็นอวตารของพระเจ้าหรือเป็นพระโพธิสัตว์ ดังเช่นอาณาจักรของชาวไทย แม้ว่าเจ้าฟ้าผู้ยิ่งใหญ่บางพระองค์จะมีตำนานเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์หรือมีความเชื่อมโยงกับทวยเทพและสวรรค์เบื้องบน แต่ไทได้คงก็มิได้พัฒนา “ภาษา” พิเศษ หรือราชาศัพท์ เพื่อใช้กับเจ้าฟ้าและเชื้อพระวงศ์โดยเฉพาะ ราษฎรจะเรียกเจ้าฟ้าด้วยตำแหน่งและไม่ได้รับอนุญาตให้เรียกชื่อเจ้าฟ้าโดยตรง เพราะถือว่าเป็นการไม่สุภาพ หากจำเป็นต้องเอ่ยชื่อของเจ้าฟ้า ตามธรรมเนียมปฏิบัติผู้พูดจะต้องลดเสียงลงจนแผ่วเบาเพื่อเป็นการแสดงความเคารพ<sup>15</sup> ราษฎรทั่วไปไม่ได้รับอนุญาตให้ปลูกเรือนที่มีขนาดใหญ่หรือสูงกว่าหอเจ้าฟ้า เมื่อผ่านหอเจ้าฟ้า ราษฎรจะ

<sup>13</sup> Leach (1954: 215-6)

<sup>14</sup> Yule (1938: 303-305)

<sup>15</sup> Milne (1910: 108)

ต้องลงจากหลังม้า ชาวไทได้คงยังไม่อนุญาตให้นำศพคนหรือซากสัตว์ผ่านเข้าไปใกล้หอเจ้าฟ้า ไม่ว่าจะเป็นเวลาหรือด้วยความจำเป็นใดๆ<sup>16</sup>

ตามทฤษฎี ตำแหน่งเจ้าฟ้าจะส่งผ่านจากพ่อไปสู่ลูกชายโดยตรง รัชทายาทโดยตำแหน่งตกกับลูกชายคนโตของเจ้าฟ้าที่เกิดจากมหาเทวี<sup>17</sup> หากมหาเทวีไม่มีลูกชาย ตำแหน่งรัชทายาทจะตกกับลูกชายของเทวีลำดับถัดไป จากการทบทวนงานทางด้านประวัติศาสตร์เกี่ยวกับคนไทในรัฐฉาน พัทธา<sup>18</sup> สรุปว่าการสืบทอดตำแหน่งเจ้าฟ้าของคนไทนั้น ไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว ในทางปฏิบัติ เจ้าฟ้าสามารถระบุชื่อของรัชทายาทตามความพอใจได้<sup>19</sup> หากเจ้าฟ้าไม่มีลูกชาย หรือลูกชายมีคุณสมบัติไม่เหมาะสม เจ้าฟ้าอาจมอบตำแหน่งให้น้องชายหรือลูกของน้องชายเป็นผู้สืบทอดแทน ราษฎรสามัญธรรมดาอาจขึ้นดำรงตำแหน่งเจ้าฟ้าได้ หากสามารถนำกำลังคนลุกฮือขึ้นต่อสู้กับเจ้าฟ้าผู้ก่อกบฏหรืออ่อนแอ และได้รับการยอมรับสนับสนุนจากราษฎรให้ขึ้นดำรงตำแหน่งเจ้าฟ้าสืบแทน คอลลิส<sup>20</sup> ยกตัวอย่างของ ชุนแสง วีรบุรุษท่านหนึ่งในตำนานของคนไท ซึ่งนำกำลังราษฎรเข้าต่อสู้กับทราชาญ์และได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นเจ้าฟ้าแห่งแสนหวีในปีค.ศ. 1885

ในสังคมของคนไทรัฐฉาน ยูธ<sup>21</sup> ได้พูดถึงโบราณราชประเพณีสำคัญประการหนึ่งที่กำหนดให้น้องสาวต่างมารดาแต่งงานกับเจ้าฟ้าและขึ้นดำรงตำแหน่งมหาเทวี เพื่อรักษาสายเลือดบริสุทธิ์ของตระกูลเอาไว้<sup>22</sup> แนวคิดดังกล่าวได้รับการท้าทายโดยลีช<sup>23</sup> ซึ่งเชื่อว่าประเพณีการแต่งงานกับน้องสาวต่างมารดาเป็นของกษัตริย์พม่า มิใช่ของเจ้าฟ้าไท หากพิจารณาจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์และพงศาวดารของคนไทได้คง<sup>24</sup> เราไม่พบว่ามีหลักฐานใดยืนยันถึงประเพณีของการแต่งงานกับน้องสาวต่างมารดาของเจ้าฟ้าเมืองไท การแต่งงานกับน้องสาวต่างมารดาอาจเกิดขึ้นจริงอยู่บ้างแต่ก็มีเพียงจำนวน

<sup>16</sup> Scott (1900: 408)

<sup>17</sup> มหาเทวี คือ ตำแหน่งพระมเหสีหรือเมียเอก

<sup>18</sup> Pattaya (1959: 124-5)

<sup>19</sup> ไพรคูด Woodthorpe (1896: 22-23) และ Cochrane (1915: 13-15)

<sup>20</sup> Collis (1938: 251-3)

<sup>21</sup> Yule (1858: 303)

<sup>22</sup> อ้างจาก Pattaya (1959: 130); ไพรคูดเปรียบเทียบกับ Milne (1910: 78)

<sup>23</sup> Leach (1954: 216)

<sup>24</sup> ไพรคูด นันทกิจ (2540) และเจ้าทองหินและกมลพงศ์ (2540)

น้อย และไม่อาจทำให้เราสรุปได้ว่า สิ่งนี้เป็นส่วนหนึ่งของโบราณราชประเพณีสืบต่อกันมาของเจ้าฟ้าเมืองไท<sup>25</sup>

โดยปกติแล้ว เจ้าฟ้าจะมีภรรยาหลายคน ภรรยาเอกเรียกว่ามหาเทวีและภรรยาคนอื่นๆ จะได้รับการแต่งตั้งเป็นเทวีลดหลั่นกันลงไปตามลำดับก่อนหลังของการเข้าถวายตัวกับเจ้าฟ้า การมีภรรยาหลายคนมีบทบาทหน้าที่สำคัญในระบบการเมืองไท เพราะเทวีของเจ้าฟ้ามักเป็นลูกสาวของเจ้าฟ้าเมืองอื่นๆ รวมทั้งลูกสาวของบรรดาอำมาตย์หรือมาจากครัวเรือนของผู้มีอิทธิพลในแถบนั้น การมีภรรยาหลายคนจึงทำให้เจ้าฟ้าสามารถดึงเอาคนกลุ่มต่างๆ เข้ามาเป็นพันธมิตรทางการเมือง โดยที่กลุ่มอิทธิพลแต่ละกลุ่มต่างก็มีสายสัมพันธ์ทางการแต่งงานกับเจ้าฟ้า ขนาดของหอเจ้าฟ้า และจำนวนเทวีของเจ้าฟ้าแต่ละพระองค์ จึงมักเป็นภาพสะท้อนของปริมณฑลแห่งอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองของเจ้าฟ้าพระองค์นั้นด้วย เจ้าฟ้าเมืองใหญ่ๆ ดังเช่นเจ้าฟ้าเมืองสืพอ ซึ่งสวรรคตในปีค.ศ. 1928 มีเทวีทั้งสิ้น 28 คน ในขณะที่เจ้าฟ้าเมืองเล็กๆ อาจมีเทวีเพียง 2-3 คนเท่านั้น<sup>26</sup>

การที่จำนวนเทวีเป็นดัชนีสำคัญในการชี้วัดอำนาจราชศักดิ์และบารมีของเจ้าฟ้านี้เองเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งทำให้หอเจ้าฟ้าจำต้องมีขนาดใหญ่ เพื่อใช้เป็นที่อยู่ของสมาชิกในราชวงศ์ บรรดาเทวี พี่น้อง ลูก หลาน ตลอดจน ข้าราชการบริวารและบ่าวไพร่ทั้งหลาย หอเจ้าฟ้าเมืองไทแบ่งออกเป็น 3 หอด้วยกัน คือ หอคำ หอกลางและหออ่อน หอคำหรือหอหลวง เป็นที่ประทับของเจ้าฟ้า มหาเทวีและลูกๆ ส่วนหอกลางมักเป็นที่ประทับของพระอนุชา หรือญาติผู้ใหญ่ ในขณะที่หออ่อนมักเป็นที่ประทับของหลานหรือเครือญาติในระดับรองลงมา

ในทางปฏิบัติ ฐานอำนาจของเจ้าฟ้ามิได้มาจากเครือข่ายความสัมพันธ์กับกลุ่มตระกูลที่มีอิทธิพล ตลอดจนจำนวนบ่าวไพร่บริวารที่จงรักภักดีต่อเจ้าฟ้าเท่านั้น แต่ฐานอำนาจสำคัญของเจ้าฟ้าคือการเป็นเจ้าของทรัพยากรที่ดินทั้งหมดในเขตเมืองของตน เจ้าฟ้าเป็นผู้ทำการแต่งตั้งปู่เหง (กำนัน) และปู่เก้ (ผู้ใหญ่บ้าน) และผู้ปกครองระดับท้องถิ่นเหล่านี้มีหน้าที่เก็บรวบรวมภาษีที่ดินจากชาวบ้านเพื่อนำส่งให้กับเจ้าฟ้า นอกจากการเสียภาษีแล้ว ชาวบ้านในหมู่บ้านต่างๆ ยังถูกเกณฑ์แรงงานไปทำงานให้กับเจ้าฟ้า

<sup>25</sup> Pattaya (1959: 130)

<sup>26</sup> Leach (1959: 132)

ตามที่ได้รับมอบหมาย เช่น การเกณฑ์แรงงานเพื่อสร้างหอเจ้าฟ้า หรือการกำหนดให้หมู่บ้านบางแห่งทำงานเฉพาะอย่างให้กับเจ้าฟ้า เช่น บางหมู่บ้านถูกกำหนดให้ทำหน้าที่ส่งเนื้อให้กับเจ้าฟ้า บางหมู่บ้านทำหน้าที่ส่งผัก หรือบางหมู่บ้านทำหน้าที่เลี้ยงช้าง ม้า ฯลฯ ให้กับเจ้าฟ้า ชาวบ้านยังมีการระดมของของขวัญแด่เจ้าฟ้าในโอกาสต่างๆ เช่น วันเกิด งานแต่งงาน หรืองานศพ<sup>27</sup> เป็นต้น ชาวบ้านทุกคนยังมีหน้าที่ในการรบเพื่อปกป้องบ้านเมืองของตนยามเกิดศึกสงคราม

เจ้าฟ้ายังมีหน้าที่ในการเป็นตุลาการตัดสินคดีความ ในกรณีที่ปู่แก่หรือปู่เหง ตัดสินคดีอย่างไม่ยุติธรรม ชาวบ้านอาจทำการร้องเรียนเพื่อให้เจ้าฟ้าพิจารณาคดีความใหม่ เจ้าฟ้ายังเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมสำคัญๆทางศาสนา เช่น เป็นประธานในการจัดพิธีปอยจองพารา เพื่อต้อนรับการเสด็จกลับมาของพระพุทธเจ้าในช่วงเทศกาลออกพรรษา เป็นต้น เจ้าฟ้าเมืองไทหลายเมืองด้วยกันนำเอาสัตว์ที่นำเกรงขามมาเป็นสัญลักษณ์หรือโทเทมของราชวงศ์ ดังเช่นเจ้าฟ้าเมืองมว มีเสือเป็นสัญลักษณ์และชื่อของราชวงศ์ ในขณะที่เจ้าฟ้าเมืองแจ้ฝางมีตัวต่อเป็นสัญลักษณ์

เจ้าฟ้ามีหน้าที่บริหารจัดการและปกครองเมืองตามโบราณราชประเพณี โดยมีคณะอำมาตย์เป็นผู้ช่วยทำงาน มีพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่เป็นที่ปรึกษา คนไทถือว่าแม้แต่เจ้าฟ้าเองก็ไม่มีสิทธิในการทำผิดโบราณราชประเพณีและหลักธรรมสำคัญๆทางพุทธศาสนา การทำผิดประเพณีอาจกลายเป็นสาเหตุสำคัญทำให้เจ้าฟ้าถูกโค่นล้มลงจากอำนาจหรือถูกลอบสังหารจากศัตรูคู่แข่งทางการเมือง<sup>28</sup>

คนไทแต่โบราณมามีความเชื่อว่าเจ้าฟ้าต้องเป็นผู้เปี่ยมด้วยเมตตาธรรม รักราษฎรดุจลูกหลานและเป็นนักรบผู้เก่งกล้าสามารถยามศึกสงคราม การปกครองในลักษณะกட்சัมแห่งราษฎร ดังเช่น การบูตริศภาซีมากเกินไป อาจส่งผลให้ราษฎรแสดงอาการแข็งข้อกระด้างกระเดื่องด้วยการไม่ยอมจ่ายภาษี ตามมาด้วยการอพยพหลบหนีไปอยู่เมืองอื่น<sup>29</sup> การอพยพโยกย้ายของราษฎรเพื่อไปสวามิภักดิ์ต่อเจ้าฟ้าเมืองอื่นย่อมเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อสิทธิธรรมในการปกครองของเจ้าฟ้าพระองค์นั้น การอพยพของ

<sup>27</sup> T'ien (1949:53)

<sup>28</sup> Scott (1910: 429)

<sup>29</sup> Scott (1900: 286)



ราษฎรทำให้กำลังไพร่พลและอำนาจของเจ้าฟ้าลดลง และอาจเป็นจุดเริ่มต้นของการกบฏแข็งข้อจากประชาชนที่ต้องการโค่นล้มผู้นำของตนลง

เจ้าฟ้ายังมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นตัวแทนของเมือง ในความสัมพันธ์กับเมืองอื่นๆ เจ้าฟ้าจึงต้องพยายามผูกสัมพันธ์ไมตรีอันดีกับเจ้าฟ้าเมืองอื่นๆ โดยผ่านการแต่งงานเพื่อสร้างความใกล้ชิดสนิทสนม ความเป็นญาติและพันธมิตรทางการเมืองให้มากที่สุด เจ้าฟ้าผู้เก่งกล้าสามารถทางการรบและสามารถแผ่ขยายพระราชอำนาจออกไปเหนือเมืองอื่นๆ มักส่งลูกชายหรือน้องของตนไปเป็นเจ้าฟ้าปกครองเมืองเหล่านั้น เจ้าฟ้าเมืองไทหลายเมืองจึงเป็นญาติกันทั้งโดยทางสายเลือดและการแต่งงาน เจ้าฟ้าเหล่านี้มักมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและไปมาหาสู่กันเป็นประจำ<sup>30</sup>

#### คณะอำมาตย์

เจ้าฟ้าผู้เป็นประมุขของเมือง ทำการบริหารและปกครองไพร่ฟ้าโดยกลไกของคณะอำมาตย์<sup>31</sup> ซึ่งเป็นที่ปรึกษาของเจ้าฟ้า คณะอำมาตย์มีจำนวนตั้งแต่ 4-12 คนหรืออาจมากกว่านั้น ตามแต่ขนาดของเมืองและอำนาจอิทธิพลของเจ้าฟ้าเมืองนั้น คณะอำมาตย์ทำหน้าที่คล้ายคลึงกับคณะรัฐมนตรี โดยมีการประชุมปรึกษาหารือข้อราชการงานเมืองต่างๆ ร่วมกับเจ้าฟ้าเป็นประจำทุกๆ 5 วัน คณะอำมาตย์มีหัวหน้าหรืออำมาตย์หลวงเป็นประธาน อำมาตย์หลวงสืบทอดตำแหน่งโดยสายเลือดจากพ่อไปสู่ลูกและเป็นบุคคลผู้มีอำนาจและอิทธิพลสูง อำมาตย์หลวงเป็นผู้ดูแลกิจการบ้านเมืองยามเจ้าฟ้าเจ็บไข้ได้ป่วย เดินทางไปยังเมืองอื่น หรือยามเมื่อตำแหน่งเจ้าฟ้าว่างลง คณะอำมาตย์ทั้งหมดได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าฟ้าโดยตรงภายใต้คำแนะนำของอำมาตย์หลวง โดยปกติแล้วคณะอำมาตย์มักมาจากญาติสนิทของเจ้าฟ้า ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาหรือส่งไปดูแลกิจการด้านต่างๆ เช่น การจัดเก็บภาษี การดูแลกองทัพ หรือ การตัดสินคดีความต่างๆ เป็นต้น

คณะอำมาตย์ทำหน้าที่บริหารงานบ้านเมืองในนามของเจ้าฟ้า โดยมอบหมายงานให้เจ้าหน้าที่ในระดับท้องถิ่นเป็นผู้ปฏิบัติภารกิจ อำมาตย์แต่ละคนไม่มีเงินเดือนประจำ แต่ได้รับส่วนแบ่งของที่ดิน และสามารถใช้ประโยชน์จากผลผลิตเหนือที่ดินนั้น

<sup>30</sup> โปรดดู Harvey and Barton (1930: 15)

<sup>31</sup> คนไทออกสำเนียงเรียกว่าอะหมาค

โดยไม่ต้องเสียภาษี นอกจากนั้น อำมาตย์ยังได้รับค่าธรรมเนียมจากการตัดสินคดีความ ได้รับของขวัญของกำนัลจากพ่อค้าและราษฎรทั่วไป

### ปู่เหงและปู่เก้

ผู้นำที่มีความสำคัญสูงสุดในระดับท้องถิ่น คือ ปู่เหงและปู่เก้ คำว่า “เหง” ในภาษาไทยแปลว่าหนึ่งพัน ปู่เหงซึ่งเป็นชื่อเรียกหัวหน้าของกลุ่มบ้านหรือผู้ดูแลหมู่บ้านหลายๆหมู่บ้านในบริเวณหนึ่ง จึงสันนิษฐานว่าอาจมาจากธรรมเนียมปฏิบัติที่ให้ปู่เหงมีหน้าที่เก็บภาษีเป็นข้าวหนึ่งพันถังเพื่อส่งมอบให้กับเจ้าฟ้าเป็นประจำทุกปี ปู่เหงเป็นหัวหน้ากลุ่มบ้านซึ่งได้รับแต่งตั้งโดยตรงจากเจ้าฟ้า โดยปรกติแล้ว ปู่เหงมักมาจากครัวเรือนที่มีอิทธิพลและเป็นต้นน้ำต้นตาของท้องถิ่น ปู่เหงสืบทอดตำแหน่งจากพ่อไปสู่ลูกชาย หรือคนภายในตระกูลเดียวกัน

ปู่เหงมีหน้าที่สำคัญในการดูแลทุกข์สุขของราษฎรในกลุ่มบ้านของตน คอยดูแลความสงบเรียบร้อย ปรามโจรผู้ร้าย เก็บภาษี ตัดสินคดีความหากมีผู้ร้องเรียน และกำกับดูแลการทำงานของปู่เก้หรือผู้ใหญ่บ้านในอาณาเขตของตน ปู่เก้มีหน้าที่คล้ายคลึงกับปู่เหงในระดับย่อยลงมา คือ เป็นหัวหน้าหมู่บ้าน ทำหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของลูกบ้าน ตัดสินคดีความเมื่อเกิดข้อพิพาทบาดหมาง เก็บภาษีเพื่อส่งต่อให้ปู่เหง หน้าที่สำคัญประการหนึ่งของปู่เก้ คือ การแบ่งที่นาให้กับราษฎรในหมู่บ้าน คนไทถือว่าที่นาทั้งหมดเป็นของเจ้าฟ้า ชาวบ้านจึงมีเพียงสิทธิในการใช้และการครอบครองที่นาตามที่ได้รับจัดสรรจากปู่เก้เท่านั้น เมื่อมีครัวเรือนเพิ่มขึ้นหรือมีราษฎรอพยพเข้ามาอยู่ใหม่ หมู่บ้านนั้นก็จำเป็นต้องมีการจัดสรรแบ่งปันที่ดินทำกินกันใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับจำนวนครัวเรือนที่เพิ่มขึ้น โดยมีปู่เก้เป็นผู้ดำเนินการจัดสรรที่ดินให้กับราษฎรในหมู่บ้านของตน ปู่เก้เป็นบุคคลที่ชาวบ้านเลือกและส่งชื่อเพื่อให้เจ้าฟ้าทำการแต่งตั้ง โดยทฤษฎีแล้ว หากชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่พอใจการทำงานของปู่เก้หรือปู่เหง ชาวบ้านอาจรวมตัวกันและส่งผู้อาวุโสของหมู่บ้านไปร้องเรียนต่ออำมาตย์หรือเจ้าฟ้าเพื่อให้ทำการปลดปู่เหงและปู่เก้ออกจากตำแหน่งได้ตลอดเวลา แต่เหตุการณ์เช่นนี้มักไม่ค่อยได้รับการบันทึกเอาไว้และไม่เคยเกิดขึ้นในบ้านหลักช้าง ตามความทรงจำของผู้อาวุโสของหมู่บ้าน

### ชนชั้นทางสังคม

สังคมไทได้คงแต่โบราณมาประกอบไปด้วยชนชั้นเพียง 2 ชนชั้นด้วยกัน คือ เจ้านายกับคนธรรมดา ชนชั้นเจ้านายรวมถึงเจ้าฟ้า พระราชวงศ์และเครือญาติ รวมทั้งคณะอำมาตย์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นญาติของเจ้าฟ้า การที่คนไทยนับญาติทั้งสองฝ่าย อีกทั้งการที่เจ้าฟ้ามีเทวีหลายคน ทำให้กลุ่มเครือญาติหรือจำนวนคนที่อ้างตัวเป็นญาติกับเจ้าฟ้าอาจมีปริมาณค่อนข้างมาก ลีช<sup>32</sup> เสนอว่าชนชั้นเจ้านายในสังคมไทอาจหมายรวมถึงบุคคลที่สามารถโน้มน้าวให้บริวารและคนรอบข้างเรียกตนด้วยตำแหน่งต่างๆที่บ่งบอกการเป็นสมาชิกของชนชั้นเจ้านาย เช่น คำว่า เจ้า หรือ ขุน โดยอ้างความสัมพันธ์ระหว่างตนกับเจ้าฟ้า ในกลุ่มชนชั้นเจ้านาย การที่เจ้าฟ้าเป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์และตำแหน่งฐานะทางสังคมภายในชนชั้น ทำให้การนับญาติหรือการสืบสายเลือดข้างพ่อมีความสำคัญมากกว่าการนับญาติข้างแม่

ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินโดยทั่วไปคือ ชาวนา ผู้ได้รับสิทธิในการใช้ที่ดินของเจ้าฟ้า ตามการจัดสรรแบ่งปันของปู่เก่ ชาวนามีฐานะทางสังคมต่ำกว่าเจ้านาย เป็นผู้ทำการผลิตทำมาหากินเลี้ยงสังคม ในขณะที่เจ้านายเป็นผู้ปกครอง ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินจำเป็นต้องแสดงความเคารพต่อเจ้านาย ปฏิบัติตามคำสั่ง ทำงานรับใช้และจ่ายภาษีให้กับเจ้านาย ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินยังแบ่งออกได้เป็นสองกลุ่ม ซึ่งมีฐานะแตกต่างกัน<sup>33</sup> กลุ่มแรกซึ่งก่อปรเป็นประชากรส่วนใหญ่ของสังคมไทได้คง คือ ชาวนา ซึ่งทำการเพาะปลูก รวมทั้งกลุ่มพ่อค้าและช่างฝีมือต่างๆ ส่วนกลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มไพร่ที่ทำงานต่ำ โดยอาชีพเป็นผู้ทำบาปหรือละเมิดศีลข้อห้ามทางพุทธศาสนา เช่น คนฆ่าสัตว์ ชาวประมง คนต้มเหล้าขาย เป็นต้น คนไทมักมองคนกลุ่มนี้ว่ามีสถานภาพที่ต่ำกว่าชาวนาหรือพ่อค้าทั่วไป นอกจากนั้นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เช่น ขางหรือจิงโป ก็มักได้รับการจัดแบ่งให้อยู่ในสถานะต่ำกว่าคนธรรมดาทั่วไป

แม้ว่าสังคมไทจะแบ่งชนชั้นเจ้านายและบ่าวไพร่ออกจากกันอย่างชัดเจน แต่ละชนชั้นมีกฎเกณฑ์กำหนดพฤติกรรมที่แตกต่างกันอย่างเด่นชัดก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติการแบ่งชนชั้นไม่ได้ทำให้ผู้คนในแต่ละชนชั้นแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด ในชีวิตประจำวัน สมาชิกของชนชั้นเจ้านายกับบ่าวไพร่มีการแต่งงานข้ามชนชั้นกันอยู่เสมอๆ

<sup>32</sup> Leach (1934: 213-214)

<sup>33</sup> งานเขียนเกี่ยวกับสังคมไทในรัฐฉานและได้คง ที่กล่าวถึงโครงสร้างสังคมและการจัดแบ่งชนชั้นของคนไทนั้น มีผู้น้อยมาก Milne (1910) และ Leach (1954) พูดถึงประเด็นเหล่านี้บ้างแต่ก็มีรายละเอียดค่อนข้างน้อย

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแต่งงานระหว่างผู้ชายจากชนชั้นเจ้านายกับลูกสาวของชาวบ้าน ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาและปรากฏอยู่ดาษดื่น ในทำนองเดียวกัน เทวีหรือภริยาม่ายของเจ้าฟ้าที่เสียชีวิตไปแล้ว อาจแต่งงานใหม่กับชาวบ้าน ก็ปรากฏให้เห็นบ่อยครั้ง<sup>34</sup> การแต่งงานข้ามชนชั้นจึงเป็นเรื่องธรรมดา ประเด็นที่น่าสนใจมีอยู่ว่า ลักษณะของการแบ่งชนชั้นในสังคมไทยมิได้เป็นการแบ่งแยกอย่างเด็ดขาด ชนชั้นมีลักษณะเป็นระบบของการจัดตำแหน่งทางสังคม ผู้มีตำแหน่งต่ำกว่ายอมรับอำนาจและสถานภาพของผู้มีตำแหน่งสูงกว่า ด้วยการแสดงกิริยาท่าทางและความเคารพนบถ ชาวบ้านทั่วไปแสดงความนอบน้อมต่อปู่เฒ่า ปู่เฒ่าแสดงความนอบน้อมต่อปู่เหง่ ปู่เหง่แสดงความนอบน้อมต่ออำมาตย์ และคนทั้งหมดเหล่านี้แสดงความเคารพนบถต่อเจ้าฟ้า สืบต่อกันไปเป็นลำดับ เจ้าฟ้าเป็นผู้มีตำแหน่งสูงสุด มีฐานะสูงส่งและตัดขาดออกจากคนอื่นๆ ทั้งหมดสำหรับราษฎรทั่วไป เจ้าฟ้าดูเหมือนว่าอยู่สูงสุด จนเกือบจะเป็นเทพ และเจ้าฟ้าจำเป็นต้องรักษาระยะห่างทางสังคมนี้เอาไว้ ด้วยการแวดล้อมตนเองด้วยข้าราชการ พานักอาศัยในหอขนาดใหญ่ และพยายามรักษาความบริสุทธิ์ของวงศ์ตระกูล เพื่อแยกตนเองออกจากราษฎรธรรมดาทั่วไป

แต่สำหรับเจ้านายอื่นๆ ซึ่งอาจไม่มีความทะเยอทะยานที่จะขึ้นสู่ตำแหน่งทางการเมืองสูงสุด ความบริสุทธิ์ของชาติตระกูลอาจมิใช่สิ่งที่เขาจำเป็นต้องปกป้องหรือเป็นห่วงกังวลจนเกินไป เจ้านายเหล่านี้จึงมีความใกล้ชิดกับราษฎร ใช้ชีวิตประจำวันคลุกคลีกับประชาชนและอาจแต่งงานกับคนธรรมดา<sup>35</sup>

### กลุ่มและองค์กรทางสังคม

ในอดีตที่ผ่านมา กลุ่มทางสังคมที่สำคัญๆ ในหมู่บ้านชาวนาไทได้คง อาจแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภทด้วยกัน คือ กลุ่มเครือญาติ กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน กลุ่มหนุ่มสาว และกลุ่มผู้อาวุโส

กลุ่มเครือญาติ เริ่มต้นจากความสัมพันธ์ภายในครัวเรือนระหว่างพ่อแม่ลูกและขยายออกไปครอบคลุมญาติพี่น้องทั้งฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่ กลุ่มเครือญาติ คือ กลุ่มบุคคลที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกันที่สุด เป็นที่ปรึกษา เป็นพันธมิตรทางสังคม เป็นแหล่งกู่ยืม

<sup>34</sup> Pattaya (1959: 142)

<sup>35</sup> ใกล้เคียงกับแนวคิดของ Collis (1938: 134-135)

เงิน เป็นแรงงานสำคัญเมื่อมีการจัดงานมงคลหรืองานศพ ตลอดจนให้ความช่วยเหลือด้านต่างๆเมื่อญาติต้องการ

กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน เป็นองค์กรสังคมที่เกิดจากการขยายตัวของกลุ่มเครือญาติออกไปครอบคลุมเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้เคียงกัน เพื่อนฝูง และเจ้าของนาผืนติดกัน กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานส่งสมาชิกครัวเรือนไปช่วยงานตามที่ได้รับคำร้องขอ ช่วยให้งานหนักเช่นการดำนาหรือเกี่ยวข้าว กลายเป็นงานง่ายและสนุกสนาน กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมและความช่วยเหลือเกื้อกูลกันในโอกาสอื่นๆ เช่น การสร้างบ้าน การจัดงานบุญ เป็นต้น หนุ่มสาวจากครัวเรือนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานกลุ่มเดียวกัน มักมีโอกาสดำเนินปะกัณระหว่างการทำงานในไร่ นา หรือในกิจกรรมทางสังคมอื่นๆ โอกาสสำหรับการพัฒนาความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างหนุ่มสาวเหล่านี้จนกระทั่งกลายเป็นความรักและการแต่งงานไปในที่สุดย่อมเป็นไปได้ค่อนข้างมาก พ่อแม่ของทั้งสองฝ่ายก็มักให้การสนับสนุนการแต่งงานระหว่างครัวเรือนที่ใกล้ชิดสนิทสนมกันเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว การแต่งงานยังช่วยให้สัมพันธ์ภาพภายในกลุ่มมีความแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น

กลุ่มทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในสังคมชาวนาไทได้คง คือ กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มทางสังคมในลักษณะนี้เป็นการรวมตัวกันของคนหนุ่มสาวที่มีอายุใกล้เคียงกัน คือ อายุระหว่าง 16-20 ปีเป็นส่วนใหญ่ หนุ่มสาวเหล่านี้มารวมกลุ่มกันเพื่อเป็นริ้วแรงสำคัญในการจัดกิจกรรมของชุมชน

กลุ่มหนุ่มสาวในสังคมชาวนาไทได้คง เริ่มต้นขึ้นจากการจับกลุ่มของเครือญาติหรือลูกพี่ลูกน้องวัยใกล้เคียงกัน 4-5 คน เพื่อช่วยงานของครัวเรือน เช่น เวลาจ้างงานแต่งงานหรืองานศพ คนหนุ่มสาวเหล่านี้ย่อมเป็นแรงงานสำคัญในการจัดสถานที่ ขนย้ายสัมภาระเครื่องมือเครื่องใช้ เป็นต้น เพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ในบางครั้ง กลุ่มหนุ่มสาวจะมีการจัดตั้งองค์กรอย่างเป็นทางการ โดยรวมเอาหนุ่มสาวจากเครือญาติกลุ่มต่างๆเข้าด้วยกันเพื่อเป็นแรงงานสำคัญในการจัดพิธีทางศาสนาที่สำคัญๆ เช่น การจัดงานปอยของหมู่บ้าน เป็นต้น

โดยปกติแล้ว หนุ่มสาวที่อายุย่างเข้าเกณฑ์แต่งงานจะเข้าร่วมกลุ่มหนุ่มสาวเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการเลื่อนสถานภาพทางสังคมจากเด็กไปเป็นผู้ใหญ่ กลุ่มหนุ่มสาวกลายเป็นองค์กรทางสังคมอย่างเป็นทางการ ภายใต้การกำกับดูแลของปู่ย่า ซึ่งทำการ

แต่งตั้งหัวหน้าของกลุ่มหนุ่มและกลุ่มสาว เพื่อทำหน้าที่ดูแลจัดการทำงานของกลุ่ม หมู่บ้านหลายแห่งที่มีขนาดใหญ่อาจมีการแบ่งกลุ่มหนุ่มสาวออกเป็นหลายกลุ่มเพื่อแข่งขันกันในการทำงานหรือแบ่งภาระรับผิดชอบกันออกไป กลุ่มหนุ่มสาวแต่ละกลุ่มพยายามหาสมาชิกใหม่ๆ จากครัวเรือนที่มีฐานะดีและจากหญิงสาวที่หน้าตาสวยงาม เพื่อเพิ่มกำลังและศักยภาพในการทำงานของกลุ่มตน กลุ่มหนุ่มสาวจะช่วยงานแทบทุกอย่างของหมู่บ้าน กลุ่มหนุ่มอาจทำหน้าที่ซ่อมแซมวัด จัดสถานที่ แบกโลงศพเพื่อไปฝัง<sup>36</sup> ในขณะที่กลุ่มสาวทำหน้าที่จัดดอกไม้ ทำความสะอาดสถานที่ ทำอาหารและล้างถ้วยชามเป็นต้น ในช่วงก่อนการปฏิวัติคอมมิวนิสต์ คนไทได้ลงนิยมนัดงานปอยโดยการที่ครัวเรือนแต่ละครัวเรือนจะผลัดกันเป็นเจ้าภาพ เพื่อนำของขวัญมามอบให้กับทางวัดประจำหมู่บ้าน ของขวัญที่นิยมนมอบให้กับทางวัด คือ ตู้ใส่พระพุทธรูปทำด้วยไม้สัก ลงรักปิดทอง และบรรจุพระพุทธรูปอยู่ภายใน กลุ่มหนุ่มจะทำหน้าที่เป็นผู้เดินทางไปยังรัฐฉานของพม่าเพื่อซื้อตู้และพระพุทธรูปเหล่านี้กลับมาถวายวัด กลุ่มหนุ่มสาวเป็นองค์กรทางสังคมซึ่งทำหน้าที่ฝึกอบรมหนุ่มสาวให้รู้จักช่วยเหลือสังคม เรียนรู้บทบาทหน้าที่ของการเป็นผู้ใหญ่ หนุ่มสาวจะเป็นสมาชิกของกลุ่มไปจนกระทั่งแต่งงานออกเรือนจึงยุติบทบาทภายในกลุ่มไป โดยมีหนุ่มสาวรุ่นใหม่เข้ามารับหน้าที่สืบทอด

กลุ่มทางสังคมที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากอีกกลุ่มหนึ่งในสังคมไทได้คง คือ กลุ่มผู้อาวุโส ซึ่งประกอบไปด้วยผู้ชายที่มีอาวุโสสูงสุดของแต่ละตระกูลในหมู่บ้าน โดยปรกติแล้ว กลุ่มผู้อาวุโสจะมีสมาชิกประมาณ 5-8 คน หรือมากกว่านั้น กลุ่มผู้อาวุโสจะได้รับเชิญไปเป็นพยานเวลามีการสู่ขอลูกสาว เป็นประธานในพิธีแต่งงาน เพื่อทำหน้าที่อบรมสั่งสอนคู่บ่าวสาวและทำให้การแต่งงานของคู่บ่าวสาวถูกต้องตามประเพณีของชุมชน กลุ่มผู้อาวุโสยังทำหน้าที่เป็นประธานในการแบ่งที่ดิน เพื่อดูแลผลประโยชน์ของครัวเรือนต่างๆ ซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มตระกูลของตน กลุ่มผู้อาวุโสยังเป็นที่ปรึกษาของปู่แก่ในการตัดสินใจตัดสินใจต่างๆ ภายในหมู่บ้าน กลุ่มผู้อาวุโสจึงเป็นองค์กรทางสังคมการเมืองที่มีความสำคัญและมีบทบาทอิทธิพลเป็นอย่างสูงในการกำหนดความเป็นไปในหมู่บ้าน

<sup>36</sup> คนไทมีความเชื่อว่าผู้ใหญ่มิควรทำหน้าที่แบกโลงศพ เพราะเป็นการเสียดายและเป็นกลางไม่ดี

### องค์กรการเมืองกับการเปลี่ยนแปลงสังคม

ภายหลังการปฏิวัติในปีค.ศ. 1949 เมืองต่างๆในเขตใต้คงหรือเค่อหงถูกรัฐบาลจีนยุบอาณาเขตรวมกันแล้วแบ่งใหม่ออกเป็น 5 อำเภอ (ก๊าง) คือ หมางซื่อหรือเมืองซอน; เมืองตีหรือเหลียงเหอ; เมืองวันหรือหลงชวน; เมืองล่าหรือหลิงเจียง และเมืองมาวหรือรู่ลี่ แต่ละอำเภอมีนายอำเภอ (ปู่ก๊าง) ซึ่งทางการจีนแต่งตั้งจากประชาชนในท้องถิ่นให้ทำหน้าที่บริหารราชการ โดยมีตัวแทนที่ได้รับเลือกจากประชาชนเข้าไปนั่งในสภาท้องถิ่นทำหน้าที่กำกับดูแลการทำงานของนายอำเภอ

พรรคคอมมิวนิสต์จีนได้พยายามเข้ามามีอิทธิพลเหนือชีวิตทางสังคมของคนไท โดยส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาดำเนินการและกำกับดูแลการจัดตั้งองค์กรทางสังคมการเมืองอย่างเป็นทางการขึ้นมา 4 แบบด้วยกัน คือ กรรมการหมู่บ้าน กองทัพประชาชนระดับหมู่บ้าน สมาคมผู้หญิง และสมาคมชาวนา เจ้าหน้าที่ของอำเภอจะเปิดโอกาสให้ประชาชนเลือกปู่เก้ โดยการเลือกตั้งทางอ้อม กล่าวคือ เจ้าหน้าที่จะทำการคัดเลือกผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมจะเป็นปู่เก้ 2-3 คน<sup>37</sup> และให้สมาชิกของหมู่บ้านลงคะแนนเสียงเลือกตั้งบุคคลที่ตนต้องการ นอกจากนั้น สมาชิกของหมู่บ้านยังลงคะแนนเลือกคณะกรรมการหมู่บ้านอีก 10 คน ทำหน้าที่บริหารจัดการและดำเนินงานของหมู่บ้าน ประธานคณะกรรมการหมู่บ้านหรือปู่เก้ คนใดคนหนึ่ง จะเข้าเป็นสมาชิกของคณะกรรมการพรรคคอมมิวนิสต์ในระดับตำบลต่อไป กองทัพปลดปล่อยประชาชนจีนยังส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาจัดตั้งกองทัพประชาชนในระดับหมู่บ้าน คัดเลือกชายหนุ่มร่างกายแข็งแรงเพื่อฝึกอบรมหน้าที่และยุทธวิธีทางการทหาร เพื่อให้ทำหน้าที่ดูแลความสงบสุขภายในหมู่บ้านและเป็นกำลังพลสำรองของกองทัพต่อไป พรรคคอมมิวนิสต์ยังส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาจัดตั้งกลุ่มผู้หญิง เพื่อจัดอบรมสัมมนาให้ผู้หญิงมี “ความคิด” ทันสมัย ไม่ยึดติดกับประเพณีโบราณ มีความเป็นผู้นำ และเข้าร่วมในการกิจกรรมทางสังคมมากขึ้น พรรคคอมมิวนิสต์ยังทำการจัดตั้งสมาคมชาวนาในระดับหมู่บ้านขึ้น เพื่อทำหน้าที่เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีมาร์กซิสต์ อุดมการณ์ของประธานเหมา ตลอดจนนโยบายสำคัญของรัฐบาล เช่น นโยบายนารวม หรือเทคนิคในการปลูกพืชชนิดใหม่ๆ เป็นต้น

<sup>37</sup> โดยทางการจีนเป็นผู้กำหนดคุณสมบัติเหล่านี้ ในทางปฏิบัติ ทางอำเภอจะคัดเลือกบุคคลที่ไว้วางใจได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวบ้านที่ผ่านการอบรมหลักสูตรและทฤษฎีมาร์กซิสต์แก่นิสิตของทางการมาแล้ว

การที่รัฐบาลจีนเข้ามามีบทบาทอิทธิพลในการจัดตั้งองค์กรสังคมในระดับหมู่บ้าน ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมชานาไทได้คงหลายประการด้วยกัน คณะกรรมการหมู่บ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ เริ่มมีบทบาทในการตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการต่างๆภายในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น และก่อให้เกิดความขัดแย้งกับกลุ่มผู้อาวุโส ซึ่งเป็นกลุ่มอิทธิพลเดิมของหมู่บ้าน ระบบคุณค่าและประเพณีเดิมที่กำหนดให้เพศ อายุและความอาวุโสเป็นตัวชี้วัดฐานะทางสังคม เริ่มถูกท้าทายอย่างรุนแรง ความขัดแย้งในลักษณะเช่นนี้ประทุขึ้นถึงขีดสุดในช่วงของการปฏิวัติวัฒนธรรม สามฟองได้เล่าถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบ้านหลักข้างดังนี้

“กลุ่มเรดการ์ดนำเอาผู้อาวุโสของหมู่บ้านไปกักบริเวณไว้ในตึกหลังหนึ่งของโรงเรียนประจำหมู่บ้าน ซึ่งถูกเรียกชื่อใหม่ว่าเป็นบ้านพักคนชราและโรงเรียนเด็ก โดยกำหนดให้ผู้อาวุโสมีหน้าที่ในการเลี้ยงเด็ก เพื่อให้พ่อแม่สามารถทำงานในไร่นาได้อย่างเต็มที่”

การจัดตั้งองค์กรทางสังคมในรูปแบบใหม่ๆ ยังทำให้แบบแผนพฤติกรรมและบรรทัดฐานทางสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ผู้ใหญ่และผู้อาวุโสเริ่มรู้สึกอึดอัดกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นลำดับ การจัดตั้งสมาคมชานาและระบบสหกรณ์ในหมู่บ้านเพื่อดูแลจัดการระบบการผลิตแบบรวม ยังทำให้ครัวเรือนสูญเสียอำนาจในการตัดสินใจและการจัดการผลิตของตน ครัวเรือนชานาไทเริ่มรู้สึกอึดอัดขัดเคืองเมื่อระบบสหกรณ์เข้ามาเข้าก็เข้าการและกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดการผลิตภายในครัวเรือนของตน ปัญหาการผลิตส่งผลให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงมากขึ้น เมื่อผลผลิตจากบ้านหลักข้างถูกนำไปเลี้ยงประชากรในเมืองจนทำให้ปริมาณอาหารของหมู่บ้านลดลงอย่างไม่เคยมีมาก่อน

ในขณะเดียวกัน ชาวเขเริ่มอพยพย้ายถิ่นเข้ามาตั้งรกรากทำมาหากินในแถบเมืองขอนแก่นเพิ่มขึ้นอย่างไม่เคยมีมาก่อน จนกระทั่งคนไทเริ่มรู้สึกว่าตนเองกลายมาเป็นชนกลุ่มน้อย ระบบการปกครองก็เริ่มถูกครอบงำโดยรัฐบาลจีนเพิ่มมากขึ้น แม้ว่าได้คงจะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของจีนมาเป็นเวลานานหลายศตวรรษ และราชสำนักจีนถือว่าได้คงเป็นส่วนหนึ่งของจีนเสมอมาก็ตาม หากแต่อิทธิพลของจีนก็จำกัดอยู่แค่เพียงการแต่งตั้งหรือรับรองฐานะของเจ้าฟ้า และปล่อยให้เจ้าฟ้าทำหน้าที่ปกครองราษฎรของตนโดยทางการเงินไม่เข้ามาเกี่ยวข้องกับกิจการภายในของคนไท ด้วยเหตุนี้เอง คนไทแต่



ไหนแต่ไรมา จึงไม่รู้สึกรังเกียจของจีนเหนือชีวิตทางสังคมการเมืองของตน หากแต่ภายหลังการปฏิวัติคอมมิวนิสต์ รัฐบาลจีนเริ่มพยายามเข้ามามีอิทธิพลเพิ่มมากขึ้น ด้วยการปลุกระดมมวลชน เผยแพร่อุดมการณ์และความคิดที่ถูกต้อง ตลอดจน เข้ามาทำการจัดตั้งองค์กรสังคมในรูปแบบใหม่ๆ การยกเลิกระบบเจ้าฟ้าในปีค.ศ. 1953 ทำให้คนไทยจำนวนไม่น้อยตกอยู่ในอาการหวาดผวาระงับไม่ได้ต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จึงตัดสินใจหลบหนีจากระบบการปกครองใหม่ที่ถูกรับรองว่ากดขี่ข่มเหง ไปอยู่เมืองอื่นในรัฐฉานของพม่า การรื้อหอเจ้าฟ้า การเผาวัดและคัมภีร์ทางศาสนา การจับเจ้าจอง<sup>38</sup> ลี้กไปเป็นกบฏและถูกบังคับให้ทำงานหนัก การเหม็นแค้นและมาตรการเจ้าฟ้าและครอบครัวในช่วงการปฏิวัติวัฒนธรรม ส่งผลให้คนไทยเกิดความรู้สึกบีบคั้นทางด้านจิตใจอย่างรุนแรง และกลายเป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความรู้สึกขัดแย้งทางด้านชาติพันธุ์ระหว่างคนไทยกับคนเข้ ตลอดจนการผลิตใหม่ของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนไทในเวลาต่อมา

แม้เมื่อตั้งเสี้ยวผิงขึ้นครองอำนาจในปีค.ศ. 1976 เป็นต้นมา รัฐบาลจีนจะดำเนินนโยบายที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีเสรีภาพในการจัดการผลิตและการค้าเพิ่มมากขึ้น ยุบเลิกระบบนารวม คอมมูน ตลอดจนองค์กรสังคมที่รัฐบาลเคยจัดตั้งในหมู่บ้าน หากแต่ความรู้สึกขัดแย้งและรอยแผลที่บาดลึกในจิตใจของคนไทก็ยังคงปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน คนไทเริ่มมีความรู้สึกที่รัฐบาลจีนหรือคนเข้ เข้ามายุ่งย้อมในชีวิตของคนมากจนเกินไป และเริ่มแสดงความรู้สึกต่อต้านชาวเข้ด้วยรูปแบบและสัญลักษณ์ต่างๆ<sup>39</sup>

ในบ้านหลักช้าง ความรู้สึกต่อต้านชาวเข้ถูกแสดงออกในรูปแบบต่างๆ เช่น การเลือกที่จะไม่ขายข้าวใหม่ให้กับพ่อค้าชาวเข้ หากแต่ขายให้แก่เฉพาะชาวเกาที่เหลือนินจากปีก่อนแล้วเท่านั้น การไม่อนุญาตให้ลูกหลานแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน ตลอดจน กรณีความขัดแย้งในเรื่องของการแบ่งที่ดินครั้งล่าสุดเมื่อปีค.ศ. 1994

ช่วงปลายทศวรรษที่ 1980 ครัวเรือนชาวเข้ 5 ครัวเรือน อพยพเข้ามาตั้งรกรากในบ้านหลักช้าง โดยซื้อที่ดินภายในหมู่บ้านจากคนไทยแล้วปลูกบ้านอยู่อาศัยบริเวณปากทางเข้าหมู่บ้าน<sup>40</sup> ในปีค.ศ. 1994 การเพิ่มขึ้นของครัวเรือนชาวนาไททำให้คณะ

<sup>38</sup> คนไทเรียกพระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนาว่าเจ้าจอง คำว่าจองแปลว่าวัด

<sup>39</sup> เราจะพิจารณาประเด็นนี้อย่างละเอียดในบทที่ 7

<sup>40</sup> ทางกรจีนถือว่าที่นบ้าน หรือบริเวณที่ใช้ปลูกสร้างบ้านเรือนภายในหมู่บ้าน เป็นทรัพย์สินส่วนตัวที่สามารถซื้อขายได้ แต่ที่นเป็นของรัฐและไม่อนุญาตให้มีการซื้อขายเกิดขึ้น

กรรมการที่ดินของหมู่บ้านและกลุ่มผู้อาวุโสของหมู่บ้าน<sup>41</sup> เริ่มประชุมปรึกษาหารือกัน เพื่อทำการจัดสรรที่ดินของหมู่บ้านครั้งใหม่ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การประชุมประกอบไปด้วยปู่แก่ คณะกรรมการที่ดิน กลุ่มผู้อาวุโส ตัวแทนของครัวเรือนทุกครัวเรือนในหมู่บ้าน และเจ้าหน้าที่จากอำเภอซึ่งเข้ามาทำหน้าที่เป็นสักขีพยาน ในการประชุมครั้งนั้น ครัวเรือนชาวเข้ทั้ง 5 ครัวเรือน ได้ยื่นข้อเรียกร้องต่อคณะกรรมการที่ดิน เพื่อขอส่วนแบ่งที่ดินในฐานะที่เป็นครัวเรือนสมาชิกบ้านหลักช้างที่ยังไม่เคยมีที่นามา ก่อน การเรียกร้องขอส่วนแบ่งที่ดินก่อให้เกิดการทู่เถียงกันอย่างหนัก ระหว่างคณะกรรมการที่ดินของหมู่บ้านกับครัวเรือนชาวเข้ผู้เข้ามาอยู่ใหม่ ยี่ ซึ่งเป็นประธานคณะกรรมการที่ดินของหมู่บ้านในขณะนั้นได้เล่าว่า “คณะกรรมการที่ดินไม่ยอมแบ่งที่ดินให้พวกเข้ เพราะพ่อมันไม่เคยเบิกนบ้านหลักช้างมาก่อน” เหตุผลของคณะกรรมการที่ดินมีอยู่ว่า ชาวเข้ไม่ได้เป็นสมาชิกที่แท้จริงของหมู่บ้าน และปู่ตายายหรือบรรพบุรุษของคนเหล่านี้ไม่ได้มีส่วนร่วมในการแบ่งบ้านแบ่งเมือง ก่อร่างสร้างตัว และทำมาหากินบนที่ดินของหมู่บ้านมาก่อน คนเหล่านี้จึงไม่มีสิทธิการใช้ที่ดินของหมู่บ้าน ดังเช่นลูกหลานบ้านหลักช้างคนอื่นๆ ซึ่งมีสิทธิในฐานะผู้สืบสายเลือดมาจากบรรพบุรุษ

เจ้าหน้าที่จากอำเภอซึ่งเป็นชาวเข้ อ้างว่า คนเหล่านี้มีสิทธิตามกฎหมาย เพราะมีลำมะโนคร้วระบุว่าอยู่อาศัยในบ้านหลักช้างอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ทั้งหมดต่างก็เป็นพลเมืองของประเทศจีนด้วยกันทั้งสิ้น แม้กระนั้นก็ดี ปู่แก่ คณะกรรมการที่ดินและผู้อาวุโสของหมู่บ้าน ต่างก็ไม่ยินยอมให้ครัวเรือนชาวเข้มีสิทธิในที่ดินของหมู่บ้านตามที่เจ้าหน้าที่อ้าง แม้เจ้าหน้าที่ได้ข่มขู่ว่าจะทำเรื่องไปยังอำเภอเพื่อให้พิจารณาปลดคณะกรรมการที่ดินชุดนี้ รวมทั้งถอดถอนตำแหน่งของปู่แก่ แต่ชาวหลักช้างก็ยังคงยืนกรานตามมติเดิม การประชุมเพื่อพิจารณาปัญหาในเรื่องนี้กระทำติดต่อกันถึง 5 ครั้งด้วยกันก็ยังไม่ได้ข้อยุติ จนฤดูทำนาของปีนั้นใกล้เข้ามา การหาข้อยุติในปัญหานี้ไม่ได้ ทำให้การจัดแบ่งที่ดินไม่อาจดำเนินต่อไปได้ ชาวนาไทครัวเรือนอื่นๆซึ่งยังไม่เคยได้รับการจัดสรรที่ดิน พลอยได้รับผลกระทบจากปัญหานี้ไปด้วย

<sup>41</sup> ภายหลังปีค.ศ. 1976 กลุ่มผู้อาวุโสเริ่มกลับเข้ามามีบทบาทและอิทธิพลในกิจกรรมต่างๆของหมู่บ้านเช่นเดิม

หลังจากหุ่มเถียงกันอย่างหนักเป็นระยะเวลาานหลายวันติดต่อกัน คณะกรรมการที่ดินได้มีมติเสนอให้ที่ประชุมหมู่บ้านแบ่งที่นาให้ครัวเรือนชาวเข 5 ครัวเรือน โดยให้เนื้อที่เพียง 1 ใน 3 ของที่ดินที่ครัวเรือนชาวไทได้รับ นั่นคือ ครัวเรือนชาวเขจะได้ที่นาไปครัวเรือนละ 3 ไร่ ครัวเรือนชาวเขทั้งหมดประท้วงคำตัดสินใจครั้งนี้ แต่คณะกรรมการที่ดินก็ยืนยันว่า “ให้ได้แค่นี้ ไม่เอาก้อย่นอา”

แม้ว่าชาวหลักช้างจะเกรงกลัวต่ออำนาจของเจ้าหน้าที่อำเภอและตัวแทนของทางการจีน ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ฝังใจมาตั้งแต่ช่วงหลังการปฏิวัติคอมมิวนิสต์ แต่ชาวบ้านต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า “เรื่องทีนา ยอมกันไม่ได้” และในท้ายที่สุด ครัวเรือนชาวเขก็ยินยอมตามคำตัดสินของคณะกรรมการที่ดินและรับที่ดินตามจำนวนดังกล่าว นับแต่นั้นมา ชาวหลักช้างยังได้ออกกฎของหมู่บ้านห้ามมิให้ครัวเรือนใดขายที่ดินให้กับคนภายนอกหมู่บ้านเป็นอันขาด เพื่อมิให้เหตุการณ์ทำนองนี้เกิดขึ้นอีกในอนาคต

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากกรณีการแบ่งที่นา อาจเป็นเพียงกรณีตัวอย่างอันหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าคนไท ในฐานะชนกลุ่มน้อยซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของจีนมาเป็นเวลานาน แม้ว่าจะยอมรับอำนาจของผู้ปกครอง และรับเอาอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมประเพณีของจีนหลายประการมาเป็นของตน ยอมรับว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของประเทศจีนอย่าง ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่ในขณะเดียวกัน คนไทเองก็ได้เป็นฝ่ายหนึ่งเคยรรับการกระทำของรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่พยายามต่อสู้ดิ้นรนเพื่อสิทธิในการกำหนดและจัดการชีวิตของตนเอง อีกทั้งพยายามต่อสู้แย่งชิงอำนาจในการนิยามความหมายของอัตลักษณ์แห่งความเป็นไท ซึ่งผูกโยงอย่างแนบแน่นกับการเป็นชาวนา ที่ดิน ข้าว พุทธศาสนา และสัญลักษณ์ทางชาติพันธุ์อื่นๆ เราจะกลับมาพิจารณาประเด็นนี้อย่างละเอียดอีกครั้งหนึ่งในช่วงสุดท้าย

## บทที่ 5

### ความเชื่อและพิธีกรรมของคนไทได้คัง

ระบบความเชื่อและพิธีกรรมของคนไทได้คัง วางอยู่บนพื้นฐานของพุทธศาสนา นิกายเถรวาท ซึ่งแพร่เข้ามาในกลุ่มคนไทได้คัง ผ่านทางพม่าและคนไทในรัฐฉาน แม้ว่าพุทธศาสนาจะก่อกำเนิดขึ้นในประเทศอินเดียเมื่อกว่า 2,500 ปีมาแล้ว แต่ร่องรอยหลักฐานของพุทธศาสนาเริ่มปรากฏขึ้นในพม่าเป็นครั้งแรกในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 5<sup>1</sup> และเริ่มปรากฏในตำนานของคนไทรัฐฉานและไทได้คัง โดยในตำนานเหล่านั้นได้พูดถึงบรรพบุรุษของคนไทว่านับถือพุทธศาสนามาตั้งแต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 6<sup>2</sup>

พุทธศาสนาและความเชื่อในพุทธศาสนา มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อวิถีชีวิตและโลกทัศน์ของคนไท จนทำให้นักวิชาการบางท่านเสนอว่า ความเป็นไทกับการนับถือศาสนาพุทธนั้นเป็นสิ่งเดียวกัน<sup>3</sup> พุทธศาสนายังรากฝังลึกลงในวัฒนธรรม ศิลปะดนตรี สถาปัตยกรรม ระบบความเชื่อ และวิถีคิดของคนไทได้คัง และยังคงมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของคนไทสืบมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าพุทธศาสนาจะถูกเบียดเบียนอย่างรุนแรงในช่วงการปฏิวัติวัฒนธรรม มีการเผาผลาญวัดวาอาราม รื้อเจดีย์ จับพระภิกษุสงฆ์และสามเณรสึก เผาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพุทธศาสนา เป็นต้น หากแต่นับเนื่องจากปีค.ศ. 1980 เป็นต้นมา วัดและศาสนาสถานต่างๆ ในเขตได้คัง รวมทั้งวัดในหมู่บ้านหลักช้าง เริ่มค่อยๆ ได้รับการบูรณะซ่อมแซมหรือสร้างใหม่ขึ้นมาโดยตลอด

เมื่อมองในด้านของวัฒนธรรม คงอาจมิใช่คำกล่าวอ้างจนเกินไป หากเราจะบอกว่า วัฒนธรรมของคนไทได้คังแทบทั้งหมด ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อในพุทธศาสนา พิธีกรรมสำคัญๆ ตลอดจน งานบุญงานกุศล และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการผลิต

<sup>1</sup> ไพรศุ Cooedes (1968: 17-18)

<sup>2</sup> ไพรศุ นันทสิงห์ (2540)

<sup>3</sup> Leach (1959)

และชีวิตประจำวันของคนไทย ล้วนแล้วแต่ผูกพันกับพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น นิทานชาดก ซึ่งเล่าถึงชีวิตของพระพุทธเจ้าในชาติภพต่างๆ ก่อนจะมาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้กลายมาเป็นส่วนสำคัญของตำนาน และนิทานพื้นบ้านของคนไทยได้คง รูปแบบของสถาปัตยกรรม เช่น วัด เจดีย์ เป็นการผสมผสานศิลปแนวพุทธของพม่าเข้ากับสัญลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนไทยได้คง เช่น รูปนกกยูง และกลองยาว เป็นต้น นาฏศิลป์ของคนไทยได้คง ดังเช่น ระบำนกอินทรี ซึ่งก็ได้รับอิทธิพลมาจากประเพณีการเฉลิมฉลองเพื่อต้อนรับพระพุทธเจ้าเสด็จกลับลงมายังโลก ตามความเชื่อของคนไทย วิธีคิดเกี่ยวกับโลกและจักรวาล สัมพันธภาพระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม สัมพันธภาพระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน และระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติอื่นๆ ล้วนมีรากฐานมาจากความเชื่อทางพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น

ศาสนาพุทธมีความสำคัญทั้งในระดับวัฒนธรรม และยังมีอิทธิพลต่อชีวิตทางสังคมในหมู่บ้าน ความสำคัญของพุทธศาสนาในชีวิตของคนไทยอาจวัดได้จากเวลาทักทายและกำลังแรงงานที่ชาวบ้านทุ่มเทไปกับพุทธศาสนาและงานบุญงานกุศลต่างๆ คำสั่งสอนทางพุทธศาสนายังมีบทบาทสำคัญต่อพฤติกรรมของคนไทย ตั้งแต่แรกเกิดจนจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ในวัยชรา คนไทยนิยมเข้าวัด รักษาศีล ทำสมาธิ และใช้เวลาว่างส่วนใหญ่ในการปฏิบัติกิจทางศาสนา

พุทธศาสนายังมีความสำคัญอย่างยิ่งต่ออัตลักษณ์ของความเป็นไทยในสังคมหมู่บ้าน หัวใจของการเป็นคนไทย คือ การนับถือศาสนาพุทธ คนไทยแยกตัวออกจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่อาศัยอยู่โดยรอบ เช่น ชาวเข่ ขาง ลีซอ ฯลฯ โดยการยกเหตุผลสำคัญประการหนึ่งว่า คนเหล่านี้ไม่ใช่ชาวพุทธ<sup>4</sup> ด้วยเหตุนี้เอง การเป็นคนไทยจึงหมายรวมถึงการนับถือศาสนาพุทธโดยไม่มีทางเลือกเป็นอย่างอื่น คนที่ไม่ได้นับถือศาสนาพุทธ จะถูกมองว่าเป็นคนนอก และถูกกีดกันอยู่ภายนอกสังคมของคนไทย

พุทธศาสนายังมีความสำคัญต่อบทบาทหน้าที่และบรรทัดฐานทางสังคมของคนไทย ความดีและการเป็นคนดีได้รับการตัดสินด้วยมาตรฐานของการรักษาศีลตามคำสั่งสอนทางพุทธศาสนา คนที่ประกอบอาชีพฆ่าสัตว์หรือดื่มเหล้าขาย จึงมีสถานภาพค่อนข้างต่ำในสังคมไทย ในทำนองเดียวกัน บุคคลที่ละเมิดศีลห้าเป็นประจำ ขอบฆ่าสัตว์ตัด

<sup>4</sup> อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าคนต่างกลุ่มเหล่านี้ มีเชื้อสายพุทธแบบไทย ด้วยเหตุนี้เอง คนเข่แม้จะนับถือพุทธศาสนา แต่ก็ไม่ใช่อริยสงฆ์พุทธศาสนาเถรวาท จึงไม่ใช่พุทธแบบไทย และเป็นคนอื่น (the other)

ชีวิต คัมภีร์หรือฝึกปฏิบัติผู้อื่น จัดเป็นคนที่น่ารังเกียจในสายตาของชาวบ้าน อิทธิพลของพุทธศาสนาต่อชีวิตประจำวันของคนไทย ยังสามารถพิจารณาได้จากความนิยมของชาวบ้านในการพูดคุยเกี่ยวกับการจัดงานบุญ รวมถึงการตีความคำสั่งสอนของพุทธศาสนาในประเด็นต่างๆ คนเฒ่าคนแก่มักชอบเล่านิทานชาดกและเรื่องราวของพระพุทธเจ้าให้ลูกหลานฟังเป็นประจำ

แม้ว่าคนไทยจะเน้นความสำคัญของพุทธศาสนาที่มีต่อชีวิตทางสังคมของตน หากแต่ในความเป็นจริง ศาสนาและระบบความเชื่อของคนไทยได้คง เช่นเดียวกับสังคมอื่นๆ มีการผสมผสานของความเชื่อหลายรูปแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อเรื่องผี ไสยศาสตร์ ความเชื่อในเรื่องเวทย์มนต์คาถา เครื่องรางของขลังต่างๆ ความเชื่อเหล่านี้รวมอยู่อย่างแยกไม่ออกจากระบบความเชื่อของคนไทย ด้วยเหตุนี้เอง นักวิชาการบางท่านถึงกับเสนอว่า "คนไทยนับถือศาสนาพุทธ แต่คนไทยมักไม่ค่อยแยกแยะองค์ประกอบแปลกปลอมที่ปะปนอยู่ในพุทธศาสนาของตน"<sup>5</sup> แม้คนไทยจะตระหนักดีว่า พุทธกับผีแยกออกจากกันทางทฤษฎี หากแต่ในทางปฏิบัติ ความเชื่อต่างๆ ดำรงอยู่ร่วมกันและผสมผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในพิธีกรรมและชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ตัวอย่างเช่น ล่า ลูกสะใภ้คนเล็กของสามฟอง แต่งงานอยู่กินกับสามีมานานหลายปี แต่ทั้งสองก็ยังไม่มียูธด้วยกัน ผู้ใหญ่จะคอยพร่ำเตือนให้ล่ากับแสงผู้เป็นสามี หมั่นไปวัดเพื่อทำบุญ ทำทานให้มากๆ บุญจะได้เกื้อหนุนให้มีลูกด้วยกันโดยเร็ว ในขณะที่เดียวกัน ยายของล่าได้สอนให้เธอปั้นตุ๊กตาดินตัวเล็กๆ ตกแต่งด้วยเสื้อผ้าสวยงามแล้วนำไปแขวนไว้ใกล้ๆ กับพระพุทธรูปในวัด โดยเชื่อว่าผีซึ่งเป็นผู้ชักนำดวงวิญญาณของเด็กให้มาเกิด จะรับรู้ความต้องการและช่วยให้เธอมีลูกสมดังใจหวังในเร็ววัน

#### พุทธ - ผี ในชีวิตประจำวันของคนไทยได้คง

พุทธศาสนาในชีวิตประจำวันและธรรมเนียมปฏิบัติของคนไทยได้คง ได้รับอิทธิพลโดยตรงมาจากพม่า กษัตริย์อโนรธาของพม่าหันมานับถือพุทธศาสนา เมื่อปีพ.ศ. 1058 และมีบทบาทสำคัญช่วยให้พุทธศาสนาเริ่มแทรกซึมเข้าสู่ดินแดนส่วนต่างๆ ของพม่าอย่างรวดเร็ว เมื่อบายินนอง ปราบปรามเมืองต่างๆ ของคนไทยในรัฐฉานจนราบคาบ

<sup>5</sup> Cochrane (1915)

ลงในปีพ.ศ. 1562 คนไทในรัฐฉานก็เริ่มหันมานับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทตามอย่างพม่า อิทธิพลของพุทธศาสนาแพร่จากรัฐฉานเข้าสู่เขตใต้คงในเวลาต่อมา<sup>6</sup>

ความเชื่อทางพุทธศาสนามาจากหลักธรรมในพระไตรปิฎก ซึ่งคนไทได้คงรับเอามาจากพม่า พระไตรปิฎกซึ่งเป็นภาษาบาลีทำให้การศึกษารวมถูกจำกัดอยู่แต่เพียงเฉพาะพระภิกษุสงฆ์จำนวนน้อยที่สามารถอ่านภาษาบาลีได้ ในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรมพระภิกษุเหล่านี้บางรูปถูกจับสึกหรือหลบหนีไปอยู่ประเทศพม่า ทำให้การสืบทอดพระพุทธศาสนา การเรียนภาษาบาลี และการศึกษาพระไตรปิฎกเริ่มสะดุดหยุดลงเป็นระยะเวลานานจนปัจจุบัน ความเชื่อ รวมทั้งความเข้าใจหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาของคนไทได้คง จึงมักมาจากการอ่านตำนานและนิทานพื้นบ้าน ซึ่งเขียนเป็นภาษาไทยและประยุกต์มาจากนิทานชาดกโดยสอดแทรกหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาเอาไว้ มากกว่าการศึกษาจากพระไตรปิฎกโดยตรง

คนไทได้คงเชื่อในวัฏจักรเวียนว่ายตายเกิดของสรรพชีวิตตามกฎแห่งกรรม สถานะและดวงชะตาของบุคคลแต่ละคนเป็นผลมาจากกรรมดีและชั่วที่สั่งสมมาแต่ชาติปางก่อน คนไทจึงนิยมทำบุญ ทำทาน รักษาศีลและทำงานให้กับวัด เพื่อสั่งสมความดีไว้เป็นที่พึ่งของตนในชาติภพหน้า การสั่งสมบุญย่อมทำให้บุคคลเกิดมาในสถานะที่ดีขึ้นจนกระทั่งสะสมบุญบารมีได้มากพอจะบรรลุนิพพาน ความเชื่อดังกล่าวนี้อาจเป็นเหตุผลส่วนหนึ่งทำให้คนไทนิยมละเรื่องทางโลกและหันหน้าเข้าวัดตั้งแต่อายุเริ่มเข้าสู่วัยกลางคน เป็นธรรมเนียมปฏิบัติปกติที่ผู้หญิงเมื่ออายุล่วงเลยวัย 40 ปี ที่จะเปลี่ยนเครื่องแต่งกายจากสีล้วนสวยสดมาสู่การนุ่งซิ่นและเสื้อสีดำเข้ม และเริ่มเข้าวัดบ่อยขึ้น การทำบุญให้กับวัด เช่น การถวายปัจจัยแด่พระภิกษุสงฆ์ การถวายพระพุทธรูป สร้างเจดีย์ การบริจาคเงินและแรงงานเพื่อซ่อมแซมวัด ถือว่าเป็นกิจกรรมที่ได้บุญกุศลสูงเนื่องเพราะเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนต่อไป ในทางกลับกัน การละเมิดศีล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ถือเป็นการก่อกรรมทำเข็ญหรือเป็นบาปหนัก ซึ่งคนไทพยายามเลี่ยงไม่กระทำ

หมู่บ้านแทบทุกหมู่บ้านในเขตใต้คงจะมีวัดประจำหมู่บ้าน วัดบางแห่งที่ถูกเผาทำลายไปในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรมก็เริ่มได้รับการซ่อมแซมหรือสร้างขึ้นใหม่ หากแต่ได้

<sup>6</sup> ปรอตคู Scott (1900: 334-336); Milne (1910: 25-29); และ Cochrane (1915: 334-336)

คงในปัจจุบันเริ่มขาดแคลนพระภิกษุสงฆ์เนื่องจากค่านิยมในการบวชเป็นพระเริ่มเปลี่ยนแปลงไป แต่เดิมมา พ่อแม่จะส่งบุตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุตรชายให้ไปเรียนหนังสือที่วัด พระสงฆ์เป็นทั้งครูสอนภาษาไทย ภาษาบาลี และอบรมศีลธรรมให้กับลูกหลานในหมู่บ้าน ชายไทยทุกคนจะต้องบวชเรียนอย่างน้อยหนึ่งพรรษา ก่อนจะแต่งงานมีครอบครัวเพื่ออบรมจิตใจให้พร้อมกับการรับผิชอบในชีวิต แต่ในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา โรงเรียนและครูเริ่มเข้ามามีบทบาทแทนวัดและพระสงฆ์ การต่อต้านศาสนาและการเผยแพร่อุดมการณ์คอมมิวนิสต์อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งการที่ครัวเรือนมีบุตรน้อยลงเนื่องมาจากนโยบายคุมกำเนิดอย่างเข้มงวด ผสมกับความต้องการแรงงานเพื่อการผลิตในภาคเกษตรอย่างเข้มข้นตลอดทั้งปี อาจส่งผลให้ค่านิยมในการบวชเป็นพระเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

แม้กระนั้นก็ดี ความรู้สึกผูกพันต่อพุทธศาสนายังคงอยู่อย่างแนบแน่น คนเฒ่าคนแก่ชอบพาลูกหลานไปวัดเพื่อสนทนาธรรมกับพระสงฆ์ ช่วยกวาดลานวัด ปัดฝุ่น จัดดอกไม้บูชาพระ ชาวบ้านจะหยุดทำงานทุกวันพระเพื่อไปวัดฟังธรรม โดยปรกติแล้วพระสงฆ์ชาวไทจะไม่ออกบิณฑบาตรดังเช่นพระสงฆ์ในประเทศไทย หมู่บ้านชาวนาแต่ละหมู่บ้านจะแบ่งกลุ่มกันเพื่อผลิตเปลี่ยนเวรในการนำข้าวปลาอาหารไปส่งให้กับพระเป็นประจำทุกวัน วัดยังคงเป็นศูนย์กลางของพิธีกรรม การจัดงานบุญงานกุศล และการประชุมของหมู่บ้าน

ในโลกทัศน์ของคนไท ความเชื่ออื่นๆ นอกเหนือไปจากคำสอนทางพุทธศาสนา ถูกเรียกรวมๆ กันว่าเป็นเรื่องของผี ซึ่งรวมถึงไสยศาสตร์ เวทย์มนต์คาถา การสักยันต์ การดูฤกษ์ยามและทำนายฝัน การทรงเจ้าเข้าผี และการรักษาพยาบาล เป็นต้น ความเชื่อเรื่องผี ผสมผสานกับความเชื่อทางพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น จนแทบไม่มีอะไรขัดแย้งกัน คนไทมองว่าสรรพสิ่งทุกอย่างตามธรรมชาติ มีวิญญาณสิงสถิตย์อยู่ วิญญาณมีอำนาจควบคุมการเจริญเติบโตและการพัฒนาการของสรรพสิ่งเหล่านั้น ในปรัปรานิยายเกี่ยวกับต้นกำเนิดของโลกและจักรวาล คนไทเล่าสืบกันต่อมาว่า โลกและจักรวาล รวมทั้งวิญญาณ ถูกสร้างขึ้นโดยพระอินทร์ ซึ่งเป็นผู้เนรมิตให้ไข<sup>7</sup> ที่มีอยู่แล้วฟักตัวกลายเป็นพระอาทิตย์ พระจันทร์และทวยเทพทั้งหลายผู้กลายมาเป็นเจ้าแห่งท้องฟ้า ผืนดิน

<sup>7</sup> ในปรัปรานิยายของคนไท ไม่ได้ระบุว่าไข่เหล่านี้มาจากไหน เกิดมาได้อย่างไรหรือใครเป็นผู้สร้างขึ้น เพียงแต่เล่าว่าไข่เหล่านี้มีอยู่แล้ว



แม่น้ำ สายลม ป่าเขา รวมทั้งดวงวิญญาณและมนุษย์ทั้งหลายดังเช่นที่เป็นอยู่<sup>8</sup> มนุษย์เมื่อตายไป วิญญาณจะไปเกิดใหม่อย่างไม่รู้จบสิ้น คนเลวเมื่อตายไป วิญญาณร้ายจะต้องชดใช้กรรมจนหมดเสียก่อนจึงจะได้มาเกิดใหม่

คนไทยเชื่อว่าวิญญาณหรือผีมีคุณลักษณะพื้นฐานเช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติ คือ มีทั้งดีและเลว เข้มแข็งและอ่อนแอ เป็นคุณและเป็นโทษ ด้วยเหตุนี้เองมนุษย์จึงไม่จำเป็นต้องอยู่ภายใต้การครอบงำของผีเสมอไป หากแต่สามารถต่อรองกับผีได้ในรูปแบบต่างๆ เช่น การเซ่นไหว้ การหลอกหลอ การข่มขู่บังคับ (ด้วยเวทย์มนต์คาถา) ในลักษณะเดียวกันกับที่มนุษย์อาจกระทำต่อมนุษย์ด้วยกันเอง ผีร้าย เป็นผีที่น่าเกรงกลัวเพราะเป็นตัวการเข้ามายุ่งย่ามในชีวิตมนุษย์ ก่อให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ อุบัติเหตุ หรือเคราะห์ร้ายในโอกาสต่างๆ ผีร้ายเหล่านี้เอง ที่ชาวบ้านมักทำการติดต่อด้วยในชีวิตประจำวัน การเซ่นผีตามธรรมเนียมปฏิบัติของคนไทย จึงไม่ได้จำกัดแต่เฉพาะผีดีเท่านั้น แต่บ่อยครั้งที่ชาวบ้านเช่นผีร้าย ในลักษณะของการติดสินบน หรือเพื่อขอให้อยู่เฉยๆ ไม่ทำอันตรายต่อครัวเรือนของตน การเซ่นผีเช่นนี้มักกระทำในเวลามีเรื่องเดือดร้อน เจ็บไข้ได้ป่วย หรือทำเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเหตุร้ายต่างๆ ขึ้นในระหว่างการสร้างบ้านเรือนหรือเวลาเดินทางไกล เป็นต้น<sup>9</sup>

คนไทยได้แบ่งแยกผีดีกับผีร้ายออกจากกันอย่างเด็ดขาด ผีดีให้คุณกับมนุษย์ด้วยการคุ้มครอง พิทักษ์รักษานุคคล บ้านเรือน ต้นไม้ พืชผลในไร่นา ตลอดจน ความกินดีอยู่ดีของชาวบ้าน ในขณะที่ผีร้ายคอยกลั่นแกล้งและให้โทษ โดยปรกติแล้ว ผีร้ายมักมีพลังมากกว่าผีดี แต่อำนาจของผีทั้งสองประเภทต่างก็อยู่ภายใต้กรอบของกฎแห่งกรรมเหมือนกัน ผีดีไม่อาจคุ้มครองคนถึงขนาดได้เช่นเดียวกับผีร้ายไม่อาจลงโทษกลั่นแกล้งผู้มีบุญ ด้วยเหตุนี้เอง การเซ่นผี ให้สินบน หรือการล่อหลอกเพื่อให้ผีร้ายหยุดรังควานคนไข้ อาจไม่ประสบผลสำเร็จ คนเจ็บอาจตายจากไป เคราะห์ร้ายภัยพิบัติอาจดำเนินต่อ ทั้งนี้เป็นเพราะผลกรรมแต่ชาติปางก่อนเปิดโอกาสให้ผีร้ายใช้อำนาจบาตรใหญ่ลงโทษผู้เคราะห์ร้ายรายนี้ ดังนั้น อำนาจของผีจึงถูกกำหนดโดยอานิสงค์ของบุญหรือผลแห่งกรรมที่บุคคลแต่ละคนสั่งสมมาแต่ชาติปางก่อนด้วยเช่นกัน ตามนัยดังกล่าว ความเชื่อเรื่องผีกับหลักการทางพุทธศาสนาสอดคล้องและผสมผสานกันอย่างกลมกลืน

<sup>8</sup> ปรอดู Cochrane (1915: 116-118)

<sup>9</sup> ปรอดู Milne (1910: 122)

สาเหตุสำคัญทำให้ผีทำร้ายใครสักคน อาจเป็นเพราะคนๆ นั้นล่วงละเมิดต่อผี หรือเป็นเพราะพฤติกรรมบางอย่างที่ได้กระทำลงไปในเวลาไม่เหมาะสมไม่ควร หรืออาจเป็นเพราะอิทธิพลของดวงดาวกำหนดให้คนผู้นั้นมีเคราะห์ในช่วงเวลาดังกล่าว หรืออาจเป็นเพราะความร้ายกาจของผีตัวนั่นเอง<sup>10</sup>

ตามบ้านเรือนของคนไทได้คงแต่เดิมมานั้นจะมีหอผีตั้งอยู่ในบริเวณบ้าน เพื่อเป็นที่สถิตย์ของผีอารักษ์ซึ่งทำหน้าที่คุ้มครองสมาชิกของครัวเรือนนั้น ในปัจจุบันการสร้างหอผีอารักษ์เริ่มถูกละทิ้งไป ในบ้านหลักช้าง แทบไม่ปรากฏว่ามีหอผีหรือศาลพระภูมิเจ้าที่ตามบ้านเรือนแม้แต่เพียงหลังเดียว คงมีแต่หอผี "เจ้าบ้าน" ทำหน้าที่คุ้มครองหมู่บ้านเพียงอย่างเดียว ตามความเชื่อของคนไทได้คง เจ้าบ้านคือวิญญาณของบรรพบุรุษที่ตายไปเป็นคนแรกตั้งแต่เริ่มตั้งหมู่บ้านมา ผีเจ้าบ้านของหลักช้างเป็นผู้หญิงชื่อยอดแสง ตามธรรมเนียมปฏิบัติเวลามีพิธีต่างๆ เช่น งานแต่งงาน งานศพ มีคนเจ็บไข้ได้ป่วย ก่อนทำนาและหลังเก็บเกี่ยว ชาวบ้านจะนำเอาอาหารเจ และผลไม้ไปเซ่นไหว้ผีเจ้าบ้านเพื่อขอให้ช่วยคุ้มครอง ผีเจ้าบ้านจะปกป้องคุ้มครองลูกหลานได้เพียงเฉพาะในบริเวณบ้านเท่านั้น แต่เมื่อออกนอกหมู่บ้าน ชาวไทในอดีตนิยมเซ่นไหว้ผีอารักษ์ผู้ทำหน้าที่คุ้มครองแม่น้ำลำธาร ภูเขา และป่า ให้ช่วยเหลือตามความต้องการของตน

หากมีสมาชิกของครัวเรือนป่วยไข้รักษาไม่หาย หรือเป็นไข้แล้วซ้ำอีกเรื่อยๆ ชาวบ้านจะไปหาคนทรงเพื่อให้ช่วยดูว่าเป็นการกระทำของผีร้ายตัวใด คนทรงซึ่งในบ้านหลักช้างเป็นชายชราอายุเกือบ 80 ปี จะทำการซักถามเกี่ยวกับพฤติกรรมของคนป่วยว่าได้ไปทำอะไรให้เป็นที่โกรธเคืองของผี จึงได้ทำร้ายเอา หลังจากนั้นก็จะบอกวิธีสะเดาะเคราะห์หรือเซ่นไหว้ขอขมาผีเพื่อให้ยุติการลงโทษ ชาวบ้านอาจตั้งศาลเล็กๆ บริเวณบ้าน ริมสะพาน หรือใต้ต้นไม้เพื่อทำการเซ่นสังเวยผีให้หยุดทำร้ายสมาชิกในครัวเรือนของตน<sup>11</sup>

เมื่อแสง ลูกชายคนเล็กของสามฟองล้มเจ็บมาเป็นเวลาหลายวันโดยไม่ทราบสาเหตุ สามฟองจึงไปหาคนทรงเพื่อให้ช่วยดูว่าผีร้ายคนใดกลั่นแกล้งให้ลูกชายของตนล้มป่วยลง แสงละเมอด้วยพิษไข้ไม่ได้สติ จึงทำให้คนทรงไม่อาจซักไซ้ไล่เรียงถึงพฤติกรรมของเขาได้ คนทรงจึงนั่งทางในถามผิจนได้ความว่า แสงถูกผีโซ่ (ผีน้า) ทำร้าย

<sup>10</sup> ปรคตุ Milne (1910: 109-110)

<sup>11</sup> ปรคตุ Thorp (1945: 136)

เอา เพราะเขาไม่ได้เช่นไหว้ผีน้าก่อนทำนา แม้เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จสิ้นลงแล้วก็ยังไม่มา เช่นไหว้ ผีโขงจึงโกรธและแกล้งทำร้ายให้เจ็บไข้ สามฟองจึงทำพิธีตั้งศาลบูชาเล็กๆริม สะพานข้ามลำเหมืองเส้นใหญ่ท้ายหมู่บ้านตามคำแนะนำของคนทรง นำเอาเนื้อหมู ข้าว เหล้าขาวและดอกไม้ ไปทำพิธีเช่นไหว้เพื่อขอขมาต่อผีโขง สามฟองเล่าว่าในวันรุ่งขึ้น อาการป่วยไข้ของแสงก็หายไประวากับปลิดทิ้ง

เด็กทารกแรกเกิด หญิงหลังคลอดบุตรใหม่ๆ และคนป่วยที่เพิ่งฟื้นไข้ มีความอ่อนแอต่อการกลั่นแกล้งของผีเป็นพิเศษ และต้องป้องกันตัวด้วยการใช้เครื่องรางของ ขลัง เช่น การเอาเข็มเล่มใหญ่กลัดติดกับผ้าโพกศีรษะของเด็กแรกเกิด การผูกข้อมือด้วย ด้ายที่ผ่านการปลุกเสกของผู้มีคาถาอาคม เป็นต้น

คนไทยได้คงในปัจจุบัน ยังมีความเชื่อในเรื่องของดวงจัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน ส่วนที่เกี่ยวกับการปลูกสร้างบ้านเรือน และการสร้างหลุมฝังศพบรรพบุรุษ การสร้าง บ้านและหลุมฝังศพจะต้องเชิญโหราจารย์ผู้รู้มาดูทิศทางและทำเลที่ตั้งอย่างละเอียด เพื่อให้สิ่งปลูกสร้างเหล่านี้เป็นมงคลและส่งผลให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุขสืบไป<sup>12</sup> คนไทยยัง มีความเชื่อในเรื่องของการดูฤกษ์ยาม เพื่อกำหนดเวลาในการแต่งงาน การสร้างบ้าน พิธี ฝังศพ หรืองานสำคัญอื่นๆให้เหมาะสม ด้วยเหตุนี้เอง หมู่บ้านคนไทยแทบทุกหมู่บ้านจึง มีหมอดู ทำหน้าที่กำหนดฤกษ์ยามเพื่อความเป็นสิริมงคล คนไทยยังมีข้อห้ามหลาย ประการเกี่ยวกับเวลา เช่น ข้อห้ามไม่ให้ตัดเล็บมือและเท้าในวันที่ตรงกับวันเกิด เช่น คนที่เกิดวันจันทร์อาจตัดเล็บในวันใดก็ได้ยกเว้นวันจันทร์ เป็นต้น คนไทยยังนิยมเครื่อง รางของขลัง เพื่อกันผี หรือเพื่อเป็นเมตตามหานิยม รวมทั้งการสักยันต์โดยเชื่อว่าช่วย ให้ผู้สักมีความคงกระพัน ไม่มีอันตรายใดๆสามารถเย็บกรายเข้ามาใกล้

ระบบความเชื่อของคนไทยได้คง ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนาหรือความ เชื่อเรื่องผี มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อพฤติกรรมและชีวิตประจำวันของคนไทย รวมทั้งความ สัมพันธ์ทางสังคมในระดับหมู่บ้าน การเข้าร่วมพิธีกรรมและงานบุญงานกุศล มีส่วน สำคัญช่วยต่อยอดสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างญาติสนิทมิตรสหายและเพื่อนบ้าน การได้ รับเชิญไปร่วมงาน เป็นโอกาสที่จะได้ทำบุญและเป็นพื้นฐานสำคัญของการรวมกลุ่ม ทางสังคม

<sup>12</sup>เป็นการขาดพหุสมควรที่จะยืนยันว่า ความเชื่อในเรื่องของดวงจัญนั้นเป็นของคนไทยมาแต่เดิม หรือได้รับอิทธิพลจากคนจีนในภายหลัง งานเขียนเกี่ยวกับคน ไทยในรัฐฉานหลายชิ้นได้พูดถึงความเชื่อของคนไทยในรัฐฉานเกี่ยวกับเรื่องนี้เอาไว้เช่นกัน โปรดดู Milne (1910: 183) และ Cochrane (1915: 137)

ความเชื่อในเรื่องบุญ มีบทบาทสำคัญในการจัดระเบียบทางสังคม รวมทั้งการกำหนดฐานะ สถานภาพและความมีหน้ามีตาของครัวเรือนต่างๆภายในหมู่บ้าน การจัดงานบุญหรืองานปอย รวมทั้งการจัดงานแต่งงานและงานศพอย่างยิ่งใหญ่ ทำให้เจ้าภาพได้รับเกียรติ ศักดิ์ศรีและความมีหน้ามีตาทางสังคม บุญในมิติทางสังคม หมายถึงการแสดงความเป็นผู้มีบุญด้วยการจัดงานเลี้ยง การบริจาคเงินและปัจจัยต่างๆให้กับวัด การสร้างเจดีย์และวัด เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นรูปธรรมของการแสดงบุญบารมีและส่งผลให้เจ้าภาพมีหน้ามีตาและฐานะทางสังคมสูงขึ้นกว่าเดิม อีกทั้งยังเป็นที่เคารพนับถือในความใญ่บุญของตน

### ความเชื่อและพิธีกรรมในสังคมไท

พิธีกรรมเป็นกิจกรรมทางสังคมซึ่งสอดคล้องและดอกล้ำความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรมช่วยให้มนุษย์มีความรู้สึกมั่นคงในชีวิต สามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงตามช่วงอายุ และเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นได้ ในทางมานุษยวิทยา<sup>13</sup> เราแบ่งบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมออกได้เป็น 3 ประการด้วยกัน ประการแรก พิธีกรรมมีบทบาทในการแสดงออกซึ่งอารมณ์ร่วม (expressive ritual) ดอกล้ำศรัทธาในหลักการและความเชื่อทางศาสนา หรือเป็นการแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น ประการที่สอง พิธีกรรมมีหน้าที่ในการตอบสนองจุดมุ่งหมายบางอย่างที่แน่นอนชัดเจน (instrumental ritual) เช่น บนบานศาลกล่าวขอให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บและมีสุขภาพแข็งแรง ขอให้ได้รับความคุ้มครอง ขอให้รวย หรือฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล เป็นต้น และประการที่สาม พิธีกรรมอาจเป็นการเฉลิมฉลองวาระสำคัญๆ (commemorative ritual) เช่น เข้าพรรษา มาฆบูชา วิสาขบูชา เป็นต้น พิธีกรรมทางพุทธศาสนาส่วนใหญ่จัดอยู่ในประเภทนี้

นอกจากนั้นแล้ว เรายังอาจแบ่งประเภทของพิธีกรรมตามเวลาที่จัดได้เป็นสามประเภทด้วยกัน คือ ประเภทแรกเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองเป็นประจำทุกปี (calendrical ritual) ประเภทที่สองเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นในแต่ละช่วงอายุตามวัฏจักรของชีวิต (life-cycle ritual) เช่น พิธีเกี่ยวกับการเกิด การเลื่อนสถานภาพจากเด็กเป็นผู้ใหญ่

<sup>13</sup>ไพโรจน์ Spiro (1982: 191-192)

พิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย การฝังศพ เป็นต้น และพิธีกรรมประเภทที่สาม คือ พิธีกรรมที่ช่วยให้นมนุษย์เผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์ (crisis ritual) โรคภัยไข้เจ็บและภัยพิบัติต่างๆ

#### พิธีกรรมและงานเฉลิมฉลองประจำปีของคนไทได้คัง

พิธีกรรมทางศาสนาส่วนใหญ่ของคนไทได้คัง ผูกพันอยู่กับการจัดตารางเวลาตามปฏิทินทางจันทรคติ พิธีกรรมเช่นนี้มีลักษณะเป็นวัฏจักร นั่นคือ มีการจัดขึ้นเป็นประจำตามระยะเวลาที่กำหนดแน่นอน

เทศกาลปีใหม่: คนไทเริ่มต้นวัฏจักรของการจัดพิธีกรรมทางศาสนา ด้วยการเฉลิมฉลองเทศกาลปีใหม่ในช่วงเดือนเมษายน ซึ่งตรงกับสงกรานต์ของไทย เด็กๆและผู้สูงอายุจะรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่และเล่นสาดน้ำกัน คล้ายคลึงกับประเพณีการละเล่นของคนไทย ช่วงเทศกาลปีใหม่เป็นช่วงเวลาแห่งความสนุกสนาน การเกี่ยวพาราสีระหว่างหนุ่มสาว การกินเลี้ยงและเล่นการพนันกันภายในหมู่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ฉลองเทศกาลปีใหม่ด้วยการไปวัดทำบุญถือศีลตลอดช่วงเทศกาล โดยถือเป็นการเริ่มต้นปีด้วยการสร้างบุญกุศล

ในปัจจุบัน ประเพณีการเฉลิมฉลองปีใหม่ของคนไทเริ่มได้รับความนิยมจากชาวเข่ และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในเมืองซอน มีการจัดเฉลิมฉลองเทศกาลปีใหม่ของคนไทอย่างเอิกเกริก มีการจัดการแสดง และการฟ้อนรำพื้นบ้านของคนไท และมีการเล่นสาดน้ำกันบนท้องถนนตลอดช่วงเวลาสามวัน

วันวิสาขบูชา: คนไทถือว่าวันเพ็ญเดือนพฤษภาคม เป็นวาระแห่งการเฉลิมฉลองวันที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประสูติ ครัสรู้และปรินิพพาน คนไทถือว่าวันวิสาขบูชา เป็นวาระของการทำบุญ การทำความสะอาดและซ่อมแซมวัดในหมู่บ้าน และมีประเพณีในการรดน้ำต้นไม้โพธิ์ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนา การรดน้ำต้นไม้โพธิ์คือการปวารณาตนเป็นผู้ให้การสนับสนุนค้ำจุนและสืบทอดพระศาสนาต่อไป ในปัจจุบัน การเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชาในหมู่บ้านชาวนาไท ไม่ค่อยคึกคักเหมือนอย่างในอดีต เพราะช่วงนี้เป็นช่วงที่ชาวบ้านส่วนใหญ่กำลังสาละวนอยู่กับการดำนาปลูกข้าว ทำให้มีภาระกิจการมากและไม่ค่อยมีเวลาในการจัดงานบุญในช่วงนี้

เทศกาลเข้าพรรษา: ในช่วงเข้าพรรษา ซึ่งเริ่มตั้งแต่วันเพ็ญเดือนกรกฎาคมไปจนถึงเดือนตุลาคม นับเป็นช่วงเวลาสำคัญสำหรับคนไทได้คัง เจ้าของหรือพระสงฆ์จะไม่เดินทางออกนอกหมู่บ้าน คนไทไม่นิยมจัดงานแต่งงานหรืองานเฉลิมฉลองใดๆใน

ช่วงเวลานี้ ชาวบ้านจะไปวัดทำบุญและฟังเทศน์ทุกวันพระตลอดเทศกาล ในวันออกพรรษา คนไทได้คงแทบทุกหมู่บ้านจะจัดงานบุญอย่างเอิกเกริก ซึ่งเรียกว่าปอยจองหรือปอยพระเจ้า ตามคติตามเชื่อดั้งเดิม คนไทได้คงเล่ากันสืบมาว่าพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อเทศน์โปรดพระมารดา และเมื่อเสด็จกลับมายังโลกมนุษย์คนไทจึงสร้างประสาทด้วยไม้ไผ่ ตกแต่งด้วยผ้าสีสดสวยงาม และจัดชุดระบำรำฟ้อน เพื่อต้อนรับการเสด็จกลับมาของพระองค์ ในช่วงงานปอยออกพรรษาหรือปอยจองนี้ ชาวบ้านจะทำการตกแต่งประดับประดาวัดในหมู่บ้านอย่างสวยงามและจัดงานเลี้ยงโดยเชิญชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นๆ ให้มาร่วมงานอย่างสนุกสนาน

ประเพณีทอดกฐิน: นับเนื่องจากปลายเดือนตุลาคมเป็นต้นไป คนไทนิยมจัดประเพณีทอดกฐิน โดยมีความเชื่อว่าคนที่ทอดกฐิน ถวายผ้าจีวร และปัจจัยต่างๆแด่พระสงฆ์จะอยู่เย็นเป็นสุขและมั่งคั่งร่ำรวย หลังฤดูเก็บเกี่ยว ตั้งแต่ช่วงเดือนตุลาคมไปจนถึงเดือนมีนาคม คนไทนิยมจัดงานปอยหรืองานบุญของหมู่บ้าน ตลอดจนจัดงานแต่งงานและงานมงคลอื่นๆ

ก่อนการปฏิวัติวัฒนธรรม งานปอย<sup>14</sup> เป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่และคึกครื้นที่สุดในหมู่บ้านชาวนาไท หลังฤดูเก็บเกี่ยวสิ้นสุดลง ข้าราชการของการจัดงานปอยเริ่มแพร่สะพัดไปในหมู่บ้าน ครวเรือนบางครวเรือนในหมู่บ้านที่มีความพร้อมและต้องการทำบุญ จะไปที่วัดเพื่อปวารณาตัวเป็นเจ้าภาพจัดงานปอย ครวเรือนหนึ่งอาจปวารณาตัวบริจาคพระพุทธรูปให้กับทางวัด ครวเรือนที่สองอาจปวารณาตัวบริจาคผ้าใส่พระไตรปิฎก ในขณะที่อีกครวเรือนอาจปวารณาตนเป็นเจ้าภาพทอดกฐินด้วยเงินจำนวนหนึ่ง เจ้าภาพงานปอยอาจเป็นครวเรือนเพียงครวเรือนเดียวหรืออาจจัดร่วมกับครวเรือนอื่นๆ ซึ่งเป็นญาติสนิทมิตรสหายกัน

หลังจากครวเรือนต่างๆได้ปวารณาตัวเป็นเจ้าภาพจัดงานปอย และกำหนดวันจัดงานกับทางวัดเรียบร้อยแล้ว ข้าราชการของการจัดงานก็เริ่มแพร่สะพัดไปทั่วหมู่บ้าน และหมู่บ้านใกล้เคียงโดยรอบ ข้าราชการเกี่ยวกับการจัดงานปอยมีผลกระทบต่อชุมชนหมู่บ้านอย่างน้อยสองด้านด้วยกัน ในด้านหนึ่ง ครวเรือนซึ่งปวารณาตนเป็นเจ้าภาพจัดงานปอยเริ่มเกิดความวิตกเมื่อได้ยินข่าวว่าผู้คนเป็นจำนวนมากตื่นตื่นยินดีกับงานปอย

<sup>14</sup> ข้อมูลเกี่ยวกับงานปอยในหมู่บ้านชาวนาไทในอดีตรวจาก Tien (1986: 12-35) เทียนจู๊กั๊ง เป็นนักมานุษยวิทยาชาวจีนซึ่งทำงานวิจัยภาคสนามที่บ้านนาหมูในเขตเมืองซอน เมื่อปีค.ศ. 1940